

KORTÁRS

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

2022. 05. szám

SZILASI LÁSZLÓ: Saját élet (regényrészlet)

TÓBIÁS KRISZTIÁN, ZALÁN TIBOR versei

SÜMEGI ISTVÁN: Lexi (tanulmány)

Csikós Gréta interjúja Wilhelm Drostéval

PÉCSI GYÖRGYI, SMID RÓBERT ÉS A KORTÁRS KRITIKAMŰHELY kritikái

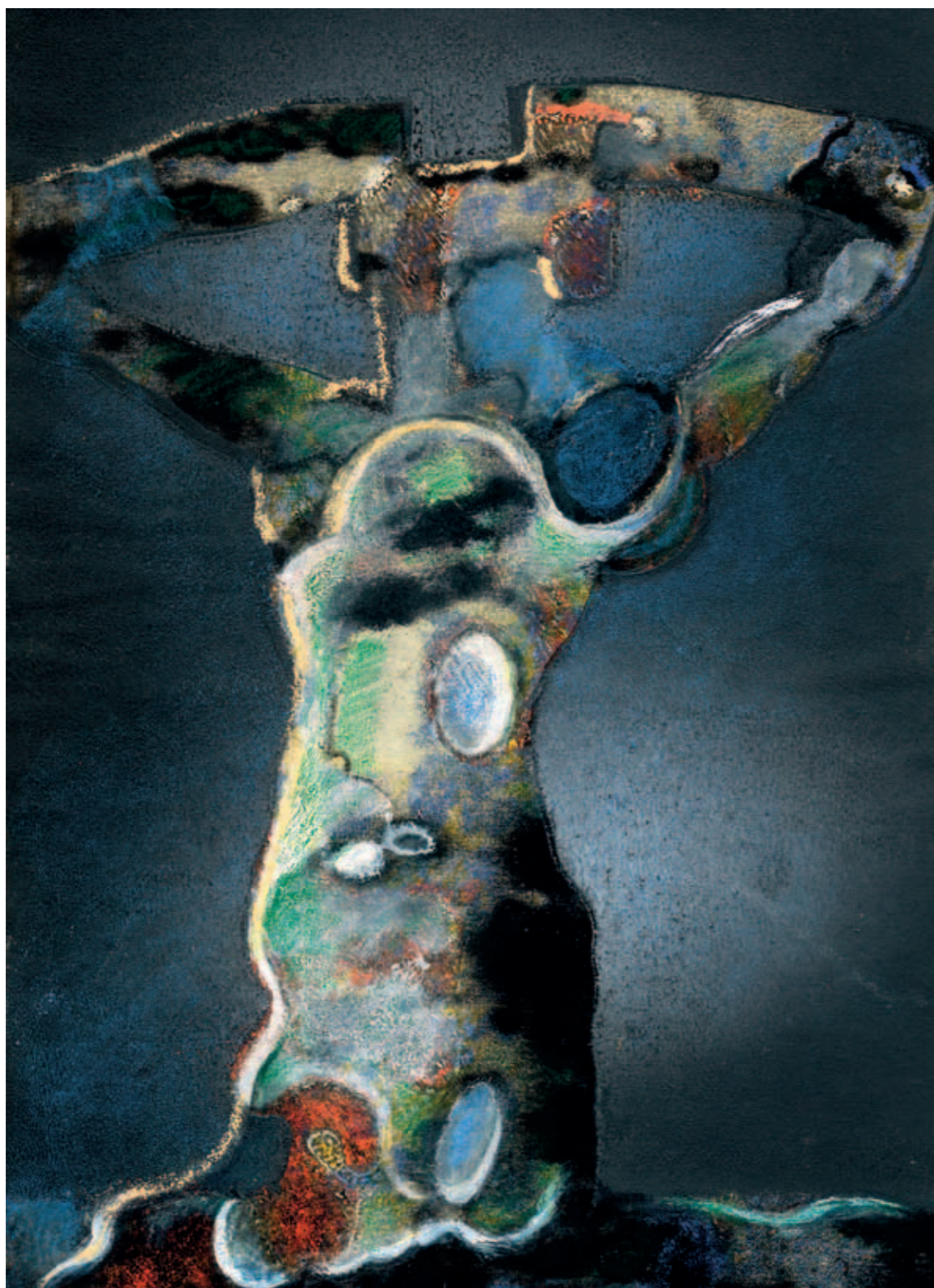
JOSEPH KÁDÁR munkáival

KORTÁRS 2022_05

Ára: 840 Ft
Előfizetőknek: 8400 Ft/év
www.kortarsfolyoirat.hu

JOSEPH KÁDÁR, Útszéli Golgota, 1975, akril, vászon kasírozva

GÁL SÁNDOR
CSILLAGROMOK
VÁLOGATOTT
VERSEK

MMA
KIADÓ

MMA
MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

*„fordulj meg
s lásd mit hagytál
magad megett”*

A KÖTET MEGVÁSÁROLHATÓ A KÖNYVESBOLTOKBAN,
VAGY MEGRENDELHETŐ
A WWW.MMAKIADO.HU WEBOLDALON.

TARTALOM

- 3** SZILASI LÁSZLÓ: Saját élet (*regényrészlet*)
- 10** TÓBIÁS KRISZTIÁN: Non omnis... (*vers*)
- 14** BENE ZOLTÁN: Bolsevikok (*próza*)
- 23** ZALÁN TIBOR: Felezőszonettek (*vers*)
- 25** TATÁR SÁNDOR: Elaggni (majd) milyen (lesz)? (*vers*)
- 27** „Írni csak egyedül, fordítani viszont csapatban lehet a legjobban” –
Csikós Gréta beszélgetése Wilhelm Drostéval
- 32** SÜMEGI ISTVÁN: Lexi
- 36** KOLOZSI ORSOLYA: Hangkeresés – Tar Sándor A 6714-es személy című kötetének
sokszínűsége
- 43** HALÁSZ MARGIT: Treno Ongaro (13., 14.)
- 45** CS. TÓTH JÁNOS: A geometria nézőpontjai – Joseph Kádár alkotó évei Párizsban
és hazájában (*képzőművészet*)
- 65** KATONA ALEXANDRA: Ruff Orsolya / Volt egy ház
- 68** NAGYGÉCI KOVÁCS JÓZSEF: Felhalmoz, hord, kipakol, sóhajt, és folyik tovább
(Kántor Péter: Elegendő ok)
- 71** SZIGETHY GÁBOR: Egy korty magyar bor XI.
- 74** MOLNÁR MIKLÓS: Dalma és Witold – Legenda (*próza*)
- 79** HANKA NÓRA: Rejtett arcok, nyitott tekintetek –
Ahány kor, annyi maszk és megannyi jelentés
- 85** PÉCSI GYÖRGYI: „Mindig magunkért, soha mások ellen”
(Láng Gusztáv: Dsida Jenő költészete)
- 91** DOBOS BARNA: Bódi Péter / Hype
- 95** TISZA ELEONÓRA: Bódi Péter / Hype
- 97** VOJNICS-ROGICS RÉKA: Bódi Péter / Hype
- 99** SOKACZ ANITA: Papp-Zakor Ilka / Majd ha fagy
- 102** SMID RÓBERT: Vonnák Diána / Látlak

E számunkat JOSEPH KÁDÁR munkáival illusztráltuk.

A borítón: A jövő kulcsa, 1973, akril, vászon kasírozva (részlet); Hommage à R. Magritte, 1971, vegyes technika.

A reprodukciókat Szekeres Tibor készítette.

Kedves Olvasóink!

A *Kortárs* folyóirat közelebb áll Önhöz, mint gondolná, csak egy karnyújtásnyira vagy inkább kézmozdulatnyira. Egy kattintással előfizetheti a Magyar Posta elektronikus standján, s egész évben az otthoni karosszékében élvezheti.

A *kortarsfolyoirat.hu* oldal jobb szélén kattintson az „Előfizetés” box színes képére!

Csak egy mozdulat, hogy Ön is kortárs legyen!

KORTÁRS

Támogatók: **KORTÁRS ALAPÍTVÁNY,**
PETŐFI KULTURÁLIS ÜGYNÖKSÉG, NEMZETI KULTURÁLIS ALAP,
EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA

Szerkesztőség:

Főszerkesztő: THIMÁR ATTILA (thimar.kortars@gmail.com)

Szerkesztőbizottság:

AMBRUS LAJOS (kemenesalja@gmail.com)

HLAVACSKA ANDRÁS (hlavacskaandras@gmail.com)

PÉCSI GYÖRGYI (pecsigy@freemail.hu)

STURM LÁSZLÓ (sturml67@gmail.com)

SZEKERES NIKOLETTA (nszekeres@gmail.com)

TÚRI JUDIT (turijudit.kortars@gmail.com)

Képzőművészeti rovat: NOVOTNY TIHAMÉR (prinotipa@gmail.com)

Tördelőszerkesztő: KOVÁCS NÓRA (babajaga1960@gmail.com)

Olvasószerkesztő: BORNEMISSZA ÁDÁM (bornemissza.adam@gmail.com)

Laptevő: LÁSZLÓ ZSUZSI

Szerkesztőségi titkár:

ÖNER EDIT (info@kortars.com); Tel./Fax.: 342-1520; 06-20-33-77-531

1062 Budapest, Bajza u. 18.

Szerda: 11–14 óráig; Csütörtök: 10–13 óráig

Postacímünk: 1406 Bp., Pf. 93.

Lapunkat rendszeresen szemlézi a megújult

www.observer.hu

Kiadja a Kortárs Folyóirat Kiadói Kft. Felelős kiadó: a kft. ügyvezetője.

Nyomdai munkák: *mondAt Kft.* www.mondat.hu

Előfizetési díj 1 évre 8400 Ft. Szerkesztőségi előfizetés esetén külföldre: 110 €. (Az áthúzó előfizetéseknél nem kérünk díjkülönbözetet.) Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a Regionális részvénytársaságok. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon 06-1-767-8262 számon, továbbá a MP Zrt. 1900 Budapest címen. **Külföldre és külföldön** előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu

HU ISSN 0023-415X

Nemzetközi online azonosítószám az Interneten: HU ISSN 1418-1592

Kéziratokat nem őrzünk meg, és nem küldünk vissza.

Lapzárta: a megjelenés előtti hónap 3-án!

HÍREK

Kedves Olvasóink!

A Kortárs Online aktuális tartalmából:

„A legfontosabb, hogy jó beszélgetések szülessenek” – Interjú a KO Kultúradó, a Kortárs Online podcastjának szerkesztőivel

Ezek a mai fiatalok... – Kritika a Tilos az Á sorozat Szevasz című antológiájáról

Lehet-e még szentírásnak tekinteni a Beatles-bibliát? – Benedek Szabolcs esszéje

www.kortarsonline.hu

A Kortárs folyóirat archívuma itt érhető el:

www.kortarsfolyoirat.hu

A Kortárs című irodalmi, művészeti és kulturális folyóirat 2021. évi 4 lapszámának megjelenését szakmai program megvalósítását 2021. évben a Magyar Művészeti Akadémia támogatta.

SZILASI LÁSZLÓ

Saját élet

(regényrészlet)

SZILASI LÁSZLÓ (1964) Szeged

BÜTYKÖK

Az egyemeletes Nagyiskola épületéből elsősorban az maradt meg, hogy a fényes, kétágú lépcsőházban fehér fémből volt a korlát. Nyaranta újralfestették belülről az egész épületet, a korlátot is. Vastag olajfesték borította a csöveket. Azokat a csavarokat is, amelyeket belefúrtak a lejtős részbe, hogy ne tudjal lecsúszni, ha pedig mégis megteszed, fájjon nagyon. Hasítsa fel a köldöködet vagy a segged lyukát. Újra és újra eszedbe jut ez a kicsi, belső kaland. De aztán a fájdalom visszatart. Nem kell megcsinálni, nem is szabad. Kicsi, pufi bütyköknek látszottak azok a csavarok. De már az is fájt, ha végigfuttattad a kezedet a csövön. Jobb ember lennék, szabadabb, ha nem lettek volna ott. Határjelölő elemekkel volt tele az egész intézmény. Határjelölők és területőrzők voltak az iskola kutyái, nagyon féltünk tőlük, határjelölő volt az igazgatónő szőnyegének széle, ott kellett megállni, határokat jelöltek a tanáraink, ha átlépted őket, ütöttek, és határt jelölt még a saját rokonom is, az unokatestvérem anyja, aki szemből nem, de ha beosontam hátul, adott egy-egy disznófasírtot, amit egyébként adventistaként nem is lett volna szabad megennem. Szorongattam egy ideig, ráizzadt a tenyerem, aztán befaltam az egészet.

•

A TROMBITA

Anyám ezer apró trükkel próbálta elhitetni a fiaival, hogy még azokat az időket éljük, amelyekben ő volt fiatal. Azok sem voltak már igazán polgári idők (anyám 1938-ban született), de némely tanára még megtehetette, hogy keménykalappal, csokornyakkendővel, háromrészes öltönnyel, lakkcipővel és bambusz sétapálcával lázadt a rendszer ellen. Aztán ezek az emberek meghaltak. Anyám pedig vívni járatott, és az edzés után meg kellett ennem egy dohánybűzös süteményt a Csaba Szálló kávézójában, csak utána indulhattam el a kettes busszal haza. Szolfézs, hegedű. És aztán el kellett járnom trombitálni is. A Nagyiskola gyakorlótermében tanultunk, külön épületben, a tornaterem mellett, a hatalmas asztalokon négy, fából készült satu is elhelyezkedett, ma már csak retrókocsmákban látni efféle eszközöket. A tanárom, a színház zenésze olajkályhával fűtötte forróra a termet. Álltam az égő olaj bűzében, fújtam a trombitámat, hang nem nagyon jött ki, szügyig leizzadtam. A kövér ember az én trombitámmal megmutatta hogyan is kellene. *No, még egyszer.* Fújtam. Nem ment. Végtelenül undorítónak találtam, ahogy megnyomott egy gombot, és a rézből kifolyt a nyálam. Lecsöpögött a hajópadlóra. Ott maradtak a cseppek. Aztán végtelen idők múlva végre hazamehettem. A vizsgát hozzám egyszerűsítették. Skáláznom kellett, de csak odafele. Még tapsot is kaptam. Aztán két év múlva, nyár elején eljött hozzánk a mester, és elmondta anyáméknak, hogy nem, ő ezt nem csinálja tovább, nincs az a pénz, ez az ember, aki én lennék, nem fog máson játszani, csak az elektronikus kapucsenegőn. Nevetett, elment, integetett. Így ért véget nálunk a Kádár-kori repolgárosodás.

•

AZ ŐRÜLT FELÜGYELŐLÁNY

A jaminai Nagysiskolában hetente új és új hetedikes vagy nyolcadikos osztály felügyelt reggel a gyerekekre. Fél héttől fél nyolcig, a tanítás kezdetéig tartott a munka. A tanári kar nagyon örült, hogy a diákok között akkor is rendet tartanak, amikor a tanárok maguk még alszanak vagy úton vannak. Megérkezett a felügyelő osztály, az ügyeletvezető diák segítségével szétszóródtak a folyosókon és az udvaron, és megkezdődött az ügyelés. Ez többnyire az alvás folytatását, az álmos beszélgetést vagy egyszerűen a békés sétálást jelentette. Volt azonban egy örült felügyelőlány, egy viszonylag szép, vörös hajú, hetedikes diák, aki igazán kegyetlenül végezte a dolgát. Ő az osztályteremben dolgozott. Minden érkezőt leültetett a helyére. Matekpéldákat oldatott meg velük. Ha valaki hibázott, vagy elejtette a radírját, a földre parancsolta. A bűnösnek hasra kellett feküdnie, vagy térden kellett állnia. A felügyelőlány nagyon csúnyán beszélt, és állandóan ordított. Volt egy botja. Azzal csapdosta a tanári asztalt. Néha felállt, és nagyokat rúgott a kis padjainkba, *kuss legyen már, nyomorultak*. Köpni is szokott, leköpött elém a földre. Maga a jelenség nem volt meglepő. Mintha tanáraink rossz tulajdonságaiból rakták volna össze ezt a gonosz diáklányt. Mintha minduntalan megalázták volna, és most megpróbálná az egészséget ránk löcsölni, rajtunk leverni. Kellemetlen eseménysor volt. Bizonyos értelemben nyoma sem maradt, de azért azt megmutatta nekünk, hogy az elnyomás minősége, színvonala alapvetően a végrehajtókon múlik. Csinálhatná szebben. Vagy sehogy, azt a híres elnyomást. Mire elfelejtettük volna, újra jött. Ahogy kell, feljelentettük. Pszichológushoz küldték, ha volt már akkor olyan tudomány.

•

DISZKÓ A ZSIBONGÓBAN

A nagyobbik iskola földszintje úgy nézett ki, hogy jobbra indult el a végtelen hosszúságú folyosó az osztálytermekkel, szemben volt az iskolai ebédlő meg a konyha, balra a vizesblokk a vécékkel, középen pedig a zsidobongó állt, az a hely, ahol összefuthattak egymással a különböző irányokba tartó emberek, kitűnő verekedőplacc. A szokás pedig az volt, hogy a jelentősebb nemzeti ünnepek után az iskola vagy az úttörőcsapat egész estés diszkót rendezett az úttörőknek a földszinti zsidobongóban. Féltették az úttörőket a városi programoktól, pedig azok előbb vagy utóbb mindenkire lecsaptak, majd ők megoldják, jobban. Hatalmas Orion hangfalakból szólt a szocialista könnyűzene. Az úttörők este tízig rophatták. Aztán haza lehetett menni. Egy ilyen estén anyám arra kényszerített minket az öcsémmel, hogy maradjunk ott. Óriási zaj, nagy tömeg. Rettenetes zene. Haza akartunk menni. Anyám nem engedte. Még maradunk. *Csak hogy tudjátok, milyen ez. Látod azt a fiút? Azt, amelyik fölemelte a térdét? A lány meg azon ugrál? Csak úgy feszül a szoknyája? Csúnya, nagyon csúnya viselkedés.* Én azonban a prédikáció ellenére is átláttam anyánk viselkedésén. Nem hittem, hogy példát akar statuálni. Úgy gondoltam, csupán szórakozni akar egy kicsit. Beletekinteni abba a pokolba, ami a tánciskolák után következett. Megnyugodott: megtapasztalta, mehettünk. Az ünnepség székeit a mi tantermünkbe kellett összegyűjteni. Amikor indulás előtt benéztünk a csapatvezetővel a terembe, a székek egymásra dobálva álltak, jó két méter magasságig. A csapatvezető elkomorodott. Előbújt belőle egy ismeretlen eredetű, durva erő. Felemelte a mutatóujját. *Ezt azért még majd meg fogjuk beszélni velük.* Ennyit mondott. Aztán tiszta erőből bebaszta az ajtót.

•

CERUZA A GATYÁBAN, AVAGY A BUNKÓSÁG ÚJRATERMELŐDÉSE

Az 1944-ben lebombázott kapucinus rendház helyén üres telek állt egészen addig, amíg a 11-es számú Általános Iskola ki nem alakította ott a gyakorlókertjét. Földműves-gyakorlatok, ez volt a tantárgy neve. A tanév közben heti két óránk volt, de egy-egy alkalomra nyáron is behívtak. Szállt a por, gyűlöltem az egészset, de gyomtalanítani mégiscsak kell, és ha beérett valamilyen gyümölcs, mégiscsak le kell szüretelni. Mindenki leizzadt a napon. Mocskosan matattunk a növények között. Nem akarok paraszt lenni. Ezek meg mégiscsak feszegetik ezt a dolgot. Minek? Volt ott egy sovány gyerek, nem láttam annak előtte. Ő nagyon jól feltalálta magát a gyakorlókertben. Villámgyorsan járt a keze, és egyfolytában beszélt. Volt egy verse is, a következőképpen szólt: *Van nekem egy csíkos gatyám // Abban tartom a ceruzám. // Minden napon írok vele // Sose kopik el a hegye.* Önéletrajzi vallomásnak fogtam fel a szöveget, de azt nem értettem, hogy miért van ceruza a gatyájában, és hogy vajon mit írhat vele. Elmagyarázta. Azt hiszem, ő vezetett be a nagy titokba. Örültem a friss értesüléseknek. De undorítóan éreztem az egészset. Túl egyszerű volt a metaforika (*ceruza = fasz, írás = szex*), túl egyszerű a dicsekvés és az önvigasztalás dinamikája (*minden napon – sose kopik el*), és úgy éreztem, hogy mindez, ha igaz is, akkor se más, mint a jaminai felnőtt bunkóság gyermekkorban induló újratermelődése. Odébb mozdultam. Otthagytam a gyereket a munkájában. Többet nem találkoztunk. Hazamentem, lezuhanyoztam, tiszta ruhát vettem fel. Később minden a helyére került. Az iskola a rendszerváltás után felhagyott a földművelési gyakorlatokkal, a telket pedig jó pénzért eladta egy vállalkozónak, aki szép házat épített rá. Egy idő múlva már senki nem fogja tudni, hogy korábban ott volt a gyakorlókert, még korábban pedig a Jézus Szíve-templom és a kapucinus rendház, lakói: Pater Timót házfőnök és plébániavezető, Pater Jenő káplán, Frater Kasszián és Frater Sebestyén segítőtestvérek.

•

VASDIPLOMA

A matematikatanárunkat idióta embernek láttuk. Magas volt, vékony, bajszos, szemüveges, kopasz, nagyon meg tudott haragudni, és akkor a tábla előtt fejhangon ordított mindenféle hülyeségeket az osztályra, büdös disznók, nevelhetetlen emberek, proletárcsürhe. Volt viszont egy olyan városi legenda, talán még az ötvenes évekből, amely arról szólt, hogy aki egész életében, minden tárgyból ötöst kap, az a tanulmányai végén, az egyetemen kiérdemli a vasdiplomát. A hír nem volt igaz, a vasdiploma a hatvanöt éve végzetek díszdiplomája, de én azért kitűztem magam elé ezt a célt. Mindenből ötöst. Ezért aztán amikor matematikából négyest kaptam az ötödik év végén, üvöltve és zokogva megkerestem a tanáromat a szertárában, javítási lehetőséget követelve. Meghallgatta a panaszomat. Nagyon szépen nézett rám. Mosolygott. Feltett néhány kérdést, álkérdést. Aztán kijavította a jegyemet. Nagyon boldog voltam, indiántáncban ugráltam végig a folyosón. A következő évi négyesem már nem érdekelt. A tanárunk az anyjával élt, magányos volt. Amikor az anyja meghalt, öngyilkos lett.

•

BABONA

Volt a városban egy ember, egy idős tót bácsi, aki korábban, a háború előtt lovakat gyógyított. Rátette erős kezeit az állat fájó pontjára, és vagy a helyére billentette, vagy azt mondta, *hát, uram, ezt a lovat már le kell vágniuk. Nem tudok rajta segíteni. Így meg túl sokat szenved.* Aztán a lovak eltűntek, a férfi megöregedett,

elkezdett embereket gyógyítani. Elsősorban ízületi gondokat kezelt, de foglalkozott izomsérülésekkel is. Ha volt valami baj – kificamodott az ujjam, megrecscent a bokám, vagy meghúzódott –, apám hozzá vitt el. Űlt az öregember a konyhában, pipázott. Tótul beszélgettek. Aztán odaültetett maga elé egy hokedlire, erős ujaival tudós módon meggyötörte a testrészt, nagyon fájt ugyan, ropogott minden, de néhány napon belül elmúlt a gondom. Ötven forint volt az ára. A biológia-tanárnőm, egy belgyógyász felesége viszont durva hangon, erősen állította, hogy babonáság az egész, nem kell mindent elhinni. *Miért, ha eltörik a kezed, szerinted azt is meggyógyítaná?* Nem, azt nem. *Nahát akkor.* Felvilágosult embernek hittem magam. Nem értettem, miért kell elvennie tőlünk a gyógyító embert. Nagyon elrontotta a kedvemet. Gimnáziumban néha még elvitt hozzá az apám. Aztán meghalt az öregember, és én már nem is tudom eldönteni, hogy kinek volt igaza: babona volt-e, vagy valamiféle régi, vele kihalt tudás.

•

KÁRTYANAPTÁRT GYŰJTENI

Utálom a társasjátékokat. Pótcselekvésnek tekintem mindet. A *Gazdálkodj okosan!*-t szerettem, az unokatestvéreimmel, a Pozsonyi utcai diófa alatt, meg szerettem apámmal hatvanhatozni a konyhaasztalnál, miután fél öt felé hazazért a műhelyből. Talán ezért szerettem az autós kártyát meg a kártyanaptárt is: végeredményben azok is kártyák. Az osztályban hatalmas naptárgyűjtemények voltak a fiúknál: *MÉH, Royal Sajt, CSÉB, Dacia 1300, Nyerünk a lottón, Vionell intimspray* és hát az a rengeteg alulöltözött szép nő. A zsebükben hordták, gumival átkötve, venni is lehetett, de elsősorban cseréltünk. A szöveg és a rajz egyet ért. A fotó kettőt. A nő hármat. A nagyon alulöltözött nő néha négyet, ötöt is. A *Fabulon* és az *Ági* mindent vitt, akár a Ferrari. Az én csomagocskám általában kicsike volt, alig volt benne nő. Aztán apám egyszer hozott a műhelyből, a sofőröktől egy ötvendarabos csomagot, *BÉTEX*-es naptár volt, a rajta lévő leples nőnek kilátszott a bal melle. Elcseréltem mindet, nagyot kaszáltam. Majd, ahogy illik, azonnal ráuntam az egészszre.

•

CÖPI

Minden első félév őszi munkával kezdődött. Általában paradicsomot szedtünk. Kimentünk busszal a téesszföldekre, odaálltunk a végtelen sorok elejére a bádogvödörünkkel, és szedtük a bűdös, megrohadt, rettenetes állagú paradicsomokat. Volt köztünk néhány jó fizikai munkás, de a többiek nagyon utálták az egészszét. Úgy dobáltuk a paradicsomokat minden irányba, mintha a kislabdát hajítanánk, le lehet mérni. Még a felsős osztályfőnökünk is kapott belőle, sikított, amikor egy-két kifröccsenő mag eltalálta a mellét. De az igazi buli az volt, hogy a késő buszokat cöpizéssel vártuk meg. Fogsz egy kést. Beleszúrod az ujjad begyébe. Lepattintod a kést a földre. Ha beleáll, mehatsz tovább. Minden ujj, mindkét kéz. Utoljára a szíved helyéről pattintod a földre. Ha megvan, te nyertél. Jaminai bicskások. Úgy emlékszem, pénzre játszottuk, filléres alapon. Eleinte vesztettem. Aztán kitaláltam, hogy kis leveleket teszek az ujjam begyébe. Puha volt a kezem, nem bírta el a kés hegyét, hát még a pattintást. Azt mondtam, varázslevelek. Csak a vesztések nem hitték el. *Fáj az ujj, azért csinálja.* Nem kellett volna versenyeznem velük. Minek? De akkor még mindenkit mindenben meg akartam verni, le akartam győzni. Meghaltak, eltűntek, alkoholisták lettek vagy benzinkutasok, megbecsült mesterek. Belőlem pedig nem hiányzott akkor semmi, csak az önismeret.

•

POFON

A Város a sínekig tartott, az utcánk végén volt a sorompó meg az aluljáró Lyuk. Ha elindultál a Franklin utcán kifelé, eljuthattál a Kolozsvári utcáig, mi majdnem a sarkon laktunk, odáig tartott Jamina elegánsabb része. Ha továbbmentél, akkor jöttek a Durva Részek, mindenki proletár volt, parasztból lett munkás, igen egyszerű modorral. Azon túl pedig Fürjes, a tanyai világ. Én szerettem a Durva Részeket, gyakran bicikliztünk arrafelé. Nem szálltunk le, de arra mentünk. Sok osztálytársam lakott arrafelé, kint játszottak a házak melletti mezőkön. Meg is álltunk az egyiknél. Volt ott egy nagyobb fiú, melegítőalsó volt rajta meg tornacsuka, rám parancsolt, adjam oda neki a személyi igazolványomat, húzzak el a picsába, nyaljam ki az anyám szaros seggét, már nem is tudom, mi volt az utasítás. Kinevettem, ilyeneket nem lehet ukázbá adni, hagyjon békén. Akkora pofont kaptam, hogy csengett tőle a fülem, a fejem meg eltekeredett a nyakamon. Annyira futotta, hogy visszafordítottam a fejem, és tovább nevettem. Még egy pofon. Még egy. Aztán még egy. Próbáltam tovább nevetni. Az osztálytársam mondta neki, hogy ne üssed már, bazmeg. Abbahagyta, elengedtek. Akkoriban mindenki frusztrált volt, mert mindenkit elnyomott valaki. Dühösesek voltak akkoriban a magyarok, könnyű volt őket felbosszantani. Engem a bandavezér támadott meg. Nehogy már odalegyen a tekintélye. Hazabicikliztünk. Csak a kapunkon belül kezdtem el keservesen sírni.

•

ELJÁRNI TEJÉRT

Nem tudok porszívózni. Ennek valószínűleg az az oka, hogy anyám rákényszerített a vasárnap délelőtti otthoni takarításra. Rakéta porszívó. Úgy szívott, mint ahogy egy öreg ember lehel. És aztán anyám ordítása. *Ne már csak ott, bazmeg, édes fiam, ahol a papok táncolnak!* De tejért esténként szívesen eljártam. Megfogtam a tejesedényt (literes alumíniumhenger, festetlen, de a fogója fából van, pompásan lehetett lóbálni, ha üres volt, ha teli), és keresztülmentem a Kolozsvári utcán. A második házban lakott a lovas és tehenes házaspár. Idősek voltak már, és olyan keveset beszéltek, akkor is csak tótul, mintha némák lettek volna. Disznószar, tehénszar, lószar. Összeolvadtak a bűzök. Tanyák a városban. Lassan múlnak el. Mindkét embernek szörnyűséges volt az öltözete. Mi ehhez képest urbánus magasságokat képviseltünk. A férfi barna tornacipőt hordott. Illetve a papucsot, ami a lábán volt, egy barna tornacipőből készítette. Az előző rendszer uralkodó márkája nyomán dorkónak hívta. Levágta a sarokvásznot. Csinált egy-egy lyukat elborzasztó bütykeinek. Aztán, a szellőzés végett, levágta a cipő orrán lévő gumiborítást. Eldobta a cipőfűzőket is. Így slattyogott. Néha, amikor jó kedve volt, felültetett a lóra. Elképesztően magasan van a ló háta, és riasztóan széles. Rohanhattam haza a tejjel. Akkoriban jelent meg a boltokban a zacskós tej. A szüleim nem hittek benne. Azonnal felforralták a tejet, és kakaót főztek belőle. Reggelre kihűlt. Apám szerette a reggelijét. Kenyérdarabokat aprított a végtelenül édes kakaóba. Mélytányérból ette, evőkanállal. Talán azért szerette ezt a reggelit, mert gyerekkorában, a tanyán, öt éves koráig szopott. A kisebbik öcsém is ilyen volt. Hetedikes koráig cumisüvegből szopta magába a holland kakaót. Talán a szokás is öröklődik.

•

HAMA TU PEPE

Kisebbségi öcsém négyéves koráig egyetlen szót sem szólt. Nem tudott beszélni, én hordtam a logopédushoz. Nem mehettem be a foglalkozásra, az öcsém pedig nem tudta elbeszélni, mi történt odabent. Aztán felültünk a 2-es buszra, és hazamentünk. Hatott rá a kezelés, egy idő után elkezdett beszélni, elkezdett beszélni egy saját nyelvet. A kuvasztól nagyon félt. De azért nagyon szerette nagyanyámék tanyáját. A góréban az egerek, akolban a disznók, ólban a csirkék, a birkák pedig az udvaron szaladgálnak. Az istállóban állt egy régi, zöld színű szán. Fölkapaszkodott a roncs tetejére, onnan hajtotta a már régesrég nem létező lovakat. Ha nagyon ki akart menni a tanyára, azt mondta, hogy *hama tu pepe*. Apu, hama tu pepe. A hama volt a mozgást jelentő ige, az összes mozgást jelentő ige, egyben. A tu volt az oda, a hozzá, a bele, a ki: minden mozgásirányt meghatározó előljáró szó, szintén egyben. A pepe meg azt jelentette, hogy juh, birka, barika, bárány. Menjünk oda, ahol a barikák vannak. Menjünk ki a tanyára, apu. Pontatlan volt a nyelve, de hatékony. A többi mondatot sajnos elfelejtettem. De a hama tu pepe megmaradt, az egyetemen írtam is róla egy dolgozatot a nyelvész professzoromnak. Mire az öcsém iskolába ment, elmúlt az egész. Néhány hét alatt megtanulta a magyar nyelvet. Vicces, egyenes, dühös ember lett belőle. Néha arra gondolok, talán még az ő régi nyelve határozza meg a világlátását: hama, hama tu pepe.

•

TIZENEGY ÉVESEN

A serdülőkort megelőző életszakasz speciális problémái nálam tizenegy évesen kezdődtek el. Feküdtem az ágyamban. Már nem volt hajnal, de annyira korai volt a reggel, hogy a Franklin utcai házban még mindenki aludt. Képtelen voltam visszaaludni. Hirtelen megértettem, hogy mindenki meg fog halni. A szüleim, a testvéreim, az idős rokonaim – heten laktunk akkor abban a házban. Kihal az iskola. Kipusztul a város. Az ország. Egész Európa, az egész világ. Templomba jártunk. Ismertem és hittem a bevett magyarázatot. De most az sem vigasztalt. Feküdtem és forgolódtam, izzadtam és rettegtem. Gondolati lidércnyomás. Éreztem, hogy valami nem természetes ebben. Csak azt nem tudtam, hogy mikor lesz vége. Nem biztos, hogy elélek addig. Aztán lassan reggel lett, úgy tettem, mintha anyám tényleg felébresztett volna, elkészültem, mentem az iskolába. De aztán másnap reggel minden ugyanúgy. Néha még anyámékkal aludtam. Egy este megkérdeztem, hogy ők is meg fognak-e halni – ahogy kifigyeltem, mondtam, mindenki így végzi. Kis gondolkodás után nem azt válaszolták, amit vártam, hogy nem, ők nem fognak meghalni. Hanem azt mondták, hogy igen, ők is meg fognak halni, de addigra, mire ők meghalnak, én már elég erős leszek ahhoz, hogy *elviseljem*. El tudtam fogadni ezt a választ. Pozitív jövőképet rajzolt elém, alighanem megértettem azt a növekvő, belső erőt, ami az iszonyatos események elviselésének lehetőségével kecsegtet. Megnyugodtam, elaludtam, lassan elmúlt a kora reggeli lidércnyomás is. De néha még most is arról álmodom, hogy a szüleim már nem élnek. Előbb vagy utóbb valóra fog válni. Akkor majd kiderül, elég erős vagyok-e már. Talán nem az *elviselés* szót kellett volna használniuk, hanem egy másikat.

•

LÁNYOK

És aztán annak is eljött az ideje, hogy kíváncsi lettem, mijük van a lányoknak. Csak a két unokatestvéremre számíhattam, ők gyakran átjöttek hozzánk, kint játszottam velük a kertben, a két sor szőlő között, a telek végében. Egy ideig nézegettem őket. Aztán megkértem, mutassák meg, mi van nekik odalent. Olyat én még nem láttam. A fulladós lány barna volt, némileg talán vörösesbarna, a szódás meg szőke, nagyon vad szőke. Mutatták, mijük van. Felhajtották a kisruhájukat, aztán le a bugyikát, s a hajlatban már látszott is valamennyire az a vékony vágás. Mindketten szőrösek voltak már, a hajukkal azonos színben. Meglepett a látvány. Azt hittem, olyan lesz az a testrészt, mint az én fütyikém: tiszta és látványos. Az övéké alig látszott. Belebújt a szőrbe. Visszabújt a testükbe. Éreztem, hogy ez valami nagyon bonyolult dolog. El ne mondjam senkinek. Felnevettek, elszaladtunk, rohantunk be anyámhoz a főtt kukoricáért.

TÓBIÁS KRISZTIÁN (1978) Balatonfüred

TÓBIÁS KRISZTIÁN

Non omnis...

(részletek)

Az erdő szelleme
 néha felbukkan a bokrok között
 nesztelen úszik a ködben
 a mindig ködös
 bokrok között
 majd eltűnik
 mintha sose lett volna
 kísért eleveneket és holtakat
 az erdő és a temető
 közti bozótosban
 nesztelen
 azt mondják
 egyszer csak megjelent
 egyik hajnalban meglátták
 az asszonyok
 meglátták amint
 foltozott rongyos ruhájában
 lila és égszínkék foltos
 ruhájában
 ott úszott a ködben
 a bozótosban
 hajnalban
 de ez már nagyon nagyon régen volt
 azt mondják ő lesbia
 catullus lesbiája
 itt az erdőben
 a bokrok között
 catullus szelleme
 a rigóknak dünnyög hajnalban
 fészkeikben gubbasztva
 hunyorogva hallgatják
 a rigók
 sárga pihéik közé dugva csőrüket
 lesbia foltozott rongyos ruhájában
 a barlangja előtt áll
 egybeolvad a hegyoldallal
 mint szíria templomai
 beékelődik a hegyfal repedéseibe
 szürke kőfal szürke bőre
 és ruhája foltjai közül
 gyíkok csipegetik a tetveket
 catullus lesbiája
 catullus szelleme
 a bozótos aszott menyasszonya
 várja hátha egyszer
mindörökre le hull az éj s az álom.

•

Vitus egész nap
ott ül a viskója előtt
kiskésével
kétujjnyi csíkokat
hasogat
az elrongyolódott vászontakarókból
pontosan két ujnyi kell hogy legyen
az a jó a lábnak
a kétujjnyi kapcarongy
mert ki hogy bánik a lábával
úgy él
a láb a lélek tükre
azért küldték ide
hogyan megtanítsa
a barbárokknak
hogyan kell felkötni a kapcarongyot
mert ez a római kultúra alapja
a helyes kapcarongyviselés
azért küldték liternumból
ide hogy
szinte már misszió ez
megtanítani a rongykötözést
és a helyes lábfenntartást
az argonautáknak is
a kapcarongy mentette meg az életüket
mikor a viharban elszakadt a vitorlájuk
ilyen kis kapcarongyokkal foltozták ki
anyámtól kapták
mert a vihar elsodorta a hajót
liternumig sodorta a vihar
az argonautákat
és anyámtól kapták a kapcarongyokat
anyám meg tőlük engem
mert aranygyapjas lányokat kerestek
de liternumban egyik lánynak sincs aranyból
csak sötétbarna mindegyik
de ideiglenesen az is jó volt
azoknak az argonautáknak
de hogy nesztór vagy kasztór
csinálta fel anyámat
nesztór vagy kasztór csinált engem
azt már nem tudta megmondani
olyan egyforma a nevük
ezeknek az argonautáknak
kapcarongyot örököltem
két zsák kapcarongyot
hogyan a római kultúra
örökké éljen
meg kell tanulni hogyan kell
helyesen felkötni ezeket a rongyokat
pontosan két ujnyi
két argonautaujjnyi kapcarongyokat
mert a láb a lélek tükre
akinek a kapcarongya piszkos

annak a lelke sem lehet tiszta
 az amfiteátrumokban az oroslánok lábát
 is bekötik
 pontosan két ujjnyi széles
 kapcarongyba csavarják
 mert a római amfiteátrumokban
 az oroslán is római
 a római kultúra része
 milyen szép is lenne
 ha a foszladozó vászon helyett
 oroslánbőrből
 nyiszatolhatnánk a kapcarongyot
 és az argonauták árbozára
 oroslánbőrt feszítenének
 attól még a vihar is megijedne
 de mégsem
 mert akkor a nesztór
 vagy a kasztór
 sosem jutott volna liternumba
 liternumi anyám
 barna gyapja közé
 és akkor én sem
 és a római kultúra sem lenne már.

•

Nézem
 mikor pattan el a harkály nyaka
 csőrével odaszegeződik a fához
 tarka tollai alatt
 mint a vén lesbia
 foltozott ruhája alatt
 szürkül a bőre
 a hidegben
 szürkévé kopik
 anyám takarója is
 a tó színén
 hallgatom
 várom a halk pattanást
 ahogy a harkály nyaka
 végül mégiscsak beletörődik
 az elkerülhetetlenbe
 pattan a faág
 elkerülhetetlenül
 leválik a törzsről
 és beleakad
 a harkály tarka tollai közé.

•

Sorra épülnek az amphiteátrumok
most kéne gladiátor lenni
motyog magában
miközben kétujjnyi csíkokat hasít
a foszladozó vászonból
gladiátor kéne lenni
szép nagy amphiteátrumokban
tapsolnak nekik
a császár tenyészgladiátorjainak
új amphiteátrumokat épít
és oda tenyésztik a gladiátorokat
milyen szép is lenne
kisétálni az arannyá hűgyozott
homokba
vitus a tenyészgladiátor
sóhajt
és már hallja is a fanfárokot
miközben nyiszatolja
a vászoncsíkokat
tényleg
mondom neked tényleg
gladiátor kéne lenni
marcus úgyis hamarosan elrepül a gólyákkal
aztán meg ki marad itt
az amphiteátrumok mindig tele vannak
aztán ha nincs gladiátormunka
lehet csíkokra szabdalni a vásznakat
az elrongyolódott
zászlóvásznakat
mert ha marcus elrepül délre ki marad itt
csak a tetvek
és mégiscsak jobb
ha egy oroszlán zabál fel
minthogy a tetvek.

BENE ZOLTÁN

Bolsevikok

A laktanyában megint csak annyit ért el Igaz Gerő, hogy majd utána néznek a dolognak, jöjjön vissza később, ezért magában dohogva visszatért a Rákóczi térre. Az irodába érve Horváth úrba botlott, aki fejét a karjára hajtva ült vagy inkább roskadozott egy asztalnál.

– Horváth úr, miért nem marad otthon? – kérdezte szelíd hangon.

Horváth fölemelte a fejét, fátyolos szemmel nézett a detektívre.

– Tudja, Igaz úr, a királyhalmi gyilkos jutott eszembe. Nem emlékezhet rá, még gyerek volt... 1906 decemberében, karácsony böjtjén borzalmas gyilkosság történt a királyhalmi kapitányságban. Megölték Kardos Mór kereskedőt és áldott állapotban levő feleségét, valamint a cselédjüket. A gyilkos elrabolta az üzletben talált pénzt, aztán Kardosné ruhájában elmenekült. A nyomozás megállapította, hogy a hármás emberölést Kádár Károly volt csendőr követte el, aki akkoriban a királyhalmi erdőőri iskolában folytatott tanulmányokat. Szabadkán, a felesége lakásán tartóztatták le, és nem is tagadta a bűnét. A bíróság előtt azt vallotta, a nejeinek akart karácsonyi ajándékot vásárolni, azért ment Kardos boltjába, de hogy ott mi történt, azt nem tudja, mert nem emlékszik. Zavarosan felelt a kérdésekre, a bíróság ezért megvizsgáltatta. Az orvosszakértők pedig megállapították, hogy Kádár, aki egyébként normális észjárású ember, a gyilkosságot öntudatlanul követte el, valamiféle ködös állapotban, amely beszámíthatóságától megfosztotta. Ez az orvosi vélemény megmentette a bitófától, helyette az országos elmeegógyintézetbe szállították, ahol három éven keresztül kifogástalanul viselkedett, ezért a hitvese ki akarta szabadítani, de kérvényét a bíróság visszautasította. Úgy tudom, még akár engedélyezhették is volna, ha Kádár nem követ el szökési kísérletet. Azt már nem tudom, mi lett a sorsa. Meglehet, azóta is a tébolydában ül. Attól viszont Kardosék még halottak...

És ha fölkötik, akkor is ugyanolyan halottak maradnak, gondolta Igaz Gerő; hangosan azonban azt mondta:

– Meg fogom találni a veje gyilkosát, Horváth úr, és higgye el nekem, igen kevésbé valószínű, hogy beszámíthatatlan állapotban volt, amikor leszúrta a lánya férjét. Viszont ha már itt van, nem segítene?

Horváth úr fölpattant.

– Rendelkezzék velem!

– Nézzen utána az aktákban egy bizonyos Fekete Sándornak, aki talán nem is Sándor, hanem János! Az arca megégett a fronton... És... És a bolsevikok közé tartozik.

Horváth úr már indult is, Igaz Gerő pedig rágyújtott az utolsó szál cigarettájára. Pénze is alig volt, talán ha tíz fillér árválkodott a zsebében, kölcsön kell majd kérnie legalább tizenöt-húsz koronát valakitől, bár még nem döntötte el, kitől. Az évi ezerhatszáz, azaz havi százharminchárom korona fizetés az egész évre szóló háromszáz korona lakhatási támogatással együtt tulajdonképpen elég kellett volna legyen egy agglagénynek, de Igaz Gerő túl sok ciga-

Részlet az *Igazak* című, készülő regényből

rettát szívott, és az ópiumkészletét sem kártyán nyerte. Megpróbálta magától elhessegetni a kellemetlen gondolatokat, de akkor eszébe jutott, hogy Klárával is találkoznia kell, s ettől még idegesebb lett. Meg kell magyaráznia az asszonynak, hogy a kávéházban úgy járt, mint a királyhalmi gyilkos: nem volt beszámítható. Az asszony férjéről is beszélniük kell, úgy érezte, négy szemközt olyasmit is elmondana neki a nő, amit az anyja vagy az apja jelenlétében sosem tenne. De hogyan találkozhatnak? Menjen el újra a Kistisza utcába?

– Igaz úr – szakította félbe töprengéseit a segédfogalmazó. – Találtam egy Feketét a nyilvántartásunkban! Sándor a keresztneve, és járt a fronton, meg is sebesült. Szerintem ő lesz az emberünk. Még tizenháromban vitték be mint bolsevik agitátort. A Májer hentesnél dolgozik, a Szabadkai sugárúton.

– Nagyszerű, Horváth úr, már szaladok is! – és valóban, szinte rohanva hagyta el az irodát, hogy a legrövidebb úton, hosszú léptekkel siessen a hentesüzletbe. Közben egyre azon törte a fejét, hol is olvasott mostanában erről a Májer nevezetű hentesről. Már a Szabadkai sugárúton járt, amikor eszébe jutott: Májer is alapítója az Ébredő Magyarok Egyesületének, amelyre többször is fölhívta a figyelmüket Borbola doktor és Temesváry helyettes főkapitány egyaránt.

– Nem elég nekünk a vörös meg a szociáldemokrata csürhe, még ezekkel is meg fog gyűlni a bajunk, akik a zsidók vérére szomjaznak – zsörtölődött Borbola doktor.

Szép kis kalamajka, gondolta Igaz Gerő, egy bolsevik meg egy ébredő magyar... Egyre cifrább lesz ez az ügy.

A hentesüzlet nyitva volt, a pult mögött nagydarab férfi állt, éppen olyan, amilyennek egy hentes el szokott képzelni az ember. Egy asszonyt szolgált ki.

– Nagy baj ez, Májer úr, hogy ennyire nincsen semmi – panaszkodott a vevő. – És higgye el, nagyon hálásak vagyunk, hogy üzent, így végre egy kis húst főzhetek az én szegény fiamnak. Áldja meg az Isten!

– Megáldhatna, az biztos, asszonyom, de úgy látom, inkább verni készül tovább – nyújtotta át a papírba csomagolt húsdarabot Májer. – Tizenegy korona lesz, majdnem egy kilogramm.

– Szép karaj, Májer úr, megéri a pénzt! – a nő leszámolta a hentes markába az összeget, gondosan elpakolta a csomagot, és hálálkodva távozott.

– Mit parancsol? – emelte a tekintetét Igaz Gerőre Májer.

– Jó napot. Magánál dolgozik egy Fekete Sándor nevű ember? – mutatta a jelvényét a nyomozó.

Májer úr ábrázata elkomorult.

– Itt dolgozott az a kurafi, igen, de kipenderítettem, hogy a lába nem érte a földet!

– Mit vétett?

– Az egy koszos vörös – a hentes csaknem kiköpött az undortól, s csak az utolsó pillanatban kapott észbe, hogy ha megtenné, pont a saját pultján landolna a nyála.

– Ezek szerint korábban nem tudott a politikai nézeteiről...

– Gondolja az úr, hogy fölvettem volna, ha tudom, miféle?

– És azt tudja-e, hogy merre találom meg?

– Itt lakik Móravároson – vont a vállát Májer, s közben a háta mögé bökött. – A Veres ács utcában. Azt nem tudom, hány szám alatt.

Arrafelé még a rókusiaknál is szegényebb népek laknak, gondolta Igaz Gerő, logikus, hogy ott terjed a legjobban a bolsevizmus.

– És mondja, Májer úr, ennek a Feketének összeégett az arca? – kérdezte a detektív.

– Méghozzá cefetül – vigyorodott el a hentes. – A jobb oldalon. A harctéren történt, már ha igazat beszélt.

– Akkor biztosan őt keresem – állapította meg Igaz Gerő.

– Mit követett el?

– Talán semmit, de ki kell hallgatnom. Honnan tudatnám meg a pontos címét?

– A Veres ács utcában ezek az éhenkórászok mind ismerik egymást, hiába hosszú az utca – biggyesztette le az alsó ajkát Májer úr. – Szerintem bárki megmondja magának, hol laknak Feketéék. Kivéve, ha kiszimatolják, hogy rendőr. De maga, már meg ne haragudjon, olyan fiatal, senki nem gondolná, hogy az.

– Köszönöm, Májer úr. Lehet, hogy még föl fogom keresni.

– Jöjjön csak. Amíg bírok húst szerezni, nyitva vagyok. Ha már nem leszek nyitva, mert attól tartok, az az idő is elérkezik hamarosan, a lakásomon megtalál, az üzlet fölött.

– Még egyszer köszönöm, viszontlátásra!

– Mindig szívesen segítek a hatóságoknak, hogy eltakarítsa a szemetet.

Igaz Gerő eredendő kárörömöt és rosszindulatot hallott ki a hentes hangjából, amitől összerándult a gyomra. Szinte fizikai rosszullet vett erőt rajta, azonban amint elhagyta az üzletet, a friss, téli levegő gyorsan magához térítette. Tovább haladt a Szabadkai sugárúton a Nemes Takács utcáig, s közben majd elepedt egy szál cigarettáért. A Nemes Takács utca sarkához érve jobbra fordult, keresztezte a Berliini körutat, majd a Kormányos utcát, míg el nem érkezett a Veres ács utcáig. Balra fordult, a Kolozsvári tér felé, s pár lépés után három gyereket látott, akik az út szélén álldogáltak, bottal piszkáltak valamit a földön. Hozzájuk lépett, mire a gyerekek hátrahőköltek. A lábuknál egy döglött madár hevert.

– Nem mi voltunk – jelentette ki az egyik fiú, és Igaz Gerő úgy tett, mintha hinne neki, pedig a csúzli bőrszíja kilógott a zsebéből.

– Biztosan nekirepült valaminek – jegyezte meg a nyomozó.

A fiúk buzgón bólogattak.

– Nem tudjátok, hol laknak Feketéék?

– Melyik Feketééket keresi? – kérdezett vissza a csúzlis.

– Több is van?

– Vannak a Cingár Feketéék, a Vörös Feketéék meg a Borosék.

– Egy összeégett arcú embert keresek. Fekete Sándornak hívják.

– Akkor a Borosék – bólintott a fiú, s közben észrevette, mi lóg ki a zsebéből, de nem esett pánikba, gyorsan visszagyömöszölte. – Arra, az a ház, amelyik előtt a talicska áll – mutatott át a túloldalra.

– Köszönöm – engedett el egy halvány mosolyt Igaz Gerő, azzal átvágott az úton, és öles léptekkel fél perc alatt a mutatott porta előtt termett. Korhadt deszkakerítés támaszkodott az apró, rossz állapotú ház falához. Bezörgetett az egyik ablakon. Többször is megismételte, mire egy ijedt arcú asszony, olyan ötvenéves-forma résnyire nyitotta a kaput.

– Kit keres? – kérdezte.

– Fekete Sándort.

– Melyiket?

– Amelyiknek megégett az arca.

– Nincs itthon a fiam – mondta az asszony. – És jobb, ha elmegy, amíg az uram föl nem ébred!

– Hol találom a fiát?

– Nem tudom, nem láttam tegnap óta.

Bentről állati ordítás hallatszott.

– Fölébredt! – vált halálra az asszony arca. – Menjen innen, szedje a lábát! – és már be is csukta a kaput.

Igaz Gerő visszasietett az utca másik oldalára, a három fiúhoz.

– A Boros Fekete mindig részeg – vihogott a csúzlis.

– És a fia?

– Az nem mindig.

– Nem tudjátok, hol van?

A fiúk egymásra pillantottak.

– Nem ér magának húsz fillért, ha megmondjuk?

Tizennyolc fillér egy doboz Memphis, gondolta Igaz Gerő, ha lenne ennyi pénzem, arra költeném.

– Vagy megmondjátok, hol találom, vagy bevitetlek benneteket a rendőrségre – reccsent rájuk a nyomozó, fölillantotta a jelvényét.

– A Hajnal utca meg a Kormányos sarkán van a Hédi néni kimérése – haddarta gyorsan a csúzlis gyerek –, nézze meg ott!

Igaz Gerő intett, mire a három gyerek nyomban elinált. A detektív továbbindult a Kolozsvári tér irányába, majd az első sarkon balra tért, a Hajnal utcára. A Kormányos és a Hajnal utca sarkán semmiféle cégért nem látott, viszont egy részeg parasztleány nagyban okádott egy fa tövébe. Megvárta, míg abahagyja, aztán odaszólt:

– A Hédi néni kimérését keresem.

A részeg imbolyogva bökött a sarki házra.

– Há-há-háromszor koppantson k-k-kend az ablakon – dadogta.

Igaz Gerő megértette, hogy egy titkos bögrecsárdára bukkant. Háromszor koppantott az ablakon. Egy hajlott hátú öregasszony engedte be, s egy rozoga udvari épületbe vezette, ahol ketten üldögéltek, kezükben egy-egy vizespohárral. Egyikük jobb arcát égési sebek csúfították el.

– Fekete Sándor? – lépett oda az égett arcúhoz Igaz Gerő.

– Ki kérdezi?

Igaz Gerő megmutatta a jelvényét.

– Ezen a környéken már öltök rendőrt – jegyezte meg a másik italozó, egy busafejű, krumpliorrú fickó, ám Fekete Sándor nyugtatólag fölemelte a kezét. A hajlott hátú öregasszony ijedten pislogott.

– Mit akar tőlem? – nézett a nyomozóra az égett arcú. Egyáltalán nem tűnt részegnek, bár a hangja reszelős volt.

– Csak pár kérdést szeretnék föltenni. Nem jönne ki az utcára?

– Tegye föl itt.

Igaz Gerő sóhajtott. Úgy ítélte meg, nincs értelme vitatkozni.

– Ismeri Kovács Pétert? – kérdezte.

– Együtt szolgáltam egy ilyen nevű emberrel a háborúban.

– És Nagy Gyulával?

– Vele is.

– Mikor látta őket utoljára?

– Tegnapelőtt este találkoztunk. Csütörtökönként szoktunk összeülni, beszélgetni a Takácsnál, Rókuson.

– Meddig beszélgették?

– Nekem el kellett jönnöm hamar, egy lány miatt. Este nyolckor hazajöttem, kilencre mentem a lányhoz.

– Hogy hívják?

– A lányt?

– Nem is az öreganyját!

– Nono! – vágott közbe a busafejű, Fekete azonban megint leintette.

– Széll Jolán, két házzal lakik arrébb, mint mink.

– Kovács Péter még ott maradt Nagy Gyulával?

– Ott.

– Azóta találkoztak?

– Nem.

– Hol lakik Kovács? Hol találom meg?
 – Hónapos szobákat szokott bérelni. Nem tudom, most éppen merre.
 Igaz Gerő próbálta megállapítani, igazat mond-e a férfi, de kudarcot vallott.
 – Maga tagja valamelyik pártnak? – kérdezte még.
 Az égett arcú férfi nem válaszolt.
 – Annak, amelyiknek Kovács is?
 – Hagyjon engem békén – sziszegte Fekete. – És ne küldje a fogdmegjeit erre a helyre! Hédi néni mindenkijét elvesztette, ki a háborúban, ki a robotolásban pusztult el, ha nem árulhatja azt a kis pálinkát, éhen hal.
 – Nem érdekel engem ez a bögrecsárda – szögezte le Igaz Gerő komoly arcot vágva. – De segítsen megtalálni Kovácsot!
 Fekete Sándor kortyolt egyet a kezében tartott vizespohárból, krákogott, köpött, aztán halkán azt mondta.
 – A Takács úr mindig tudja, hol lakik.
 – Valóban? – vont a szemöldökét Igaz Gerő csodálkozva. – Nekem azt mondta, nem is ismeri.
 Fekete újabbat kortyolt, megint harákkolt utána.
 – A Takács úr talán még életében sohase mondott igazat – szögezte le végül.
 – Értem – bólintott a nyomozó.
 – Na, most már aztán húzzon innen – emelkedett föl a krumpliorrú harciasan. Fekete visszanyomta a fatuskóra.
 – Jobb, ha megy – nézett a nyomozóra. – Ha baja van velem, vitessen be, ha nincsen, hagyjon békén.
 – Megyek – mondta Igaz Gerő. – Remélem, nem vezetett félre.
 Az égett arcú nem szólt, a busafejű cifrán káromkodott. A detektív elindult kifelé, s közben a hátában érezte a három pár, gyűlölettel teli tekintetet.
 Megint loholhatok Rókusra, gondolta, csak előtte muszáj lesz kölcsönkérnem...

•

Nagy kerülővel ment a Takács-féle kocsmába. A Bécsi körúton elgyalogolt egészen a Boldogasszony sugárútig, majd azon átvágva a Bánomkert sorig, ahol egy pincelakásban élt Albert, a portás, munkahelye, a bordély, azaz a Jatata tőszomszédságában. A bordély ilyenkor még zárva tartott, a lányok az éjszaka fáradalmait heverték ki, a madám a bevételt számolta, Albert pedig többnyire délután kettőig aludt az otthonában. Igaz Gerő a zsebórájára pillantott: negyven perccel múlt dél. Még a harangozást sem hallotta Móravároson, jutott eszébe, valóban az Isten háta mögött van az a hely, ahogyan a belvárosi úri népek mondogatják.

Sokáig zörgetett, mire előkerült a portás, akit valójában inkább afféle erőemberként alkalmaztak a kuplerájban, hogy azokat a vendégeket, akik galibát okoznak, kipenderítse. Álmosan, gyűrötten nyitotta résnyire az ajtaját, s köszönés helyett azt dörmögte:

– Nincs már több, nyomozó, mondtam.
 – Nem is azért jöttem, Albert.
 – Hát?
 – Adj nekem kölcsön huszonöt koronát – Igaz Gerő kerülte a másik tekintetét.
 – Nem vagyok én takaréktár, nyomozó!
 – Én viszont rendőr vagyok, aki esetleg elszólja magát a kapitányságon...
 – És mivel magyarázza, hogy...?
 – Nem kell magyaráznom semmit semmivel, Albert – vágott közbe Igaz Gerő. – Ki a fene hinne neked velem szemben? Nem jobb a barátság?

– A fene enne meg magát – dűnnyögte Albert, visszalépett a lakásba, s egy pillanat múlva a kezében néhány gyűrött bankjeggyel tért vissza.

– Húszat adhatok, többet nem.

Igaz Gerő elvette a pénzt, sebesen zsebre vágta.

– Írd föl, Albert, meg fogom adni.

– Azt hiszem, igen – dörzsölte borostás állát a portás. – Fölirom, és meg fogja adni – az ajtó kattánva zárult be a nyomozó orra előtt.

– Meg fogom, ne aggódj – motyogta Igaz Gerő, s bár érezte, hogy szégyenében elpirul, mégis megnyugodott.

Szinte futott a Gizella térig, a megszokott trafikosnál vett öt doboz Memphist, s azonnal rá is gyújtott egy szátra. A gyomra is megkordult, ezért a Zrínyi, majd a Kelemen utcán át a Klauzál térre sietett. Az Európa Kávéházban három korona nyolcvan fillérért evett egy borjúpörköltöt, s ily módon elverve éhét, újra kikutyagolt a Petresi utcába. Közben átkozta magát, amiért nem egy olcsóbb vendéglőbe ment, a cigaretta és az ebéd csaknem a negyedét elvitte a kölcsönpénznek.

A Takács-kocsmá ezúttal is tele volt, a pult mögött a tulajdonos álldogált, arcán unott kifejezés, kezében koszos pohár. Igaz Gerő egy kézmozdulattal elhárította, hogy, mint a előző alkalmakkor, töltsön neki egy pálinkát, és köntörfalazás nélkül nekiszegezte a kérdést.

– No, Takács, vagy megmondja, hol találok Kovács Pétert, vagy minden nap razzia lesz magánál.

– Mondtam már, hogy...

– Ne hazudozzon! – emelte föl a hangját a nyomozó. – Hol lakik Kovács? Vagy megmondja azonnal, vagy egy órán belül a nyakára hozom a razziát!

Takács Lajos nagyokat nyelt, az ádámcsutkája sebesen járt föl s alá.

– Honnan gondolja, hogy tudom? – próbálkozott még egyszer, de Igaz Gerő nem is válaszolt, csak dobolni kezdett a pulton az ujjával.

– A temető mellett lakik, a Makkos erdő soron. Özvegy Szélpálnénál. Azt nem tudom, hány szám.

– No, látja, Takács, mindössze ennyire volt szükségem – Igaz Gerő elindult kifelé, pár lépés után azonban visszafordult, újra a pulthoz sétált.

– Mióta és honnan is ismeri? – kérdezte.

– Lakott nálam pár hétig – sütötte le a szemét a kocsmáros. – Kifestette a házamat, cserébe a melléképületben aludt.

– Összebarátkoztak?

– Barátkozott velem a radai rosseb!

– Akkor? Miért tartja számon, hol lakik?

A kocsmáros letette a koszos poharat, megvakarta az üstökét. Hümmögött, sóhajtozott, krárogott.

– Tartozik nekem – bökte ki végül. – Még úgy harmincnégy koronával...

– Értem – mosolyodott el Igaz Gerő gúnyosan. – Alkalmasint kölcsönnel is szolgál...

Takács Lajos morgott valamit, de nem válaszolt. A nyomozó megbökte a kalapját, és ezúttal valóban távozott. A Szatymazi utcán indult el, elhaladt a légszeszgyár mellett, átvágott a Damjanich utcán, hogy a Zákány utcán folytassa útját. A Hunyadi téren egy csapat gyerek a hideg, csontig ható szél és a fagyott talaj ellenére rúgta a bőrt, Igaz Gerő legszívesebben beállt volna közéjük. A Föltámadás utcához érve balra fordult, s kiszáratva elért a Rókusi temetőhöz, amely mellett a Makkos erdő sor fut. A Tündér utca sarkán egy férfi tűzifát hordott be az udvarára, a detektív hozzá fordult.

– Jó napot!

– Adjon Isten – mérte végig a férfi.

– Nem tudja, hol lakik özvegy Szélpálné? – mutatta a jelvényét Igaz Gerő.

– A Nádas utca sarkán – vetette oda a férfi, és újra nekiveselkedett a tűzfának.

Igaz Gerő megköszönte az információt.

Özvegy Szélpálné egy kicsike házban élt, amelynek közös udvara volt a környező épületekkel. Munkásházak, állapította meg magában a nyomozó, amikor megrángatta a csengő zsinórját. Nem kellett sokáig várnia, egy terebélyes, ötvenes asszonyság jött ajtót nyitni.

– Jó napot, özvegy Szélpálné? – érdeklődött Igaz Gerő, és megmutatta a jelvényét.

– Én vagyok – az asszony hangja bármelyik férfiével vetekedhetett volna.

– Kovács Péter magánál lakik?

Az asszony lesújtó pillantással mérte végig a nyomozót.

– Félórája vitték el a csendőrök – közölte.

– Értem – mondta Igaz Gerő, s megint érezte, ahogy elpirul. Elköszönt, és öles léptekkel indult a Rákóczi tér felé.

Míg odaért, öt szál cigarettát szívott el, egyiket gyújtva a másikról. Az épület szinte teljesen üres volt, a legtöbben hazamentek már, vagy hosszúra nyúlt ebédjüket költötték. Az irodájukban Bagdy úr üldögélt, a Szegedi Híradót lapozgatta.

– Jó napot, Bagdy úr – köszönt Igaz Gerő. – Ide hozták a csendőrök a Kovácsot?

Bagdy úr fölpillantott az újságból.

– Ezek szerint maga is a nyomára bukkant, Gerő?

– Megtaláltam egy komáját Móravároson, aki csütörtök este együtt italt Nagy Gyulával és Kováccsal a Takács-kocsmában, tőle tudtam meg, hogy a kocsmáros többet tud, mint mutatja, és Takács el is árulta, hol lakik Kovács.

Bagdy úr diadalittasan vigyorgott.

– No, a csendőrök eleve tudták, mivel ez a kutya egy megveszekedett bolsevik, akit megfigyelnek. Megkértem a csendőrkapitány urat, hogy hozassa be, s ő megtette nekem ezt a szívességet.

– Ilyen jóban van a csendőrkapitánnyal, Bagdy úr? – ámult Igaz Gerő.

– Régi barátság ez, Gerő – somolygott a másik.

Említhette volna, csúszott ki csaknem Igaz Gerő száján, de még idejében visszanyelte.

– És most hol van? – kérdezte inkább.

– A fogdán. Kicsit hadd aszalódjon – Bagdy úr összehajtogatta az újságot, letette az asztalra. – De maga türelmetlen, mert fiatal, Gerő. Hozassuk hát föl!

Bagdy úr föltápászkodott, kiment a folyosóra, Igaz Gerő hallotta, ahogy utasítást ad az ügyeletes közrendőrnek.

– Hozzák – tért vissza az irodába.

Pár perc elteltével meg is érkezett Kovács Péter, bilincsbe verve. Igaz Gerő helyet akarta kínálni, de Bagdy úr egy szempillantással leintette. Kovács Péter magas, erős férfi volt, barna haja már ritkult, cserébe tekintélyes bajuszt viselt az orra alatt. Bagdy úr először az adatait egyeztette, majd a lényegre tért.

– Miért gyilkolta meg Nagy Gyulát?

Kovács Péter arcán először a meglepetés, majd a szomorúság árnya suhant át.

– Nem gyilkoltam meg senkit. Nagy Gyulát főleg nem – mondta higgadtan.

– Csütörtökön este Fekete Sándorral és Nagy Gyulával találkozott a Petresi utcában, Takács Lajos kocsmájában, ugye? – vette át a szót Igaz Gerő.

– Igen – ismerte be Kovács Péter.

– Gyakran találkoztak?

– Általában csütörtökönként.

- Mások is jártak ezekre a találkákra?
- Ritkán.
- Mind együtt szolgáltak a fronton?
- Igen.
- Hajlandó megnevezni a többieket?
- Ha kérdezi, megmondom a nevüket.
- Eljön az ideje, hogy kérdezi fogom.
- Maga tudja.
- Miért jártak össze?
- Beszélgetni.
- Miről beszélgettek? – förmedt rá a megbilincselte emberre Bagdy úr. – A bolsevizmusról?
- Kovács Péter önkéntelenül elvigyorodott.
- Olykor arról is, igen.
- Nagy Gyula érdeklődött az eszméik iránt? – kérdezte Igaz Gerő.
- Talán kezdett érdeklődni, igen. Mindenesetre nem idegenkedett már annyira tőlük, mint régebben. Kezdte belátni, hogy igazunk van.
- Még hogy igazuk! – szörnyülködött Bagdy úr. – Maguk egyszerű, közönséges tolvajok és gonosztevők. Oroszországban bebizonyosodott, mit jelent a vörös veszedelem!
- Mikor vált el Nagy Gyulától? – tért vissza a tárgyra Igaz Gerő.
- Zárás után, tíz óra tájban.
- Hol?
- A Petresi meg a Szatymazi utca sarkán. Indultam haza, ő meg a sugárút felé tartott.
- Nem maga szúrta le?
- Miért, leszúrták?
- Maga szerint?
- Én nem tudom.
- Barátok voltak?
- Ha barátok nem is, de bajtársak. Maga is volt a fronton, látom magán... Tudja, miről beszélek.
- Igaz Gerő bólintott. Ha nem is tudta, azért sejtette.
- Tud valakiről, aki ártani akart Nagy Gyulának?
- Igen.
- És ki az?
- A felesége.
- Igaz Gerő torka elszorult. Szerencsére erre a válaszra lecsapott Bagdy úr.
- Ugyan miért akart volna ártani neki a felesége?
- Mert megcsalta.
- Nagy az asszonyt?
- Nem. Az asszony Gyulát.
- Azt is tudta, kivel? – kérdezte Igaz Gerő, s a torka olyan száraz volt, akár a földek több hetes nyári aszály után.
- Azt éppen nem, de tudta, hogy találkozgat valakivel.
- Maga szerint a felesége ölte meg? – mordult rá Bagdy úr.
- Inkább megölette, szerintem – vont a vállát Kovács Péter.
- Maga megőrült – jegyezte meg Igaz Gerő halkán.
- Mentené az irháját, mi? – Bagdy úr fölpattant, egészen közel lépett a gyanúsítottához.
- Én nem bántottam Nagy Gyulát – jelentette ki nyugodt hangon Kovács.
- Az majd elvállik! – sziszegte az arcába Bagdy úr, és intett az ajtóban strázsáló közrendőrnek.
- Miután Kovácsot visszakísérték a fogdába, Bagdy úr Igaz Gerőhöz fordult.

– Ez egy vörös. Aljanép. Szerintem zárjuk le az egészet, biztosan ő tette.
 – Semmiféle bizonyítékunk nincs ellene, Bagdy úr.
 – Ki lehet ebből csikarni egy beismerő vallomást, ha nagyon akarjuk – le-
 gyintett az idősebb nyomozó. – Sokat láttam én már, Gerő, ismerem a dörgést.
 Mert azt maga sem tudja elképzelni, hogy a Horváth úr lánya... Ugye?
 – Nem, dehogy, Isten ments! – szabadkozott Igaz Gerő.
 – No látja – ereszkedett vissza az asztala mögé Bagdy úr.
 Igaz Gerő vette a kalapját és a kabátját.
 – Hová megy?
 – A laktanyába, hátha előkerítettek még valamit erről a Kovácsról. Vagy a
 Fekete nevűről.
 – Helyes!

Mielőtt azonban a Mars térre indult volna, a fogdába ment. Kovács Péter
 a priccsen ült, a bilincset levették róla. Igaz Gerő benyújtotta a doboz Mem-
 phist a rácsok között.

– Vegyen.

Kovács kivett egy szálat. Igaz Gerő meggyújtott egy cigarettát magának,
 aztán a fogolynak is tüzet adott.

– Kikkel jártak még össze?

– Dóczi Mártonnal, aki alsótanyai, így csak ritkán tartott velünk, meg Kósa
 Antallal, aki meg sövényházi, ezért szintén csak két-három hetente láttuk.
 Mindketten rendes, földműves emberek.

– Utánuk fogok nézni.

– Maga is úgy gondolja, hogy én tettem?

Igaz Gerő megcsóválta a fejét.

– Nem hiszem, hogy maga vágta el a torkát.

– Ezek szerint nem leszúrták...

– Nem. Bár ezt nem mondhattam volna el magának.

– Nem sokra megyek vele, hogy tudom.

Igaz Gerő mélyre szívta a füstöt, s mikor kieresztette a tüdejéből, azt
 mondta:

– De azt sem hiszem, hogy a neje ölette meg.

Kovács Péter hosszan fújta ki a füstöt, közben szomorú, szorongó tekin-
 tettel nézte a nyomozót. Mintha mondani akart volna valamit, ám az utolsó pil-
 lanatban meggondolta magát, s csak megnyalta kicserepesedett ajkait. A kör-
 mére égett csikket a fogda padlójára ejtette, eltaposta.

– Maga tudja – mormolta végül.

Igaz Gerő úgy tett, mintha meg se hallotta volna a szavait, megbökte a ka-
 lapját, és magára hagyta a gyanúsítottat.

ZALÁN TIBOR

Felezőszonettek

ZALÁN TIBOR (1954) Budapest

SIKER ÉS ÖRÖM

Indulásverejték Járművek emésztik bűzös
gyomrukban Önmagát emésztí bennük A siker
örömhöz átkötő fonala elszakadt Most már
mindkettő árva és mindkettő kellőn magános
Sötét örvények szippantják magukba életét
Aki nem ismeri a rontó feketeséget
nem érdemli meg hogy kiérjen a fényhez Így lesz

Így nem érdemli meg hogy kiérjen a fényhez Lesz
ki nem ismeri a rontó feketeséget és
sötét örvények szippantják magukba életét
Mostanra mindkettő árva és mindkettő kellőn
magános Elszakadt a sikert örömhöz kötő
fonál Magát emésztí tovább járművek bűzös
gyomrában Szétáztatja az indulásverejték

FALVÉDŐK

Egy története mindenkinek van róla Talán
neki is De ebben nem lehet biztos Az ember
a róla gyártott legendákhoz hozzáöregszik
Falvédők kivarrott jelmondatai lesznek a
sorai Undorát szív küldi szívnek A leírt
történeteknek nincs köze igazsághoz Sem a
valósághoz Mert hogy egyik sincs Csak a semmi van

Csak semmi van Mert hogy egyik sincs A valóságban
sem A történeteknek nincs köze igazsághoz
leírt undorát küldi szív a szívnek Sorai
falvédők jelmondatain lesznek kivarrva Az
érte gyártott legendákhoz hozzászomorodik
az ember Talán Biztos ebben De neki is van
egy története önmagáról Vagy Akárkinek

MÁTRIX

És megmutatta milyen mély a nyúl ürege A
félbevágott vakond pedig csak hallgatott és csak
hallgatott Tudta az idő ellene dolgozik
Kapcsold be az öved Dorothy Cansas nincs többé
A sorsnak úgy tűnik azért van humorérzéke
Ha ez emberiség vírus akkor most ki támad
kire Tudat nem élhet test nélkül Védekezik

Védekezik Test nélkül kezd élni a tudat Most
 ki támad mire ha az emberiség csak vírus
 A sorsnak úgy tűnik azért van humorérzéke
 Cansas nem létezik többé Kapcsold be az öved
 Dorothy az idő ellenünk dolgozik Hallgass
 Test nem élhet tudat nélkül félbevágott vakond
 És akkor megtudta milyen mély a nyúl ürege

ÚT A TÓ MELLETT

Az út fáradalma a megérkezésben indul
 el Bármilyen találkozások sebek a magány
 falán Rémulten húzza össze a tó körül a
 függönyöket Az ég kizárva s a visszfénye is
 Csak az talál haza ki nem akar visszatérni
 Vannak életek amelyekben csak történetek
 vannak Nincsenek drámák Megérkezésverejték

Megérkezésverejték Nincsenek drámák Vannak
 történetek Amelyekben csak életek vannak
 Aki nem akar visszatérni az hazatalál
 Az ég kitarva s a visszfénye is Függönyöket
 ránt össze tó fölött a rémület A falakon
 bármilyen találkozások A magány sebei
 Az út fáradalma az érkezésben elindul

TATÁR SÁNDOR

Elaggni (majd) milyen (lesz)?

TATÁR SÁNDOR (1962) Törökbalint

Lesz olyan (s ha igen, megrémülök-e,
 ha – *már hogyha* – észreveszem, vagy a magára
 sokat váratott bölcsesség jelének fogom tartani?),
 hogy nem veszem majd a fáradságot, netalán
 – nem bízva benne, hogy sikerülhet – nem merek
 a mindenkori helyzetéhez-pillanathoz illő
 új mondatokat szerkeszteni, csak az előregyártott
 (nyilván erősen véges) készletből gazdálkodom,
 s ilyképp csak akkor szólok meg,
 ha olyan helyzet adódik elő, amelyhez
 van raktáron kész mondatom?

(Ritkán tehát

– vagy éppen gyakran és sokat [csak nem odaillően],
 mert dezorientált emlékezetemnek
 minden helyzet ismerősnek tűnik?)

És olyan lesz-e, hogy majd újraírom
 a régi-régi verseimet, anélkül,
 hogy rajtakapnám magam (hisz ahhoz
 rájuk kéne ismernem), csak éppen
 gyengébben, félresikerültebben,
 de én mégis – hogy *egyáltalán* megy még,
 hogy föl tudok állni az asztaltól egy elkészültnek
 s önmagam előtt vállalhatóknak vélt vers után –
 úgy fogok örülni neki, mint majom a csörgősipkának,
 üveggyöngynek bennszülött?

S az vajon az agylágyulás biztos jele lesz
 vagy csak előrelátással párosuló gyakorlatiasság,
 ha éjjel felriadok álmomból, mert
 alig pislákoló tudatomat is föllármázza a rémület:
 hogy elfelejtettem kikészíteni
 a másnap belélegzendő levegőmet?

Bagatellek

Óvodakerítésekénél ólalkodik.
 Vigyáz: mintha csak véletlenül
 torpanna meg és nézelődne.
 Tudja, sokat kockáztat: a tettenérést.
 (pedig) Nem pedofil – *magányos*.

Újra levélszőnyeg az aszfalton:
 vastag; nem szárad fel alatta
 a tegnapi eső.

Hová vezet?

Na mégis, hová? Ahová még
aranykéz-korokban hívták el a költőt.

Maszkos emberek a metrón:
borítékos sorsjegyek
Nem választok / veszek (tudom,
van, akinek adrenalinfröccs a lutri, de);
nekem bejöttek a hozzám közelállók:
nem kísértem Istent.

Kabát, póráz, kulcsok – megérkeztél;
minden a helyére kerül. Erre való
a fogas meg a cipősszekrény teteje.
Bár reménytelen rendet tenni,
azért tudjuk és valljuk: *jó, ha a világban rend van.*
És a pórázt sem kell utálni-kárhóztatni.
Csak vállalni tudd mind a két végét.

„Írni csak egyedül, fordítani viszont csapatban lehet a legjobban”

Csikós Gréta beszélgetése Wilhelm Drostéval

kívül-belül

WILHELM DROSTE (1953) Budapest

*A kávéházi kultúra a modern magyar irodalom mozgatórugójaként fontos szerepet töltött be a 20. század első felében. Wilhelm Drosté már harmincöt éve él Magyarországon, és hivatásának tartja a kávéházak felélesztését. Nevéhez kötődik a *Drei Raben* című folyóirat, amely a jelentős magyar irodalmi művek német fordításait közli. Az általa alapított Három Holló kávéházban beszélgettünk a fordítás kérdéseiről, a magyar irodalom német recepciójáról és szenvedélyéről: a kávéról.*

► **A magyar nem számít a legdivatosabb nyelvek közé Németországban. Hogyan került mégis kapcsolatba a magyar kultúrával és irodalommal?**

✓ Ennek a története lényegében életem nagyregénye. Németországból, Vesztfália tartomány egyik kis falvából származom. Második fiúként egy vidéki környezetben alapvetően kétféle életút állhatott előttem: vagy otthon maradok mint az első fiúgyerek szolgája, vagy papnak állok. Nagyon szeretnék volna, hogy pap legyek, el is kezdtem görögül és latinul tanulni – és a keresztapám, aki magas rangú lelkész volt, szinte az egész pályámat előkészítette. Az volt a veszélyes, hogy tizennégy éves koromig én is úgy éreztem, hogy Krisztus tulajdona vagyok. 1968-ban volt egy nagy diákforradalom, az egész NSZK-s fiatalság baloldali lett – egy igazságos társadalmat akartunk felépíteni, szocialista mintára. Akkoriban azt gondoltam, hogy találok egyfajta békét a kereszténység és a kommunizmus között, valami hasonló utat, mint ami Dél-Amerikában volt. Ahol egyszerre jelenik meg a szegényekkel való szolidaritás és egy igazságosabb társadalom. Olyan helyet kerestem, ami nem kapitalista, és mégis jókedvű – ekkor választottam ki magamnak az egész keleti blokkból Magyarországot. Az is segített, hogy akkoriban nagy bélyeggyűjtő voltam, és a legszebb bélyegemen egy magyar sífutó volt. Soha nem voltam jó focista, de elég jó voltam sífutásban, így identifikáltam magam azzal a bélyeggel. Tehát lényegében hülyeségből vagyok itt, de nem bánom. Mindenki azt mondta nekem, hogy hülyeség magyarul tanulni, mert semmit nem lehet vele kezdeni – és mégis, az egész életemet ennek köszönhetem. Ez volt az egyetlen hasznos dolog, amit a hamburgi egyetemen tanultam. Hivatalosan nem magyar, hanem német irodalom szakra jártam. Mellette tanultam történelmet és szociológiát is, de kalóz módon mindig a magyar tanszéken kötöttem ki. Később egyre csak nőtt ez az érdeklődés: 1973 óta minden évben legalább egy hónapot Magyarországon töltöttem. Volt, hogy Debrecenbe jöttem nyári egyetemre, aztán Pestre, egyszer a Jászságba – megpróbáltam felfalni az egész országot. Akkoriban nagyon jól ismertem Budapestet, és nemcsak a belvárost – egyre inkább azt éreztem, hogy itt a helyem. 1986-ban egy teljes évig itt tanultam ösztöndíjjal, akkor kellett volna megírnom a doktorimat – amit csak 2017-ben fejeztem be: eltelt egy kis gondolkodási idő '86 óta, de cserébe tele van gondolattal! Akkor már harminc éve tanítottam az ELTE germanisztika tanszékén. Tulajdonképpen lektorként jöttem, de életemben nem tartottam rendes nyelvórákat. Sokkal szívesebben beszéltem Hölderlinről, Rilke-ről, Kafkáról, Kleistról, Goethéről – a kedvenc német kincseimről. Élveztem ezt a dupla életet: reggel Goethét tanítottam németül, délután pedig egy kávéházban ültem, mint egy rendes pesti polgár, a magyar identitással.

Csak sokkal később jött a magyar Nő az életembe. Általában minden német egy nő miatt jön Magyarországra; de nekem ez csak a ráadás volt. Erre nagyon is büszke vagyok, ettől vagyok különleges. És micsoda feleség jutott nekem! Én tulajdonképpen csak másodikként szerepelek. Németországban azt mondják, hogy olyan, mintha egy híres focista felesége lennék – a nagy rendező, Enyedi Ildikó férje vagyok.

► **Milyen a viszonya a magyar nyelvhez?**

✓ A magyar nyelv iránti szeretetemet sosem szűnt meg. Az a szép benne, hogy sosem lehet egészen hozzáférni a titkaihoz – mindig megmarad annak a varázsa, hogy nekem ez egy idegen nyelv, és én

ebben az idegen nyelvben élek. Különlegesebb, sokkal varázslatosabb lesz tőle a kommunikáció. A varázs persze a magyar irodalom miatt is megmaradt – ez, úgymond, a szívem egyik csücske; a másik pedig a kávéház (ahogy az talán már sejtethető). Nagyjából száz évvel ezelőtt nagyon fontos szerepet tölthettek be a kávéházak az irodalomban, nélkülük nem lenne Kosztolányi, Krúdy, Ady, Babits, Szép Ernő vagy Szerb Antal. És később Pilinszky és Petri is presszó-emberek voltak. A presszó a kávéház gyereke, a szocialista változata. Ma már ennek nincs kultúrája, és én ebben látok egy feladatot: visszahozni valamiféle kávéház- vagy presszószerűséget a városba. És lám, mégis miszcionárius lettem: nem katolikus, hanem koffeines! Nincs is olyan nagy ellentét a kettő között. A Három Holló itt van a Belvárosi Nagyboldogasszony Plébániatemplom mellett, egy eredetileg vallásos épületben. Milyen furcsa az élet, valahogyan mégis visszatért a gyökereimhez. Élvezem, hogy éppen ezen a helyen vagyunk.

▼ A Három Holló az első kávézó, amit itt, Budapesten alapított?

▼ Ez már a negyedik kultúrkávéház, amit alapítottam. Régen a germanisztika tanszék az Ajtósi Dürer soron volt, ott volt a Dürer Kávéház; aztán volt az igazi Három Holló, ami Ady törzshelye volt. Az nem annyira kávézó volt, hanem félig étterem, de inkább kocsmá. Ady mindenütt kávéházba ment, főleg Párizsban és Nagyváradon, de Budapesten alig, mert oda Kosztolányi járt. És ő nem Kosztolányi, hanem Ady Endre. Nem érezte jól magát abban a társaságban, és valamiért mindig úgy tett, mintha utálta volna Pestet. Szerintem ez hasonló lehet ahhoz, ahogy Thomas Bernhard beszélt Ausztriáról és Bécsről. Mindig szidta és csúfolta, de szenvedélyesen utálni is csak szeretve lehet. Én ugyanezt látom Ady Budapesthez fűződő viszonyában. Az eredeti Három Holló volt a csúcs, a Goethe Intézetben volt, akkoriban még az Opera mellett, az Andrassy úton. Teljesen hüen vissza tudtam varázsolni a városba, és tizenkét évig én vezettem a kávézót. Nekik nem tetszett a név, mert a holló Németországban sokkal erősebben a halálhoz kötődő madár, mint itt. Szóval nem lehetett a neve Három Holló, amit én nagyon fájltam. Mindenképpen Ady-múzeumot akartam volna belőle csinálni – de élő múzeumot. Nem úgy, mint ahogy Ady lakása most múzeum, hiszen ott csak meghalt. A Három Hollóban viszont élt! Még az akkori polgármesterrel is próbáltam tárgyalni, hogy meg kellene mentenünk, hiszen fontos kulturális örökség; harcoltam érte, én, mint utolsó magyar – sajnos hiába. Ma a Burberry bérlő a helyet, havonta hatalmas összegekért, amit a Goethe Intézet egy idő után már nem volt képes fizetni. Ezért került át a Ráday utcába, a Ferencvárosba. Nagy kár. Pár évig a Ráday utcai Goethe Intézetben is volt kávéházam, az Eckermann. Ő volt Goethe szerkesztője, beszélgetőtársa, és írt egy nagyon jó könyvet az öreg Goethéről. Végül ide hoztam a Hollót a belvárosba – ha egyszer lesz feltámadás, akkor Ady itt le tud majd ülni.

▼ Az utóbbi húsz évben a Három Holló a magyar–német kultúrák közvetítés egyik fontos fogalmává vált, mondhatni, szinte mozgalommá nőtte ki magát.

▼ Hát egy kicsit... A csapat mindig változik. Nagyon csalódott voltam, amikor a Goethe Intézet nem engedte a Három Holló nevet, ekkor indítottam a folyóiratot Drei Raben címmel. A legutóbbi kiadványunk egy nagy Esterházy-szám volt. Eddig 17 füzet jelent meg – mindig van egy fő téma, általában egy írói életmű. Van már Ady-füzet, József Attila-füzet, most Esterházy-füzet, tehát tematikusan dolgozunk. Száz oldalt a középpontba helyezett író műveinek szentelünk, ötvenet pedig minden másnak, könyvrecenzióknak például. Az Esterházy-kötet sokkal hosszabb lett, egyszerűen azért, mert annyira sok jó anyagot kaptunk. Mindenki ingyen dolgozott, csupán azért, mert ismerték Pétert – egyfajta kultusz alakult a személye köré. Rendeztünk egy nagy, háromnapos Esterházy-ünnepségsorozatot tavaly, amire külföldről is rengetegen érkeztek. Német nyelvtérületen nagyon kedvelték. Mindenhol jöttek emberek, a legtöbben ismerték őt személyesen is – nagyon jókat beszélgettünk.

Még az Andrassy úton volt a kávézó, amikor megjelent az igény különböző irodalmi estek szervezésére. Erre most szerencsére sokkal több lehetőségünk van, hiszen háromemeletes az épület. Van egy orfeumunk, ahová harminc-negyven ember fér el, és egy szinttel lejjebb van egy színházterem, ahová akár száznegyven-százötvenen is beférnek. Ott színdarabok, balett, koncert, buli, előadás, vita szokott lenni. Utána pedig itt, a földszinten kicsit le lehet ülni, beszélgetni vagy egyszerűen egyedül lenni és a gondolatainkba mélyedni. Itt fent nincsen zene, csak porceláncsörgés meg a beszéd zsvijaja. Én imádom a csendet és az emberi hangot. Amikor ötven ember egyszerre beszélget jókedvűen, nekem az a legszebb szimfónia. Néha itt fönt is tartunk filmvetítéseket, felolvasásokat, irodalmi esteket, tehát igyekszünk elég sokoldalúak lenni.

► **Eredetileg a Három Holló egy fordítói kör volt, a szépírás és műfordítás iránt érdeklődő fiatalokat, egyetemistákat gyűjtötte össze. Működik még ez a fordítói kör?**

► Igen, volt egy ilyen kör, minden szerda este összeültünk, újabb és újabb projekteket terveztünk, például új folyóiratszámot. Most nagyon szeretnénk egy Pilinszky-számot csinálni, lenne benne Paul Celan-anyag is, aki szintén egy nagyon érdekes és titokzatos költő, bár teljesen másképpen, mint Pilinszky. Szóval ez a „zárt költészet” lenne a fő téma. Szeretnénk majd Veszprémről is valamilyen anyagot összeállítani, hiszen 2023-ban Európa kulturális fővárosa lesz. Amikor Pécs volt, arról is készült egy kötet, az is a Három Holló kollektív munkája volt. Rijeka 2021-ben volt, Temesvár pedig szintén 2023-ban lesz kulturális főváros; erről a négy, valamikor magyar területen fekvő városról is érdemes lenne valamit összehozni, az egy nagyon szép feladat lenne. Szerintem lesz még pár füzetünk, elég optimista vagyok. Mostanában már nem találkozunk hetente, inkább országszerte kisebb fordítói körök működnek. Én most egy fiúval Széchenyitől a *Hitel*t fordítom újra, frissebb nyelvezetre, hogy érthetőbb legyen – mert a régi fordítás már elég archaikusnak és merevnek hat. Pedig Széchenyi nagyon is élő gondolkodó, szerintem jó író. Szerencsétlen, mint én, hiszen nem magyar anyanyelvűnek született, és ez talán érződik is az íráson. Ő a magyarral mint idegen nyelvvél dolgozott. Sokkal jobban tudott magyarul, mint én, mégis megmaradt valami üdítő idegenség a nyelvhasználatában.

A hallgatóknak nagyon-nagyon fontos szerepük volt mind a Három Holló, mind a kávéházak létrejöttében. Nem hiszem, hogy a szülők nagyon kedveltek, mert sok diákot tereltem gasztronómiai útra, sokan nyitottak valamilyen kis üzletet a környéken. Én nemcsak Goethét, hanem kávéházat is tanítottam – szó szerint. A Dürer Kávéház úgy jött létre, hogy meghirdettem egy *Kávéház és irodalom* című szemináriumot, és az első órán azt mondtam a diákoknak, hogy a szemeszter végére csinálunk egy kávéházat. Ez az igazi „angewandte Germanistik”, tiszta terepmunka. Mindig az volt a tanítási filozófiám, hogy fel kell szabadítanunk azt az életerőt, ami az irodalomban benne van. Nem szeretem, ha az irodalmat üvegfal mögül nézzük, mint az állatkerti állatokat. Meg kell mutatni a diákoknak, hogy miért Rilke a legjobb tanácsadó a szerelemben! És annyira élvezték a hallgatók, hogy tényleg létre is jött a kávéház. Azt hiszem, sikerült hatnom néhány emberre. Persze mindenütt volt húsz-huszonöt ember, és ebből ha egyet talán nagyon, és hetet, mondjuk, láthatóan megfogott a dolog, akkor azt már sikernek könyveltem el.

► **Mennyire érdekl az egyetemistákat a fordítói szakma, lesz utánpótlás?**

► Nyilván a fordítás a másik lán, amibe igyekszem bevonni őket. De alig van olyan ember, aki a két nyelvben egy minőségben tudatos. Az egyik nyelv mindig gyengébb lesz, és szerintem csak az erősebb nyelvbe lehet igazán jól fordítani. Nagyon kevés kivétel van. Lehet, hogy furcsa, hogy mi németül publikálunk, de én hiszem, hogy a fordítás kollektív munka. Úgy gondolom, hogy írni csak egyedül, fordítani viszont csapatban lehet a legjobban. Műhelyszerűen. Amikor egyedül csinállok valamit, azt általában behozom, megnézzük, vitatkozunk fölötte egy sort, és még egyszer nekiülök. De olyan is van, hogy valaki csinál egy nyers német fordítást egy magyar műről, én pedig igazi német szöveget csinállok belőle. Ez mindenkinek nagyon fárasztó, nem egy kis vidám, könnyű játék – komoly munka. Több munka, mint egyedül dolgozni, de szerintem megéri. Ez a fajta fordítási metódus az NDK-ból jön: sokszor nagyon jó írók dolgoztak azon, hogy nyersfordításokból igazán jó német szövegeket hozzanak létre. Ez egy jó iskola volt, de sajnos az NDK-val együtt megszűnt. Kalász Orsolya folytatja némiképp ezt a hagyományt. Nagyon régóta él Berlinben magyarként, tényleg kétnyelvű. Együtt dolgozik egy német költőnővel, ez például egy kisebb fordítói kör. Itthon azért több ember dolgozik a fordításokon. Van egy tanyám a Jászságban, Jászberény mellett. Volt, hogy leköltöztünk oda egy hétre, sokat ettünk-ittunk, és rengeteget dolgoztunk. Zádor Éva – aki Németországban született és élt, és aki egyébként főállású fordító – is nagyon sokszor segített nekünk rendbehozni a szövegeket.

► **Milyen nehézségekkel kell megküzdenie az embernek, ha magyar szöveget fordít németre? Mik azok a súlypontok, amikre nagyon oda kell figyelni?**

► Tulajdonképpen millió ilyen dolgot fel tudnék sorolni. Kezdve azzal, hogy teljesen más Pilinszkyt fordítani, mint Szép Ernőt, és teljesen más Krúdyt, mint Esterházyt. A gond mindig az, hogy közvetlenül semmit nem lehet átadni. Ebben az esetben az a szó, hogy fordítani, teljesen helyénvaló. Hiszen nem azt adom vissza, amit Krúdy leírt, hanem valami hasonlót, mintha egyszer megfordítanám. Ez egy nagy út, szinte olyan, mintha valami újat hoznánk létre. Amikor egy magyar szöveget próbálok németre átültetni, az egy nagyon elemi folyamat. Kicsit olyan, mintha egy banánfát próbál-

na elültetni az ember német földre. Nyilvánvalóan nem fog kihajtani, és közben jön rá az ember, hogy miért nem működik a dolog. Kell még neki üvegház meg rendes fűtés is – és még akkor sem lesz ugyanolyan az a banán, mint az afrikai.

Az a frusztráló a fordításban, hogy egy szöveg sohasem lesz kész. A fordítás mindig egy aktuális állapotról szól, mert mindig lehet egy szövegen még csiszolni. Nekem valahol ez a reménytelenség is tetszik. Van egy olyan mondás, hogy az ember mindig reményben él, de az itt nincsen. Nem létezhet egy német Pilinszky, de lesz valami, ami ugyanazzal a névvel járkal, és ami talán nagy hatást ér el a német nyelvterületen. Mivel nem tudjuk egy az egyben ugyanazt a szöveget lefordítani, hatalmas szabadsága van a fordítónak. Szeretem azt a szabadságot, amit akkor érzek, mikor egy reménytelen munkán szenvedek. Arany Jánosnál ütköztem például abba a problémába, hogy németül a rím mindig nagyon gyanúsra tűnik. Ami rímben van, az nem lehet komoly. Vagy viccesnek, vagy kényszeredettnek hat. Fiatalként biztos voltam benne, hogy Adyt fordítani csak rímtelenül lehet. Elkészült egy kötet, száz költemény fordításával. És húsz év elteltével egyre inkább úgy gondolom, hogy az a rím annyira fontos Adynál, hogy meg kellene tartani. Értem persze azt az érvelést is, hogy azt a vadságot, amit én egyébként Adyban nagyon szerettem, azt nem lehet igazán jól rímben átadni. Sokszor úgy voltam vele, hogy minden szabályt el kellene vetni, hogy elérjem azt a radikalitást, amitől Adyból költői forradalmár lett.

Jó irodalmat egységesen lehetetlen fordítani. Nemcsak nehéz, hanem egyenesen lehetetlen. És ami sikerül, az a lehetetlen fölötti lehetőség. Ha azt a német szöveget, ami a magyaron alapszik, szívesen olvasom németül, és ráadásul hasonló hatást képes elérni, mint az eredeti, akkor mondható sikeresnek egy fordítás.

▼ Milyen a Drei Raben nemzetközi visszhangja?

✔ Alig van neki, ami érthető – a magyar eléggé kiesik a német nyelvű irodalmi köztudatból. Más a helyzet persze, ha valamilyen német téma áll a középpontban, mint Kertész Imrénél a német bűn. Akkor hirtelen nagyon tud hatni egy szöveg, talán jobban, mint Magyarországon. Bizonyos értelemben Nádas Péter is azért lett nagy író a németeknél, mert elég sokat járt Berlinben – ő azért szervezettebb része a német–magyar kommunikációnak. Esterházy is ilyen volt, nemcsak a könyveivel, de a fellépésével is meghódította a németeket. Volt, hogy egy évben ötször hívták meg valahova, és nemcsak irodalmi eseményekre, hanem akár egy fociszervezethez is. Nagyon németes író volt; sőt nemcsak író, hanem rétor. Még a testbeszédével is hatalmas hatást volt képes elérni. Haragudott egyébként, mert mindig azt mondta: beszéljen a betű! A könyv legyen olyan, mint egy gyermek, éljen önálló életet. De pont őnála látszott nagyon, hogy az írás és az író szoros kapcsolatban áll. Jobban hatott a betű, ha ő mögötte állt, és fordítva.

▼ Külön lehet-e választani azokat a problémákat, amik a lírára vagy inkább a prózára jellemzők?

✔ Sok fordító dönt úgy, hogy ő csak prózát fordít, lírát nem vállal – mert az már-már zeneszerzés. A líra igazsága sokszor a melódiákban van, a szókombinációkban, mágikus szókapcsolatokban. „Minden ember: fenség, idegenség, lidérces, messze fény” – ezek a szavak többek mint imák. Vagy a „plakátmagányság” Pilinszky-nél. Mindenki azt hiszi, hogy lírát fordítani sokkal nehezebb, mert a prózában az író azt mondja, amit gondol, lírában pedig azt, amit érez. Én azt gondolom, hogy a líra egyre fontosabb ebben a modern életben; mert a világ annyira prózai. A líra jobban tud hatni, megkérdőjelezni még hétköznapi dolgokat is, amikről mindenki azt hiszi, hogy egyértelműek. De a líra sosem egyértelmű. Esterházy-nál is, aki mindig prózát írt, ott van a líraiság; a zene a hangjában, a testi mozdulataiban.

A kedvenc magyar prózaíróm Krúdy Gyula, és nála is azt látom, hogy a fordítás inkább lírai feladat. A szövegek szinte zenélnek ezzel a sok mellékúttal és döbbenetes szókinccsel. Krúdy számomra azért is hat nagyon élőnek, mert a jövőbe mutat, nem a múltba.

▼ Mi a helyzet a kortárs magyar írókkal, az ő szövegeiket mennyire fordítják?

✔ Természetesen az ő műveiket is fordítjuk. Például fordítottam Térey János munkáit, mikor még élt. Borzalmas, hogy olyan fiatalon meghalt, bizakodva figyeltem a pályáját. Most éppen Mészöly Miklós könyvét fordítottam, ő sem él már. Schein Gábor-regényt is fordítottam. Az egyik kedvenc íróm mostanában Terék Anna: Zádor Éva és Kalász Orsolya fordították le egy kötetét, nagyon örülök, hogy megvan németül!

Nyitott vagyok én is, meg a Holló-füzet is, mindig próbálunk élő, fiatal írókat bemutatni. Rengeteg kortárs szerző lép fel a Hollóban, nem telik el úgy hét, hogy ne járt volna itt két-három író vagy író nő.

Az Esterházy-füzetben benne vannak a legjobb magyar kortárs művek – úgy a hetvenes–nyolcvanas évekig bezáróan. Egy német olvasónak bevezetés lehet a kortárs magyar irodalomba.

► **Mely kortárs íróink számítanak különösen ismertnek német nyelvterületen?**

✔ Elsősorban a nagy hármas: Nádas Péter, Kertész Imre és Esterházy Péter. Ha nem Kertész Imre, akkor egy másik magyar biztosan megkapta volna az elismerést. Az ő műveiket máig is nagyon szeretik a németek. Nagy üzletet, mondjuk, nem lehet belőlük csinálni, de ha egy kiadó minőségi irodalmat keres, akkor szívesen bevesz egy-két-három magyar művet. Most például Kukorelly Endre egyik regénye jelenik majd meg németül.

Kapcsolatban állok egy jó német–osztrák kiadóval, ott próbálok minél több magyar szöveget megjelentetni. Ott nyílhatna egy ablak a magyar irodalomra. A folyóirat is tele van fiatalokkal – Varró Dániel verseit például szintén lehetetlen lefordítani, rendesen szenvedtem vele, de szerintem németül is megállja a helyét. Megint előkerült a „tilos a rím” probléma, pedig Varró Dániel rím nélkül nem Varró Dániel.

► **Van egy olyan elmélet, amely szerint a magyar művek nemzetközi megítélését mintegy előre jelzi a németországi fogadtatásuk. Ön szerint tényleg van egy ilyen tendencia?**

✔ Ez abszolút így volt az utolsó harminc–ötven évben. A német nyelv nyitotta meg az ajtót a magyar művek előtt. Berlin fele Nyugat, fele Kelet: mind a két irányba kijárat. 1999-ben, amikor Magyarország volt a Frankfurti Könyvvásár díszvendége, érezhető volt a fellendülés. Akkor lett hirtelen nagyon híres Esterházy Péter is, ő volt a magyar arc, ő tartott beszédet, amit nagyon klasszul csinált. Igazán grófi módon. Pedig már előtte is nagyon kedvelt hang volt, friss és pimasz.

A német fordítás nagyon fontos szűrő – magyar Nobel-díj sem lenne nélküle. Elég érdekes helyzet, hogy Kertész pont a német fordításon keresztül érte el a legnagyobb sikerét, pedig 1945 előtt a németek még a halálát akarták.

Volt egy olyan konzervatív irány a magyar intellektuális közéletben, amely nehezményezte, hogy a németek döntési helyzetben vannak a magyar irodalom értékének megítélésében. Ők voltak a bírúk. Aki egy német kiadóban működött, az világirodalomnak számított. Korábban sosem éreztem németellenességet, de akkor voltak olyan hangok, akik nem értették, hogy a németek miért szólnak bele a magyar irodalomba. Hogy lehet az, hogy Esterházy hirtelen világirodalom lett, és, mondjuk, Herczeg Ferenc nem? Persze, Esterházy működött németül is, Herczeg Ferenc művei viszont nem állták ki ezt a próbát. Azt szerették volna, ha a magyarok dönthetik el, hogy mi minőségi irodalom, és mi kerüljön a szemetesbe.

Amikor harmincöt évvel ezelőtt idejöttem tanítani, a német tanszék ugyanakkora volt, mint az angol. Most már sokkal kisebb, az angol viszont egyre nő, ami irodalmilag nem igazán szerencsés. Mert az angol nyelv így lesüllyed egy eszköz szintjére. A kincs minőségét elveszti, mert sokan rosszul használják. A német bizonyos értelemben védett helyen van mint kultúrnyelv. Örülök neki, hogy a második helyen van. Hasonló helyzet volt, amikor sokáig az orosz volt az uralkodó nyelv, amit mindenkinek meg kellett tanulnia. A nyelv érdekeit ez egyáltalán nem szolgálta, tulajdonképpen az is egy félrehasználat volt. Az a hatalmas irodalmi erő, ami az orosz nyelvterületen volt, ennek lett az áldozata. Mert mindenki utálta. És a kényszer nem jó költői tanácsadó. A kényszer mindig gyanús és csúnya.

Kedves Olvasóink!

A Kortárs folyóirat aktuális számát az **Írók Boltjában**, valamint az alábbi helyeken biztosan megtalálja:

Budapest: Árkád (Relay és Inmedio), Blaha Lujza tér (Relay), Boráros tér (Relay), MOM Park (Inmedio), Nyugati téri aluljáró (Relay), Széll Kálmán tér (Relay)

Debrecen: Árkád Fórum (Inmedio), **Eger:** Széchenyi út (Inmedio), **Győr:** MÁV váróterem (Relay), **Miskolc:** Szinvapark (Inmedio), **Solymár:** Auchan (Inmedio), **Sopron:** Széchenyi tér (Inmedio), **Szeged:** Dugonics tér (Inmedio)

SÜMEGI ISTVÁN

Lexi

Nem nagyon találunk a világirodalomban olyan részletesen kimunkált figurát, akinek nincsen vagy alig-alig pislákol az öntudata. Talán azért nem, mert az ilyen emberek érdektelenek, és nincs mit mondani róluk. Akit nem érdekel önmaga, azt nem érdekli a másik ember sem, és a világ sem. Nem is csinál tehát semmi említésre méltót, csak sodródik és vegetál. Olyan, mint egy legelésző állat, vagy inkább mint egy növény – gondolnánk. És lehet, hogy legtöbbször tényleg így is van. Ottlik Géza viszont azt állítja, hogy létezik legalább egy kivétel: Hilbert Kornél, alias Lexi. (*A boldogság íze* című könyvemben [Jelenkor, Pécs, 2006, 230.] egyszer már kísérletet tettem a figura megfejtésére, s amit ott írtam, azt most újraolvasva is [nagyjából] rendben lévőnek találtam. Itt azonban egy kicsit más érdekel, mint a könyvben, s ezért máshonnan indulok el, és máshová is érkezem. Talán egy kicsit messzebbre, mint az első kísérletem során. Tanulságos lehet e gondolatmenet összevetése Forgách András írásával: *Hilbert Kornél [„Lexi”] a világirodalomban*, Jelenkor, 1994/7–8.)

A *Buda* első részében tűnik fel először ez a különös fiú. A hidegkúti katonai főreál kertjében vagyunk 1926 szeptemberének első napjaiban. Kezdődik a tanév, gyülekeznek az iskola újoncai a Hentzi-talp körül. Ott vannak közöttük a Kőszegről érkezett régi ismerőseink (Bébé, Medve, Szeredy) és a soproni alreál ide vezényelt újoncai is. Medve azonnal kiszúrja magának „soproni” Hilbertet: „a szépségében, a tartásában, a félmosolyában azonnal egy ősi, öröktől fogva meglévő mintára ismert, s ez néven nem nevezhető nyugalommal és boldogsággal, szomjúsággal és kielégüléssel, zűrzavaros izgalommal és sugárzó tiszta békével töltötte el. Magyarán, beleszeretett, mint valaha a lányos képű undok kis képmutató Tóth Tiborba.” Bébé pedig egy kicsit később visszaigazolja barátja első benyomását: „Hilbert Kornél olyasmi volt, amit jó nézni. Jó reggeli után, a vesztibülben, a pályán, ahol megver százon, vagy megvered súlylökésben, de jó akár reggeli előtt, éhgyomorral is. Kialvatlanul, mikor még semmi humorosat nem látsz a világban, Lexi nevetésre ingerel – hogy hogy kerül ez ide a kék szemű szőkeségével. Fel lehet íratni belőle egy evőkanállal étkezés előtt és étkezés után is (az egy szuszra lehadart imák harsány Ámenjéhez). Lexi valahogy hibátlan dolog volt: nagy-nagy ritkasága a világnak. Ezen csak nevetni lehetett: Nézd már, hát ez sikerült! És unalmas dolog volt: nem tudtam persze lerajzolni, lefesteni. Nem az arcvonásai szépsége miatt – a hibátlanság miatt, amivel a Teremtés elpancsolta (és ellopta az orrom elől) a festményt. Lexi nem festenivaló volt: jó nézniláló volt a földszinti folyosón.”

Nemsokára azonban kiderül, hogy van valami meghökkentő ebben a fiúban: teljességgel érdektelen önmaga iránt. Nem azért háromsráfós eminens, mert megfelelni vágyó, túlbuzgó törtető (mint Kralovánszky Andor), hanem – mondhatni – figyelmetlenségéből és érdektelenségéből. „...neki mindegy volt. Soha nem jegyezte füzetbe, listákra a százás, kétszázás rekordjait, versenyeredményeit – amit mi mindig, szinte napról napra... [...] Az embernek számon kell tartania az élete dolgait; győzelmeit, vereségeit a pályán; de még a helyezéseit is súlylökésben, távolugrásban. Lexinek fontos volt megverni időnként Medvét százon. Nem volt neki fontos számon tartani, hogy mikor, mennyivel, hol. Nem írta be sehová, mindegy volt neki, lényegtelen. Ami sok mindent megmagyaráz. Hogy Hilbert, aki se ostoba magoló, se stréber seggnyaló nem volt, hogy lehetett mégis színjeles tanuló? Úgy, hogy az is mindegy volt neki, lényegtelen.” „Félős, hogy Lexi életének ennél százszor fontosabb ügye is lényegtelen lett, végül.” „...lényegtelen a saját élete is...”

Hogyan lehetséges ez? A Medve–Bébé páros barátjuk élettörténetében véli fölfedezni a magyarázatot. Lexi apja 1916-ban elesett a háborúban, majd néhány évvel később ('21-ben) édesanyja is meghalt. De amíg élt, sem igen törődött a fiával a fiatal özvegy. A magára maradt, tehetséges árva gyereket mint teljesen államköltségest fölvetették a katonaiskolába. Hogy ott mit élt át pontosan, arra csak következtetni tudunk az *Iskola a határon* történeteiből, de annyi bizonyos, hogy szeretetet, fi-

gyelmet, kényeztetést ott sem kapott senkitől. Aztán a háború utolsó napjaiban kis híján kivégezték Sopronkőhidán. Majd jöttek a kommunisták, akik először lecsukták és kényszermunkára ítélték, később pedig internálták. Hogy ezt követően mi történt vele, nem tudjuk biztosan. '56-ban már Budapesten volt, és valamivel Bébé előtt halt meg.

A felsoroltak valóban sok mindent megvilágítani látszanak. „Kezdhetne volna az életét a természetes kiváltságos helyzetben, hogy ő ő. Hogy mint nyelvtani első személy, első a világon. Nem csupán egy a sok közül: alapvetően különbözik mindenki mástól. Hilbert Kornélnak ez nem derült ki akkor. Se később. Apja hajózott, anyja el volt foglalva mással, az urával, önmagával. Lexi ebből tanulta meg, hogy az ő személye nem fontos. Az életével se törődjön sokat. Ez az ábra.”

Ez a magyarázat és a fönt elmondottak arra engednek következtetni, hogy Hilbert görög isteneket idéző tökéletessége és önmagával szembeni érdektelensége két, egymástól teljesen független jelenség. Az előbbi egy vele született égi adomány, az utóbbi pedig esetleges élettörténetének egyenes következménye. Medve is így látja ezt: „Hogy mi ért sokat – mi ért aránylag legtöbbet Lexi életében –, miért volt közömbös az atlétika s egyáltalán saját szereplései iránt? Medve a kéziratában kurtán-furcsán elmondja, vagy inkább csak felsorolja. Szerinte Hilbert Kornél hányattatásai nem érdekesek, mert pusztán a kort jellemzik, őt magát alig. A kor förtelmei mindnyájunkkal megtörténhettek volna: a történelem önmagát untilag ismétlő lapos, elcsépett banalitásai csupán.” Másképpen fogalmazva: ebben a kivételes esetben az élettörténet nincs, nem lehet hatással a jellemre, mert az utóbbi a földi lét mocska által beszennyezhetetlen ősminta individualizációja.

E felé a konklúzió felé terel bennünket a regény alapzatát adó egyik elmélet is: „Rabok legyünk vagy szabadok? Először is ez nem kérdés. Rabok vagyunk. Világra jöttél, egy vadidegen helyre, amirehhez semmi közöd. Peregni kezd neked egy ingyen mozi, ahol néző vagy. A mozinak egy kicsike része azonban a saját tested, s mivel ez az egyetlen olyan speciális darabkája, amivel kapcsolatod van, ezt is önmagadnak nevezed. De ez a második számú »én« már szereplője az ingyen mozinak, a vadidegen világnak, ahol minden esetleges, és független a néző voltodtól. Itt szereplők vagyunk, rabok, nem választhatunk, [Petőfi – S. I.] Sándor. A néző pedig szabad. Nem lehet rabbá tenni egyáltalán.” „Az életed próba-élet, kísérleti jellegű. Mindvégig. A világ, a tér, idő, anyag, erő és a hozzád hasonlóknak feltételezett többi ember, elgondolás. Kipróbálandó gondolat, a fejedben. Megismételt kísérletezéssel ezt az elképzelésedet a világ berendezéséről valószínűsíteni tudod. Bizonyítani nem lehet, még ha ítéletnapjáig próbálgathatod és mindvégig beválnak a feltevéseid róla, akkor sem: az eljárás természeténél fogva. Nem vagytok egy helyen. Te biztosan vagy, a világ ennyire biztosan nincs. Hát csináld tovább, Bébé, de ne felejtse el, hogy csak látogató vagy itt, néző.”

Ottlik egyik vázlatfüzetébe írt megállapítása precízen belehelyezi Hilbertet ebbe a koncepcióba: „Hilbert K.: Én megvagyok egyedül: néző vagyok: (Bacon: itt csak az angyaloknak van joguk nézőnek lenni.) Igen, angyal vagyok. Fiú. Medve: Én nem vagyok egyedül. És egyedül nem vagyok. [...] Része Istennek. Fiú.” (OSZK Kt. 428. fond, 35. doboz, az I/5 dossziében található spirálfüzet 7. oldalán. A kihagyott mondat két szavát nem tudtam elolvasni. – A regényben viszont már nem teríti ki az író a kártyáit. Ott már csupán annyit árul el a följegyzés átfogalmazott változata, hogy Medve is szeretne angyal lenni. „Mint néző kezdjük – ez volt Medve elmélete – az ingyen mozit, ahová belöktek, és amirehhez a világon semmi közünk, aztán mint néző fejezzük be. [Itt csak Istennek van joga nézőnek lenni, meg az angyaloknak, mondta Bacon. Rendben van a dolog, mondta Medve. Angyal vagyok. {Ha egyszer muszáj.}]”)

Lexi angyal. De földre szállt angyal, ergo nem csupán néző, hanem szereplő is. Belevettett a világba, és ki van téve ugyanazoknak a hatásoknak, mint bármelyik hétköznapi ember. Kivégezhető vagy internálható, de képes futóversenyeket is nyerni, vagy éppenséggel az elgyötört öreg barátját pelenkázni. Mindez azonban mellékes a valódi, nem evilági szubsztanciáját illetően: a szereplő viszontagságai nem lehetnek hatással a nézőre.

Úgy tűnik, hogy minden klappol, sőt, a regény egyik lehetséges olvasata is határozott körvonalakat kapott. Medve és Bébé egyaránt nézőként kívánják leélni az életüket. Az előbbi még az alreálban jött rá, hogy ez lehet a megoldás. (Vö. *Iskola a határon*, III/2.) Csak el kell idegenednie saját testétől, és le kell választania magát a világ dolgairól, aztán élvezheti a néző-énje szabadságát, és szórakozva nézheti az ingyen mozit. Bébé pedig (talán) Medvétől kapta az inspirációt. „Élethez kell segítség, nők, anya, Júlia, élni azonban nem szükséges, festeni igen, gondoltam. Festeni lehet a nők nélkül, gondoltam.”

Azonban mindkettejüknek csalódnuk kell. Bébé egyszerűen csak megtapasztalja, hogy tévedt: „Festeni lehet a nők nélkül, gondoltam. Rosszul gondoltam. Nem lehetett.” Medvében pedig bölcs nagyanyja ülteti el a gyanút. „Nagyanyjának karácsonykor elmondta. Érdekelte, mit tud Bianka felhozni ellene, amikor az ellen semmit nem lehet felhozni. Mivel csúnya szót nem lehetett kiejteni előtte, félrevonult vele a szobájába. »Tudod, nagymama« – mondta, vagy inkább mesélte neki: – »Mindenki le van szarva.« »Én is?« – kérdezte Bianka érdeklődéssel. Erre kíváncsi volt. Medve kicsit hátrahőkölt. Rázta a fejét – nem, nem. »Akkor nem mindenki. Fontold meg! Mert akkor feleany nyit se ér a dolog, kisfiam.« Igaz. Megölelte nagyanyját. »Hát ezt jól elrontottad nekem, drágám!« – (gondolta).”

'53-ban aztán, amikor Medve tehetetlenül áll haldokló dajkája ágya mellett, egyértelművé válik, hogy mire is gondolt Bianka. Ha nemcsak nézte volna a gyáva csürhét, hanem beállt volna közéjük miniszternek, főembernek, aki autót tud szerezni, akkor talán most megmenthetné Veronikát. És ez fontosabb, mint a kívülállás (és a becsület). (Egy kicsit más hangsúllyal, de Bébé is megvilágítja nekünk ugyanezt: „Hát csináld tovább, Bébé, de ne felejtse el, hogy csak látogató vagy itt, néző. Ám ahhoz, hogy bármit csinálj, építs, teremts itt, hogy élj, ezt el kell felejtened. És ha elfelejtetted, ha nem őrözd meg a kezdetedet, a kívülállásodat, utolér majd mindenféle istencsapása.”)

Az író és a festő végül mégis visszahőköltek tehát: úgy látszik, ők nem voltak igazi angyalok. De mi a helyzet Lexivel, valóban úgy van-e, ahogyan az imént Medve föltevését elfogadva vélelmeztük?

Nem egészen. Hilbertnek ugyanis van (a szubszanciájára is hatást gyakorló) élettörténete. Igaz, egészen más szálon fut, mint amit a hivatalos életrajzok rögzítenek, és nem is alakítja át az alanyát minden tekintetben.

Pontosítsuk újra. Ahhoz, hogy nézők maradjunk, vagy azzá legyünk, két feltételnek kell teljesülnie: Egy: le kell választani magunkról a szereplő-énünket, és akkor nem kell törődnünk többé a külféle testi nyavalyáinkkal, nem kell rettegnünk a haláltól, és nem kell magunkat idegesíteni a többi ember ostobaságai és piszkálódásai miatt. Kettő: nem szabad belekeverednünk a világ dolgaiba, és főleg nem szabad másokat szeretnünk, mert akkor óhatatlanul magunkra vesszük a másikért való felelősséget, és mehetünk a gyáva csürhébe miniszternek, hogy szükség esetén legyen autónk.

Amennyire meg tudjuk ítélni, a főreálba megérkező Lexi mind a két feltételnek eleget tett. Sem önmaga nem érdekelte (erről már jócskán volt szó), sem a többiek. („Nem sokat mosolygott, hűvös gyerek volt, de nem hideg, se nem durva lelkű, mint Tóth Tibor. [...] Volt benne egy kicsi melegség: nem sok, de volt; takarékosan osztogatta.)

Aztán a fiúk elkezdi új barátjuk átnevelését, és nem is eredménytelenül fáradoznak. (Úgy tűnik, nem tudatosítják magukban, hogy sikerük végül éppen azt semmisítené meg Lexiben, amit ők saját magukban szeretnének kifejleszteni: a tiszta „nézőiséget”). Hilbertben feltámad az érdeklődés, majd a szeretet a barátai iránt, sőt, egy kicsit még saját maga iránt is. Egyre fontosabb lesz neki a nagy négyszer százas (és főleg Medve), s egyszer még eszébe jut az is, hogy volt egy szoba az emeleten, meg volt ott valami nótaféle is (Szeretem én magát nagyon, / mert fekete szeme vagyoni!), amit talán neki dúdolgattak; talán az anyja. (Vagyis hogy volt valaha valahol egy otthon, ahol őt szerették, ahol ő fontos volt valakinek.)

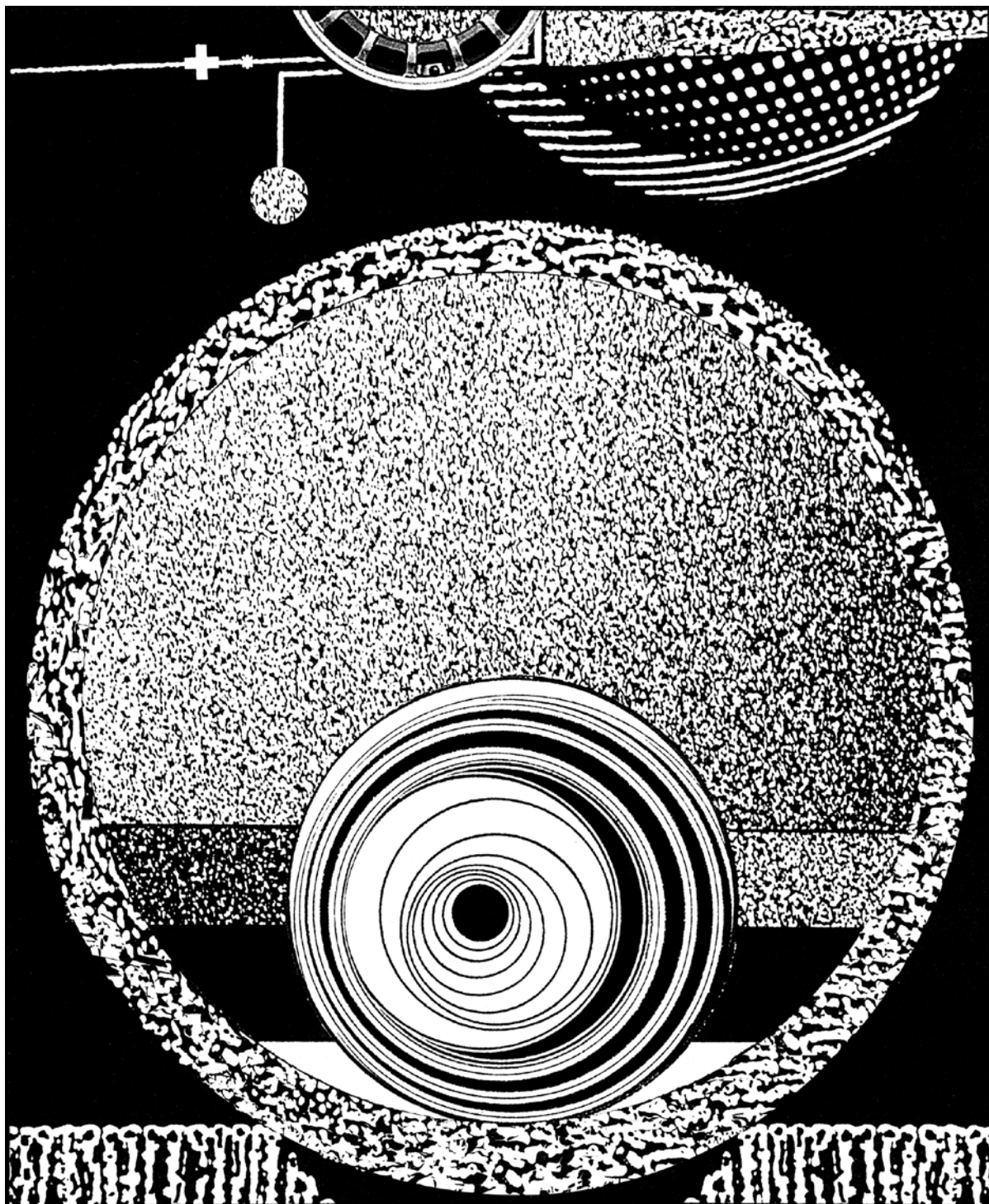
A két szál azonban a későbbiekben nem egymással párhuzamosan fut tovább. Másokat szeretni úgy megtanul Lexi, mint csak igen kevesen. A nagybeteg Bébét csak ő tudja talpra állítani, s nyilvánvalóan az odaadó szeretete által. („Hilbert kéretlenül, saját szakállára, már kétszer hozzám költözött – rögtön az első műtét után, és tavaly télen újra. Sok mindent megtanult életében – a szakszerű betegápolásról fogalma sem volt. Mindkét alkalommal rövid idő alatt talpra állított. Teljesen felgyógyultam. Hogy hogy csinálta? Azt kell mondanom, vak önbizalommal. Azt kell mondanom, hogy furcsamód, anyai. Mint aki dúdolgatja hozzá, / amíg ápol, pólyál, mosdat, pisiltet, kakiltat, / hogy: Szeretem én magát nagyon, / Mert fekete szeme vagyoni!”)

Önmagának viszont sohasem lesz igazán fontos. Magáról mesélni később is éppen úgy képtelen marad, mint kamaszkorában, és Gordon Klárit – az egyetlen embert, aki az lehetne neki, mint aki Bébének Márta, Éva, Júlia, vagy Medvének Veronika – sem veszi feleségül, még akkor sem, amikor az asszonynak már semmiféle áldozatot sem kellene hoznia ehhez.

Hogyan értelmezhetjük az elmondottakat? Lexi végül mégiscsak eljutott valahonnan valahová – ez bizonyos. Angyalból ember lett? (Hasonlóan Wim Wenders *Berlin fölött az ég* című filmjének főhőseihez.) Az, hogy élete vége felé egyszerre csak vágnyi kezd valamire (egy olyan szobában sze-

retne meghalni, ahol a polírozott bútorokról le van törölgetve a por – közli váratlanul), ezt látszik megerősíteni. Vagy az egyik angyali attribútum (a többi emberrel szembeni érzelemmentesség) megszűnése még nem jelenti az angyal mivolt elvesztését, hiszen megmarad még a másik (az önmagával szembeni érzéketlenség és érdektelenség)? Vagy éppen az jellemzi a földre szállt angyalokat, hogy – a tudományos pszichológiának ellentmondva – anélkül tudnak másokat szeretni, hogy közben önmagukat is szeretnék?

JOSEPH KÁDÁR, Prognosztikai forma, 1996, elektrografika

KOLOZSI ORSOLYA (1980) Budapest

KOLOZSI ORSOLYA

Hangkeresés

Tar Sándor *A 6714-es személy*
című kötetének sokszínűsége

A *6714-es személy* 1981-ben jelent meg a Magvető Kiadónál. Kisalakú, rövid kis kötetként látott napvilágot, szerzője, Tar Sándor ekkor éppen negyvenéves volt. (Az elsősorban szociográfiaként számon tartott *Tájékoztató* már elkészült, de a cenzúra miatt még nem jelenhetett meg.) A tíz elbeszélést tartalmazó gyűjtemény elnyerte A legjobb első kötet díját, és a kritikusok, irodalomtörténészek a későbbiekben is kulcsfontosságú darabnak tekintették, nagyrészt megegyeztek abban, hogy már ekkor, ennél a viszonylag kései indulásnál teljes írói fegyverzetében állt az olvasó elé a debreceni alkotó: „Voltaképpen már az első kötetben, rögtön az indulásnál készen volt az a tematika és ábrázolási eszközkészlet, amely csaknem pályája végéig kitarzott.”¹ Deczki Sarolta ezen állításával nem igazán lehet vitatkozni, hiszen egyértelmű, hogy a későbbi kötetekben megjelenő megszólalásmódok, formák már itt valóban rendelkezésre állnak. Ugyanakkor vitatható írásának egy későbbi mondata, amelyben azt állítja, hogy „*A térkép szélén* című kötetig – azonban esztétikailag, tematikailag és műfajilag nagyjából egységesnek tekinthető Tar prózaművészete”.² *A 6714-es személy* ugyanis még egyáltalán nem kiforrott hangú kötet, az írások nemcsak minőségüket tekintve mozognak széles spektrumon, de sokféleségük kiválóan mutatja, hogy Tar még keresi a hangot, a számára leginkább használható beszédmódot és az ehhez kapcsolódó formai, stiláris megoldásokat. A *Litera* egyik Előhívás-estjén 2009-ben³ Reményi József Tamás meg is jegyzi, hogy ez egy heterogén kötet (sőt, felmerül benne, hogy talán az életmű sem annyira homogén, mint amennyire első látásra annak tűnhet), az írások hangkísérletek, a realizmus, a szociográfia felől indulnak, de elkalandoznak egészen a szürrealizmus irányába is akár. Ezeknek az irányoknak egy része persze zsákutca, ezeket fogja egyre inkább leépíteni, elhagyni, de itt még nyitott az életmű, innen elvileg még sokfelé indulhatna a szerző. A debütáló elbeszéléskötet sokszínűségére utal az egyik első recenzió is, amikor azt írja: „Külön kell szólni azokról a novellákról, melyek különböznek a jellegadó írásoktól.”⁴ Az elsők között ír kritikát Mészáros Sándor is, aki a kötet szövegeit „szociográfiákra” és „novellákra” osztja, valamint beszél a gyűjtemény egyenetlenségéről, megnevezi az általa gyengébbnek tartott szövegeket.⁵ Az alábbiakban ennek a sokszínű kötetnek a legfontosabb darbjait igyekszem közelebről megvizsgálni, és felhívni a figyelmet arra, hogy bár Tar prózája kétségtelenül „fölkívított egy rejtve létező magyar prózahagyományt: a szegénységnek mint létállapotnak és tudatminőségnek az ábrázolását”,⁶ és a korabeli szövegirodalomban egy meghaladottnak tűnő beszédmódot képviselt, azért jóval több réteggel rendelkezett, mintsem hogy az egyszerű „realista” jelzővel letudhatnánk.

A néhány évvel korábban írott *Tájékoztató* (amelyet Tar Sándor egy szociográfiai pályázatra készített) folytatásának tekinthető a címadó írás, *A 6714-es személy*, amelyet a legtöbb recenzió szociográfiaként olvasott, és amely helyet kapott a Berkovits György által szerkesztett *Folyamatos jelen*⁷ című szociográfiai antológiában is. Ez az írás (riportnovella) egy, a Nyugati pályaudvarról induló munkásvonat és az ezen történő utazás tényszerű leírása. A „fekete vonaton” való közlekedés atmoszférájának megjelenítése során az elbeszélő teljesen háttérbe húzódik, átengedi magán a különböző megszólalók hangjait. Nem választ főszereplőt, a vonat utasairól tablószerű vázlatot ad, egy-egy filmszerű jelenetben mutat fel sorsokat, amelyeknek azonban nem az egyedisége, hanem éppen tipikussága érdekes. A munkásszállókról péntek délután hazafelé tartó tömeg sokban emlékeztet a *Tájékoztató*ban lefestett NDK-beli vendégmunkások viszonyaira. A csak az alkohol segítségével viselhető fájdalom és fáradtság, a talajvesztettség, az agresszió, az ösztönök szintjére redukálódó szexualitás ebben a kis mikrovilágban is megjelenik. Az utasok interjúszerű, idézőjelek közé zárt megszólalásai is ismerősek lehetnek a korábbi szociográfiai munkából. Közös még a két szövegben, hogy a valóságot akarják megmutatni, a hivatalos szocialista ideológia által elfedni kívánt, borzalmas realitást: „Hogy a munkásvonatnak kellene a legtisztábbnak és legkényelmesebbnek

lenni, azt én is aláírom, meg hogy szocializmus van, de ne kapjon a fejéhez majd, ha mást tapasztal, mint amit a kisdobos-eligazításon hallott...”

A sűrítettség, a tablószerű társadalomrajz és a valóság feltárására vonatkozó határozott igény mellett a narrátor némasága, a mellérendeléseken alapuló montázszerű technika is rokonítja a két szöveget. Nincs főszólam a munkásvonat bemutatásakor sem, mindenki hangot kap itt, az utasok megszólalásaiból, tetteiből áll össze a teljes kép. A szűk kis térben összezsúfolódó tömegről történő tudósítás valójában nem egy vonatot ír le, hanem egy társadalmi csoportot. Tar Sándor itt is kitűnően megmutatja (és végigviszi majd ezt a teljes életműben) a rövid leírásokkal való atmoszférameremtéssel kapcsolatos tehetségét. Úgy tudja megnevezni egy adott csoport, közeg legtipikusabb tárgyait, megidézni szóhasználatát, bemutatni viselkedési normáit, hogy különösebb aprólékosság, hosszú leírás nélkül is autentikusan jeleníti meg a bemutatott világot. Képes felismerni és előtérbe állítani a tipikusát, így kevés szóval is meg tud mutatni egy közeget, jelenséget. A társadalmi küldetés és több formai megoldás rokonítja tehát a *Tájékoztatót* és a *6714-es személyt*, de az is látható, hogy ez utóbbi esetében a szociográfia felől már tesz egy határozott lépést az elbeszélés felé: egy jól behatárolható teret és viszonylag szűkös időintervallumot választ keretnek. Egy vonat szűk terébe zsúfolja hőseit, akik – ahogyan erre már történt utalás – nem valódi hősök, nem kidolgozott karakterek, sokkal inkább egyes típusok képviselői.

A vonat ebben a kötetben (lásd még a *Téli történet* című írást) és a későbbi novellákban is fontos helyszín, újfajta tér- és időértelmezést teremtő közeg. A vonaton való utazás a más téralakzatok felé tartó köztes lét formája,⁸ s mint ilyen, az átmenetiség szimbóluma. A vonat olyan „sehol”, földrajzi megjelölés nélküli hely, amely folyamatos mozgásban van más helyek között. „A vonat tere mozgásában és két világ közt lebegésében átmenetiséggel telített közeg”⁹ – állítja Kovács Krisztina, aki hozzáteszi azt is, hogy az egyik területről a másikra átutazó sok szempontból határhelyzetben van, és a határhelyzethez kapcsolódó rítusokat végez. Mintha Tar Sándor a vonatozással, a vonatkocsik szűkös terével metaforikusan is közvetíteni próbálná az ott utazók helyzetét, amelynek legfontosabb vonása az átmenetiség, az állandó mozgás és a fix pontok hiánya. Az ingázók, akik hétvégére térnek haza, egyértelműen az állandósult átmenetiség léthelyzetében vannak: a munkásszállón sincsenek otthon, de hétvégi hazatérésük is feszültségekkel teli, hiszen ahová ilyenkor megérkeznek, az a hely számukra többnyire nem otthon már. A vonat szűkös tere ráadásul egyfajta bezártságot is szimbolizál, hiszen olyan hely, ahonnan nem lehet csak úgy, bármikor leszállni – mintha ez is az ingázó melósok életére vonatkozna: nincs menekülés, nincs kiszállás, marad az embertelen, mindenféle boldogságot nélkülöző élet. A vonatút életképei, az alkohol egyre erőteljesebb hatása, a zsúfoltság karneváli hangulatot is idéz, egy speciális tér- és időtapasztalatot mutat be, az intézményesített káosz megjelenését. A társadalmi együttélés törvényei felfüggesztődnek, a hatalmi hierarchia lebomlik, a szexualitás tabui eltűnnek, és a magántulajdon vagy a magánszféra is érvényét veszti, az erőszakos megnyilvánulások teljesen elfogadottak. A bahtyini karneválemélet értelmében egyfajta második valóság jön létre, méghozzá azért, hogy megszakítsa, elfeledtesse a hivatalos társadalmi élet hétköznapjait. Az élet megszokott rendjének felfüggesztése történik itt, a vonat így karneváli helyszín is, amellet, hogy zárt, nehezen elhagyható és egyfajta átmenetiséget szimbolizáló közeg.

Tar Sándor ebbe az írásába, amely látszólag és elsődlegesen szociográfia, több olyan elemet is épít (az imént említett, szimbolikusnak tekinthető helyválasztás mellett), amelyek erősen feszegetik a műfaj alapvető hagyományait. A vak férfi, aki pingponglabdával a szemgödreiben járja végig a vonatot egy túllruhás kislány kíséretében, egyszerre tragikus és groteszk: „...egy kislány tűnik fel a tömegben piszkosfehér túllruhában, kézen fogva egy vak öregembert vezet, aki szemüregében egy-egy pingponglabdával halk hangon mormol.” A szürreális pár mintha egy görög sorstragédiából lépne a vonatra, az öregemberben akár Theiresziaszt is felismerhetjük, de Tar elbeszélője hamar a groteszk felé mozdítja az alakot. Mikor az öreg a szemüregéből kieső labdákkal játszik, illetve trágár mozdulatokat tesz, az már sokkal inkább groteszk, mint fenségesen tragikus. Az őt kísérő lányka angyali motívum, csak bepiszkolódott túllruhája egyértelműsíti, hogy kapcsolatba került a szennyel, a valósággal. Ő az, aki az elbeszélés utolsó részében az öreg biztatására végül énekelni kezdi a jól ismert népdalt („Jaj, szél fúj a hegy oldaláról, messze fújt el jóanyámtól, olyan messze fújt az attól, mint a föld a csillagoktól”), és ezzel egy erőteljes lírai szálát visz a realista, naturalista elemekből építkező szövegbe. A kislány angyali éneke óriási kontrasztban áll a vonat alaphangjával,

atmoszférájával, ráadásul a benne megszólaló panasz a sodródás, a gyökerek és az otthon (az édesanya mint alapvető origó, azonosulási pont) elvesztése miatt hangzik fel, és metaforikusan ez pont annyira ragadja meg az utasok léthelyzetét, mint a fentebb már említett térforma, a vonat. A kötet más szövegeiben is visszatérő motívum az éneklés, szinte minden elbeszélésben dalra fakad valaki. Ezek a dalok mintegy kapaszkodókként bukkannak fel a szereplőkben, az alkohol mellett a dal, a dalok lírai szövegei jelenthetik egy másik valóságba való menekülés lehetőségét. Egy olyan valóságba, amely lágyabb és elviselhetőbb, mint amit Tar Sándor legtöbb szereplőjének élnie kell. Mert az itt felbukkanó életek közősek abban, hogy szinte kibírhatatlanok. És hiába szemerkél odakint hűvös eső a novella záró képében, nem képes elhozni a megtisztulást, a megváltást, ezt a szöveg záró sora is jól példázta: „...és ha leiszom magam a seggig, akkor nem fáj semmi...”

Szintén a *Tájékoztató*ban már jelen levő prózapoétikai eljárások szervezik a másik szociográfiának tekinthető szöveget,¹⁰ amely az *Éjszakai műszak* címet viseli. Ez az elbeszélés is tablószerű, tipikus figurákat mutat, jellemzője a filmszerűség, a hirtelen vágásokkal szabdaltnak jelenezés, de itt már felsejlik egy történetzál is. A történéseket szervező tér ebben az írásban is kiemelkedő jelentőségű, Tar Sándor egyik gyakorta használt helyszíne, a gyár, ráadásul éjszaka, egy nyolcórás éjszakai műszak bemutatásán keresztül. A gyári öltöző megjelenítésével indul a szöveg, ez a tér nem kevésbé szűkös és fojtogató, mint a korábban elemzett elbeszélés vonatfülkéi. Párás meleg, kevés hely, egymásnak nyomódó izzadt, fáradt, álmos testek, rövid, ugyanakkor nagyon határozott atmoszférateremtés a tipikus tér, az öltöző bemutatásával: „Az öltözőben gőz, cigarettafüst és az embernyáj csípős testszaga. [...] A fogasokon szanaszét utcai és munkaruhák, törölközők, a betonpadlón szemét, sár, víz, tócsák.” Itt sincs főhős, a montázstechnikát viszi tovább az író, mikor egy éjszakai műszak reménytelenségét és fáradtságát igyekszik bemutatni. Az öltözőből egy szerszámgépgyár csarnokába jutunk, ahol monoton és fárasztó munkakörülmények között dolgoznak nők és férfiak az este tíztől reggel hatig tartó műszakban. A sötét sajtólóműhely kemencéi hatalmas meleget árasztanak, a szűk, folyosószerű műhelyben szinte elviselhetetlen a hőség, félhomályban és a gépek nyomasztó zaja mellett kell dolgozniuk a szereplőknek, akik veszélyes, ugyanakkor rendkívül monoton munkát végeznek. Az itt elhangzó beszédtrövedékekből áll össze a szöveg, az alapvetően egyes szám harmadik személyű elbeszélő a háttérbe vonul, átengedi a szövegeket másoknak. A szereplők megszólalásaira jellemző, hogy nem képesek igazán összekapcsolódnival egymással, nincsenek valódi dialógusok (és nemcsak a háttérben hallatszó, szinte elviselhetetlen zaj miatt), az egyes alakok gyakran ismételt frázisaikban nem egymással beszélnek, hanem önmagukat mesélik. Mindez a kommunikációra való képtelenséget, az értelmes beszéd hiányát hangsúlyozza: „Ritkán beszélgeti tehát egymással a figurákat, ritkán »mondanak« egymásnak valamit. Annál sűrűbben »mesélnek«, s ha önmagukat ismételve is, s ha ezerszer hallottak, régóta ismerősek is a fordulatok és a csattanók...”¹¹ Nemcsak az emberek közötti viszonyok, a megértés, a közösségé válás lehetetlensége, de a műhely is szinte már a poklot idézi, a meleg, a sötétség és az embertelen körülmények legalábbis ezt erősítik. Ebben a pokolban együtt dolgozik egy tucat ember, akiket az elbeszélő csak egy-egy jellemző mondattal skiccel fel. A címadó elbeszéléshez hasonlóan ez is elsősorban tablószerű, egy-egy tipikus figurát felvillantó írás, de itt már megjelenik egy epikus szál is, „balladai homályba” burkolva ugyan, de nyomon követhető egy szerelmi háromszög tagjainak története. A művezető Anna iránti szerelme és a Vajda nevű munkás féltékenysége egy történetelvű novellatípus felé mutat.

Ez az epikus szál lesz még erősebb a *Téli történet* című írásban, ahol az elsődleges szintér szintén a gyár, a műhely, és az ingázás tere, a vonat; és bár jelen vannak, de itt már nem a tablószerűen egymás mellé helyezett munkások állnak a középpontban, hanem van kiemelt főhős, és vele együtt narratív szerkezet is. Ebben az írásban a szereplők megszólalásainak idézése helyett már a függő beszéd a meghatározó, az elbeszélő ugyan háttérbe vonul, nem látható, mégis egyfajta kívülről álló pozícióból összetartja a szöveget, amelynek montázsszerűsége így egyre inkább megszűnik. Az epikus szál tartalmazó novellák esetében figyelhető meg ez a változás, itt már nem a szó szerinti idézés a fontos, sokkal inkább az, hogy összeálljon egy viszonylag egységes beszédmód és vele együtt egy egységes narratíva. Bár narratológiai változások történnek, de még ez az írás is erőteljesen a szociográfia felé mutat, elsősorban a műhelyben folyó munka részletes leírása, az ott dolgozók megjelenítése miatt. Az elbeszélésben a szociográfiai tabló és egy feszesen szerkesztett, néhány napot felölelő történet montírozódik össze. András, a főhős, a tanyáról a városi gyárba bejáró fiatal fiú szerelmi története áll a középpontban: a munkatárssal való rivalizálás és a szintén kollé-

ga, Veronika iránt érzett, reménytelennek tűnő érzelem. A hőses által keretbe foglalt történetben már jellemábrázolásra is lehetőség van, a fiú bemutatása, érzelmeinek külső nézőpontból történő, mégis nagyon érzékeny leírása Tar Sándor karakterteremtési tehetségét mutatja. A novella lezárása is remeklés, hiszen nyitva marad, nem derül ki, hogy a vonatajtóban kapaszkodó fiút végül beengedik-e vagy sem: nem egyértelmű, hogy a „nem kopogott többször” az életéről való lemondást jelenti, vagy azt, hogy megadta magát a sorsának.

A *Téli történet*hez hasonlóan ötvözi a szociografikus elemeket és a klasszikus történetmondást a *Celofánvirágok* című szöveg, amelyben a gyár és a munkásszálló már nem „főszereplő”, hanem háttére egy meglehetősen tragikusan végződő történetnek. Háttér, de természetesen nem pusztán díszlet, hanem egy olyan durva és erőszakos világ megjelenítése, amelynek szabályai szerint megtörténhet az, ami majd megtörténik. A szövegben egyrészt a tanyasi életet feladó, a városi gyári munkásokéra cserélő életformaváltás tragikuma vegyül össze egy másféle, bár az előzőhöz azért szorosan kapcsolódó tragikummal. A középpontba állított főhős, Orbán felhívja a városba egy szem, lassan vénlánnyá váló, huszonkilenc éves gyermekét, mint kiderül, azzal a céllal, hogy saját szobátársával, a kissé bárgyú, de jó szándékú Gyulával összeboronálja. A házasságszervezés azonban balul sül el, és ez a negatív végkimenetel már az elejétől sejthető. A Tar-szövegekből ismerős gyári, munkásszállói közegbe most egy kívülálló kerül, aki nem ismeri ennek a nyers világnak az íratlan szabályait. Már Jolán első felbukkanása sem ígér sok jót, nyilvánvalóvá teszi, hogy a lány teljesen kívülálló a gyári munkások világában: „Arrébb, a szennyvízderítő mellett egy harminc év körüli nő állt ünneplő sötétkék szoknyában, fehér blúzban, lábán fekete cipő, fehér zokni.” A fiatal nő nemcsak ruhájával üt el környezetétől, de összes gesztusa magáért beszél, feszeng, szorong a gyárban, nem érzi jól magát egyetlen pillanatig sem. Egy tanyasi nő a gyárban, aki minden szempontból idegen, aki nem ismeri a gyári munkások napjait, vaskos tréfáit, nem tud mit kezdeni az apja által már jól ismert és megszokott közeggel. Orbán egyébként az üzem „bohóca”, aki mindenkivel jóban akar lenni, ez jelenti életfilozófiája és boldogulása alapját is. Humora ismétlődéseken alapul, viccein a többség kényszeredetten nevet, a gyár perifériára szorított, de megtűrt alakja. A női (fő)hősök *A 6714-es személy* lapjain viszonylag kevesen vannak, a gyárak világa elsősorban a férfiaké. A felbukkanó nőalakok többsége passzív, a történések alakulását nem igazán befolyásoló tényező. Jolánka is ehhez a szereplőtípushoz tartozik, sorsa alakulása láthatóan nem az ő kezében van. Bár idegenkedik apja tervétől, mégsem képes véget vetni a gyár- és szállólatogatásnak. Az első nap éjszakáján ezt a passzivitását, idegenségét ki is használják, négy fiatal fiúval kerül egy szobába, ahol sejtetően erőszak történik, bár a jelenetet magát nem, csak közvetlen előzményeit, majd az utána maradt látványt tárja az olvasó elé az elbeszélő: „Az ajtó melletti ágyon Laci úr feküdt szédült ágy-neműben, Dezső a padlón, két idegen fiú a másik két ágyon, mint a hullák, meztelenül. A padlón üvegek, szemét, feldőlt poharak, szédobált ruhadarabok, tivornya nyomai. Az ablaknál, szakadozott ruhában egy árnyák meredt a nyitott ablakon át a semmibe.” A nő, ahogy itt is, nem sokkal több, mint a vágy tárgya, a férfiaknak alávett és kiszolgáltatott eszköz. A passzivitását hangsúlyozza az is, hogy a történet nem a lány szemszögéből kerül bemutatásra (az ő érzéseit, félelmeit csak egy-egy visszafogott arckifejezésből ismerheti meg az olvasó), hanem mindvégig az apa nézőpontjából. Az arányos szerkezetű, Tar Sándor szerkesztési tehetségét már felvillantó szövegben is megjelennek a Tar-próza tipikus helyszínei, a néhány szóból álló atmoszférateremtés és a melósok világát nagyon is jellemző erőszak. Ezt az erőszakot testesíti meg a novella zárlatában az addig kissé esetenek, bumfordinak és gyerekesnek tűnő „udvarló”, Gyula, aki az általa készített celofánvirágot az egyik elkövető szemébe szúrja. Nincs kilépés ebből a világból, a celofánvirág által képviselt suta szépség nem érvényesülhet ott, ahol az ösztönök és az erőszak uralkodik, és ahol még egy szépen csillogó celofánvirág is a brutalitás, a bántalmazás eszközévé válik.

Szintén a virágokat idéző szimbolikus címet kapott a kötet egy másik epikus novellája, amely elsősorban azért különleges, mert benne egy traumát elszenvedett nő kapja meg nemcsak az elsődleges nézőpontot, de a cselekmény alakításának lehetőségét is. A *Dáliák* főhősnője, Jula, a falu boldondja, aki az elbeszélés zárlatában végül groteszk elégtételt vesz az őt ért, az elbeszélő által baladai homályba burkolt tragédiáért. Nemcsak a cselekvő női hős miatt különleges ez a szöveg (és egyben újabb bizonytétel annak, hogy Tar első novelláskötete egyáltalán nem homogén, hanem nagyon is sokféle), hanem azért is, mert a *Tájékoztató*ban megismert és az első kötetben is továbbvezetett gyári világtól némileg távol esik, és megteremt egy olyan helyszínt, amely az író későbbi pá-

lyáján még fontos lesz. A gyáarak, munkásszállók, üzemek világa helyett ezúttal egy meg nem nevezett faluban játszódnak az események. A poros porták között csatangoló bolond Jula alakjában „egymásba fonódik a történelmi trauma és az ebből levezetett gyengeelméjűség”.¹² Ebben az írásban is tetten érhető egyfajta tablószerűség, itt azonban a falu lakói vonulnak fel abban a sorrendben, ahogy a főhős végiglátogatja őket. Ezekről az emberekről nem tudunk meg sokat, lakhelyük, kertjük (a rengeteg virág szinte burjánzik ebben az írásban) és Julához való hozzáállásuk alapján alkothatunk képet róluk. Jula is ezekből a vizitekből ismerhető meg, feltűnő, hogy rajong a virágokért, hogy a virágokon keresztül mintha a világ szépségébe kapaszkodna. Az, hogy bolond, már az első látogatáskor kiderül, mint ahogy az is, hogy már nem fiatal. Púderrel összemázolt arcával, kesztyűjével, kalapjával kilóg a falusi környezetből, egy korábbi életforma emlékét őrzi némiképpen parodisztikus, szánni való módon. Ahogyan körbejárja a falut, az is kiderül, hogy szerelmes egy Kulcsár nevű férfiba, valamint az is, hogy tragédiáját valószínűleg mindenki ismeri, de az olvasó ekkor még nincs tisztában vele. Ez csak akkor tisztázódik, mikor a falu határában álló, téesszé átalakított kastélyhoz ér, itt meséli róla az egyik katona a következőket: „Ez az a nő, mondta Kásós a katonának, akit a háború alatt három katona becserkészett lóháton. Az anyja eldugta a krumplis verembe, de előmászott, és már csak azt látták, hogy szalad arra le a rét fele, a három katona meg lóháton utána. Tizenöt éves volt, azt mondják, akkor ment el egy kereke.” Ez a traumatikus emlék kerületi Julát, de csak a szöveg legvégén jut eszébe, mi is történt valójában. A zárlat váratlan fordulatként is értelmezhető, ugyanis a mindenki által kinevetett, megalázott nő mintha hirtelen öntudatra ébredne, de még örültsége állapotában, groteszk körülmények között megöli a korábban annyit emlegetett szerelmét, Kulcsárt. Ez a groteszkbe hajló jelenet egyáltalán nem Tar Sándor sokat emlegetett realista hangját idézi. Jula tusolás közben fojtja meg a nevető férfit, aki nem számít semmi rosszra, nem látja előre a végkimenetelt. A gyilkosság elkövetése után pedig kitisztul az agya, és képes lesz emlékezni arra, mi történt vele tizenöt éves korában. Ez az írás már egyértelműen mutatja, hogy Tar Sándor nemcsak a néhány szóból való atmoszférateremtés, a munkások bemutatásának mestere, hanem a novellaszerkesztésben is képes remekelni. A *Dáliák* szerkezete gyakorlatilag tökéletes, a sejtetés, az előkészítés, az arányok kiszámítása egyaránt mestermunka, a klasszikus novella legjobb hagyományait idézi. A végkifejletben Jula pusztá kézzel fojtja meg Kulcsárt, ennek előrejelzése azonban már a szomszédlátogatások egyikén felvetődik, mikor a távolból érkező lövéseket hallja, és „hatalmas kezei roppant erejével a kerítés léccét roncsolja”. Tudatos megoldásnak tűnik a virágszimbólum használata is, amely egyrészt Jula szépség iránti vonzalmát fejezi ki, másrészt pedig az utolsó sorokban derül ki, hogy megerőszkolásának során is fontos szerepet kapott (az egyik férfi szájában ugyanis egy vörös virágszirom volt), s így egyszerre a szépség iránti vágy és az erőszak szimbóluma is, éppúgy, mint a *Celofánvirágokban*.

Az eddigiekben elsősorban a tablószerű, szociografikus, valamint az epikus történetet tartalmazó szövegekről volt szó, de ez a vékonyka kis kötet tartogat másfajta írásokat is. A kötetzáró *Örökké* például nagyban különbözik az eddig vázolt elbeszélésektől, elsősorban formai szempontból. Olyan kísérlet, amelyben az avantgárd forma és a szociografikus téma találkozik, a központozás nélküli szöveg ugyanis egy egyes szám első személyben előadott hosszú monológ, egy fiatal, árva fiú életének története.¹³ A gyakran *Árvácska*-parafrazisként emlegetett írás nem a kötetre leginkább jellemző, egyes szám harmadik személyű, szabad függő beszéden alapuló elbeszélői módszert használja, hanem a monológgal kísérletezik. Ez a monológ egy erősen redukált nyelvből építkezik, elbeszélőjének jól láthatóan nem áll rendelkezésére az a nyelvi kód, amellyel az őt körülvevő világot meg tudja jeleníteni, jelentéssé képes tenni. Nem érti a világot, és ezért nem tudja leírni, vagy eleve nem rendelkezik azzal a nyelvi eszköztárral, amellyel a világ birtokba vehető. Az ismétléseken, körkörös visszatérésen alapuló beszéd olyan panelekből építkezik, amelyeket elbeszélője valahonnan hallott, s amelyek önértelmezésének szerves részét képezik. Ez a külső hang, amely beleszövődik, belekúszik az ő monológjába, azonban nem képes elfedni azt a szörnyű valóságot, amely ebből a korlátozott nyelvhasználatból is feltárul. A megrázó, nagy erejű szöveg brutális témához nyúl, egy tanyán élő árva fiú teljes kizsákmányolásának rajza: „Tapasztalatra azonban többre is szert tesz, mint egy korabeli gyerekek kellene: az idős emberek dolgoztatják, kínozzák, rosszul tartják, az iskolából kimaradt, és a másik fiú, akivel együtt fogadták örökbe, felakasztotta magát. A gyerek elmeséli a teendőit a tanya körül, amiből kiderül, hogy elég sokat dolgozik, az iskolából kimaradt, és amikor járt, akkor is csúfolták.”¹⁴ A gyermek még csak arra sem képes, hogy embertelen helyzetét felfogja, képes legyen reflek-

tálni rá. Ez egyébként nem jellemző a Tar-figurákra, akik (ebben a kötetben is) képesek értelmezni önmagukat és a körülöttük folyó történéseket, ha nem is hosszas gondolatfutamokban, de legalább fáradt viccek és unalomig ismert közhelyek segítségével. Talán csak Jula és az *Örökké* elbeszélője lógna ki a sorból, s mindez valószínűleg szoros összefüggésben áll azzal, hogy mindketten „bolondok”, túl vannak a normalitás nehezen rögzíthető határain.

Az eddig részletezett szövegekhez képest valamivel gyengébb a kötetnyitó, *A madár* című írás. A történet úgy indul, mint egy Kafka-novella, az elveszettség, a dezorientáció árad minden sorából, főhőse is csak P.-ként szerepel, és nem találja azt a helyet, amelyet kitartóan keres: „Sehogy sem találta a címet. A táblától jobbra is és balra is, előre is meg hátra is, mindenfelé teljesen egyforma épületek emelkedtek, ezeket már többször is végigjárta, és már teljesen kimerült.”¹⁵ A szürke, idegen, kihalt város atmoszférájának megjelenítése Tar legjobb írásait idézi, de a szürrealisba hajló történet szerkezete széteső, a feltehetően frissen szabadult férfi és a lépcsőházban talált nő gyors lezvonja hiteltelen. A szöveg zárlatában az addig olvasott írás más szintre helyeződik, ugyanis kiderül, hogy az egy kezdő és önmagát rossznak tartó író szárnypróbálgatása. A metafikciós eljárás kétszintűvé teszi a szöveget, a lezárásban hozzákapcsol egy második szintet, amely az írás első részére reflektál, azt helyezi tárgyabb kontextusba. Ez az eljárás a későbbi Tar-szövegekre nem jellemző, mint ahogyan a szürrealitás felé tartó ábrázolásmód is háttérbe szorul. (Márkus Béla stíluskeveredést érzékel, a „látomások, víziók irrealitása” mellett a realitás erőteljes jelenlétét.¹⁶) A szövegben többféle kísérlet marad kibontatlan, az egzisztencialista magány, az eltévedt szubjektum képe, az erőteljes szexualitás, a dombok tetején ülő madárszobor szimbolikussága, a lepusztult külváros bemutatása és mindennek a végén a szöveg írójának beemelése a fikcióba – mindez valamiféle káoszra áll össze, az egyes darabok nem találják helyüket, a kötet talán leggyengébb írását hozza létre Tar.¹⁷

A kötetben *A víztorony*, a *Mosás hetenként egyszer*, illetve részben az *Óh, bíborszegélyű ég* is olyan szövegek, amelyeknek kísérletező, hangkereső fogásai a későbbi kötetekben egyre halványulnak, elmaradnak. Tar *A víztorony*ban is kísérletezik azzal, hogy a számára ismerős és kiválóan ábrázolt munkásszállói világ realista bemutatását megtörje vagy felerősítse egy szimbolikus jelentéssréteggel, amelyet ebben az írásban a víztorony és a tetején fészkelő sasok képviselnek. A víztorony a kiemelkedés, az elkülönülés, a sas pedig valószínűleg a szabadság szimbóluma, a fiú által vágyott életérzés megtestesítője. Róluk gondolkodik, őket figyel, mintha menekülést jelentene ez a munkásszálló kilencedik emeletének alig viselhető életéből, bezártságából. Véleményem szerint ez a látványos, kissé didaktikusnak is nevezhető szimbólumhasználat idegen Tar prózájától, ebben az írásban nem simul bele a szövegbe, nem képes szervesen, „észrevétlenül” illeszkedni annak többi részéhez. Meghatározó jegye az írásnak a komikum is, amelyet leginkább a szobatárs, Gróve, a Nagy Szundikátor képvisel. Már a neve is vicces, hiszen az eposzi állandó jelzőt idézi, de a szereplő, akít jelöl, semmiképpen nem eposzi, kimagasló hős, sokkal inkább szánni való ember, aki ugyanazokat a történeteket meséli újra és újra (és itt szorosán köthető egy másik kötetbeli szereplőhöz, Orbánhoz, aki ugyanazt a viccet süti el évek óta), és ezekben a történetekben igyekszik megerősíteni múltbeli nagyságát, amely a jelenben már nem létezik. A zárlatban Gróve szerencsétlen figurája egy leölt tyúkkal az ölében, részegen alszik el a padlón, ezzel egyúttal groteszk, abszurd elemeket is csempészve a szövegbe: „Gróve, a Nagy Szundikátor elszunnyadt részeg kábulatában a padlón, öntudatlan mozdulattal a feje alá gyűrve a kihűlt tyúk nedves masszáját...” Tar szövegeinek a későbbiekben is jellemzője lesz a groteszk, az abszurd megjelenése, de ez soha nem fikción alapul, hanem nagyon is tényszerű, igazi realista vagy naturalista abszurd, legalábbis így nevezhetnénk, ha lenne ilyen fogalmunk. Az abszurd helyzetek nála minden esetben a bemutatott valóság részei, a valóságból táplálkoznak, rámutatnak arra, hogy az élet mennyire képtelen és elképesztő tud lenni. Ezek a rámutatások aztán egyszerre viccesek és fojtogatóak is, olyan nevetést hoznak, amelyben a felszabadultságnak és a könnyedségnek nem sok szerep jut.

Bán Zoltán András 2014-es szubjektív, nagyrészt visszaemlékező, részben elemző szövegében azt írja, hogy „Tar nem fejlődött, az idők során nem lett jobb, mélyebb, okosabb, szellemesebb, komolyabb, átgondoltabb, virtuózabb író. Legfeljebb ügyesebb lett, kevés eszközének derék kufára. Már az első könyvben minden eszköze, helyszíne, figurája, szituációja, nyelve, szerkesztési eszköze megvan, ez aztán úgy is marad.”¹⁸ Véleménye viszonylag elterjedt álláspont (a bevezetőben már idézett Deczki Sarolta is így vélekedik az induló kötetéről), de úgy gondolom, kissé leegyszerűsítő. Való igaz, hogy a későbbiekben kiérlelt megoldásainak mindegyike már jelen van *A 6714-es személy* lap-

jain, de sok olyan vonása, „sallangja” is van, amelytől megszabadul. A szürrealizmus, a központozás elhagyása, a metafikciós megoldások például kikerülnek a későbbi szövegekből, és elsősorban azokat a formákat viszi tovább, amelyeket már itt kiválóan használt. Az in medias res-szerű, lendületes kezdések, a szabad függő beszéd, Tar Sándor esetében a ténylegesen átélt beszéd prózapoétikai eljárása, a csattanóval végződő zárlatok, az esetettek és megnyomorítottok, elsősorban a gyár, a munkásszálló, a tanyák emberei mint téma mind megmaradnak, és egy rendkívül puritán, egyre kevesebb elemmel operáló prózává csiszolódnak már a következő kötetre, amely az elsőt csak hosszú kihagyással, 1989-ben követi *Mért jó a póknak?* címen.

JEGYZETEK

¹ Deczki Sarolta, *Vonat a semmibe = Uő., Fordított világ. Kritikák, tanulmányok*, Múút, Miskolc, 2016, 73.

² Uo.

³ Az Előhívás sorozatban 2009. június 17-én a Nyitott Műhelyben került sor arra a beszélgetésre, amely Tar Sándor *A 6714-es személy* című, 1981-es elbeszéléskötetét tárgyalta. Beszélgetőtársak: Bán Zoltán András, Jánossy Lajos, Reményi József Tamás és Vári György.

⁴ D. MAGYARI Imre, *Tar Sándor: A 6714-es személy*, Jelenkor, 1982/2, 188.

⁵ MÉSZÁROS Sándor, *Maréknyi fény*, Életünk, 1982/7, 666–667.

⁶ SZILÁGYI Márton, *De profundis*, Holmi, 1994/1, 115–119.

⁷ *Folyamatos jelen. Fiatal szociográfusok antológiája*, Szépirodalmi, 1981.

⁸ BENCE Erika, *A vonat jelentésköre a közép-kelet-európai kultúrában*, Forrás, 2006/2, 97–101.

⁹ Kovács Krisztina, *Vasút és irodalom. A vonat rituális tere a magyar irodalomban*, Műhely, 2010/1–2, 155–161.

¹⁰ Mészáros Sándor *A 6714-es személy* mellett szintén ezt a szöveget nevezi szociográfiának a kötet írásait rendszerezve. MÉSZÁROS, *i. m.*

¹¹ MÁRKUS Béla, *A mesei világ és a való világ*, Jászkunság, 1990/4, 30–39.

¹² SZILÁGYI, *i. m.*, 117.

¹³ Bán Zoltán András „litániaként”, „prózaversként” olvassa a különös szöveget. BÁN Zoltán András, *A vidéki szégyény rokon*, Holmi, 2014/10, 1198.

¹⁴ DECZKI Sarolta, „Őssznépi szinten úzött pop-art” = *i. m.*, 87.

¹⁵ Uo., 5.

¹⁶ MÁRKUS, *i. m.*, 34.

¹⁷ Más okból, de a kötet egyik leggyengébb írásának tartja *A madár* című novellát Bán Zoltán András is: „ez a nagyon keresett hangú, a szó rossz értelmében szenzációhajhász novella”. BÁN, *i. m.*, 1198.

¹⁸ Uo.

HALÁSZ MARGIT

Treno Ongaro

HALÁSZ MARGIT (1964) Budapest

13.

Oh, Hortobágy, dicső rónaság, valahányszor átvágatok rajtad, ugyanaz a vers zakatol bennem. A verset sajnos nem én írtam, hanem egy lánglelkű vándorlegény, bizonyos Petőfi Sándor. Ahogy kinézek az ablakon, látom, hogy a tanyáknál szellők lágy ölében ringatóznak a kiszuperált rugós matracok, lyukas üstök és rozsdás centrifugák. A skót Glencoe-völgyet csodáltam, ámde nem szerettem. Mindig az Alföldre vágyik a szívem vissza. Van egy visszatérő álmom. Fúj a jeges északi szél, én meg nekifeszülő felsőtesttel behajlok a szélbe. A porhót kotorja a pusztai szél, csak megyek, megyek előre a nagy semmibe, a gémeskutak felé.

Nem titkolom, szeretek vonatozni, szeretem az összes nyűgét, kényelmetlenségét, komfortját, szépségét, szabadságát. Mi szépség lehet abban?, kérdezik, akik nap mint nap hosszú órákon át az autójuk kárpitját bámulják. Nem kényelmesebb bevágni magad a kocsiba, és hipp-hopp, ott lenni, ahol akarsz? Nincs kocsim, soha nem volt, és valószínűleg már nem is lesz. Semmi kedvem egy félig átlátászó dobozban kucorogni.

A vonat? Az már igen. Bumfordi fejfel bőszi bikaként, zúgva-böggve vágat bele a tájba. Benne ülök a bikában, és várok, mint a görög katonák a falóban. Majdcsak kisül belőle valami. Hortobágy a célállomásom. A Madárkórházba megyek. Tulajdonképpen rehabra is mehetnék, mert kék-zöld foltok vannak rajtam, az előző napi biciklibalesetemtől. Szó szerint pofára estem azzal a rózsaszín, magamban csak VIP-biciklinek nevezett förmedvényvel, amire azóta rá sem ülök. Van egy jó kis megbízható munkásbiciklim, azzal rovom az ellipsziseket Budapest városában. Kár volt azt a másik, igézően csábító olasz gyártmányt megvenni, de hát a kísértés a szemem át kigyózik be az emberbe. Én is megkísértettem, elbuktam, megfizettem az árát rendesen, és most itt vagyok, Hortobágyon, kék-zöld véraláfutásos arccal.

Kétszer is leszállok, mert az úti málhámat nem tudom egyszerre lecipelni a vonatról. A legendás túlpakolási kényszerem családi veszekedések állandó tárgya. Évek óta ígérettem, hogy nyugi, el fog jönni a pillanat, amikor úgy fogok utazgatni, mint egy milliárdos, egy szál bankkártyába öltözve. Ezen persze rajtam kívül senki sem nevet, szerintük nem

jó vicc. Majd pont te, aki hímezett kispárnahuzatot viszel a szállodába, felelik. De most még ezt az öt csomagot tegyük be az autó csomagtartójába, jó? Ha autóval visznek, titkolni szoktam a csomagjaim számát. A hetet ötnek hazudom, az ötöt háromnak. Felmérem a sofőr pillanatnyi elme- és idegállapotát, és azzal egyenes arányban növelem a bepakolandók számát. Sok szitkot viselek el emiatt, a legdurvább, amikor a fiam Guberálós Márijjának nevezett, de végül sikerült tisztáznunk a dolgot, és minden úgy lett, ahogy én akartam.

De most vissza a magyar vonatra, az ongaró trenóra. Egyáltalán nem nehéz szívvel hagyom ott beszélgetőtársamat, aki szerint híres énekes vagyok, látott a tévében. Hiába bizonygatom, hogy patikában dolgozom eladóként, egyet hajt, mint a perces. Pár éve tettem magamnak egy fogadalmat, se a tanár, se az író foglalkozással nem hozakodom elő utazás közben. A tanár sajnálatot kelt, ó, szegény, az íróval meg kérdések özönét rántom magamra. Soroljam a könyveim címét, dehogyan sorolom, semmi kedvem hozzá. Szóval voltam már kertész, napszámos, postás, konyhai kisegítő, kertterapeuta, stylist, vulkanológus, botanikus.

A második adag pakkomat szimpatikus fiatal pár segít leemelni a vonatról. A lány kezében nagy csokor gyönyörű lila virág. Jól ismerem, sóvirág a neve, telis-tele van hintve vele a Hortobágy. A virág védett. A kalauz, mint egy népmesei „hipp-hopp ott legyek, ahol akarok” figura, ott terem a semmiből. Kiszekicsókolom, mondja a lánynak, ez a virág védett. A lány nem ért magyarul, Párizsból jöttek, mondja nekem angolul. Védett, védett, nem szabad, skandálja a kalauz egyre hangosabban. Ezt most elviheti, de ha legközelebb tetszik jönni, és megint lopikálni tetszik, el lesz törve a kicsi kacsója. Meg vagyok értve?

Hú, nagyot sóhajtok, a lány kérdően néz rám, ezt most hogy fordítsam? Nos, az van, kezdem, hogy a kalauz jó utat kíván nektek, és szeretettel vár vissza jövőre is a Hortobágyra. Ó, igazán kedves, de nem biztos, hogy tudunk majd jönni, bár nagyon szeretjük Magyarországot. Itt mindenki olyan kedves és vendégszerető. Ez a magyar levendula pedig még szebb, mint a mi levendulánk. Ilyen levendulát még nem láttam.

A kalauz fűtyül, felszáll, integetek a fiatal párnak, ők mennek, én maradok a dicső rónaságon. A pályaudvar előtti kövek közé akadt csokipapírok hús árnyékába megpihenni tarka gyíkok térnek.

14.

Álmomban sem gondoltam volna, hogy itt, e földi létben, az alföldi nagyváros állomásán az információs pultnál a „háborús menekültek” szókapcsolat elhagyja majd a számát. Úgy értem, valóságként, jelen időben, hús-vérségben, nem papíralapon, és nem is internetről informálódva. Arról érdeklődöm a tágas cívisállomáson, hogy várható-e késés, marad-e ki járat, felférek-e a vonatra.

Sok-sok várakozással telt óra szép vagy kevésbé szép emléke táncol az emeleten átsütött dominóablakok földre vetődő fénysávjában, a nagycsarnokban trappolok. Szemben velem a gigantikus vásáros kép, melyet ezerszer megbámultam. Minden vásározót személy szerint ismerek. Itt az idő, rájuk köszönök újra. Hetykén biccentenek. Megdöbbenéssel látom, hogy a negyven év alatt semmit sem öregedtek. Én viszont igen. Le kell tennem a bőröndömet, mert annyira telepakoltam könyvekkel, hogy még húzni is alig bírom. Fájt a vállam, nem szeretném, ha fizioterápia lenne a nóta vége. Legszívesebben kikerülném a fénycsíkokat, de muszáj áttörnöm rajtuk. Csak így jutok a kultúrváróterembe. Kíváncsi vagyok, ott van-e még a falon a kovácsolt vasból készült világterkép. Ha igen, a földrészek megvannak-e még rajta. Kardinális kérdés ez mostanában.

Megvan a térkép, megvannak a földrészek. Nagyot sóhajtok. Leülök az egysejtű alakú asztalhoz, megnyugtat, hogy jelen van a biológia is a teremben. Negyven évvel ezelőtt gondnok ügyelte a várótermet, újságokat lehetett elvenni, olvasgatni. Gondolom, azért fizették az egyébként állandóan valami zsíros ételt majszoló alkalmazottat, nehogy valaki elcsenjen egy-két Nők Lapját, Szabad Földet vagy Film Színház Muzsikát. Nem lehetett tőle önfeláldozóan olvasni, mert állandóan zörgette, zizegett az ennielője csomagolópapírját. Amikor visszavittem az újságokat, mindig aggódtam, nehogy hozzáérjen a zsíros kezével a lapokhoz. Fejben összeszorozom az akkori lehetséges újságárakat, és az al-

kalmazott fizetésére a lapok árának sokszorososa jön ki. És ha ehhez hozzávesszük a várakozó utazóközönség papírzörgéssel való módszeres és kitarító idegesítését... ösztársadalmilag nem sok hasznot hozott a munkavállaló.

Na, mindegy, nem ez a legnagyobb baj most a világban, gondolom. Bámulom a falra erősített ördögfekete vasvilágot. Egy lábat fedezek fel a földrészek szélén, a semmibe lóg, apró vasnyelvvvel kapcsolódik a nagy egészhez. Térdtől lefelé látszik csak. Kinek jutott eszébe ez a bizarr ötlet? Vagy nem is láb, csak én látom annak? Christian Morgenstern verse jut eszembe, *A térd* című. „A föld körül egy térd bolyong. Egy térd és semmi más. Nem szálfacsonk, nem ponyva-rongy! Egy térd és semmi más. Szitává lóttek egy legényt a háború alatt, de térde szent ereklyeként sértetlenül maradt...” Mi van, ha ez a versbeli térd? Bolyongott-bolyongott, és itt lelt végső nyugalmat a nagy magyar Alföld kellős közepén. Baljós érzés dermeszt, mozdulni sem bírok. Dézsányi büntudat ömlik a vállamra, lelkiismeret-furdalásom támad: én egy hajdani szalonnázó hivatalnokkal gúnyolódom, miközben térdek, kezek, lábak bolyonganak a föld körül. Ennyit sikerült szívben-lélekben tanulnom ötvenhét év alatt? Ez biz nem sok.

Lassan készülődni kell, jön a vonat. Még talán egy gondolatra futja az időmből. A gyerekek! Igen, az ötödikes fiúk! Az iskolában. Pár napja furcsát játszottak. Ilyet még nem láttam soha. Összeálltak vagy tízen. Kerestek az udvaron egy jól árnyékolts helyet a bokrok mögött. Ütötték-verték egymást. De csak játékból. Jól láttam, a bokrok mögé guggolva lestem őket. Akiket megöltek, azokat egymás mellé fektették a földre. Aki megmozdult, abba jól belerúgtak. Persze csak játékból. Aztán győzelemittasan elmasíroztak onnan. Azaz masíroztak volna, mert a halottak feléledtek. Utánuk kúsztak, szakszerűen, ahogy a katonáktól látták a tévében. Kikapták a diadalmaszkodók lábát. Hasra estek a héroszok, most ők lettek a kifektetettek. Nem bírtam tovább, felfedtem magam. Hát ti meg mit csináltok itt? Játszunk, mondták. Na de hát mit?, kérdeztem felháborodva. Háborút, vágta rá szégyenteljes félmosollyal.

CS. TÓTH JÁNOS

A geometria nézőpontjai

Joseph Kádár alkotó évei Párizsban

és hazájában

CS. TÓTH JÁNOS (1951) Balmazújváros

Joseph Kádár következetes elszántsággal vitte végig több korszakon és stíluson átívelő művészi pályáját. Korai munkáin a való életből vett témákat, motívumokat láthatunk. Alföldi életképek, hétköznapi tárgyak, portrék, illetve csendéletek adtak számára megfesteni való témát. Mindezeket a Képzőművészeti Főiskola elvégzése után készítette, amikor a Hajdúságban élt. Minden a helyén volt a tanultak szerint: perspektíva, horizont és a látvány közel a látott valósághoz. Lírai vagy drámai történések, falusi életképek egyaránt vásznára kerültek. Lovas szekerek, egyszerű parasztházak, vízpartok, emberi alakok, aktok, futóversenyzők vagy egy temetés, mind-mind megfestésre került nála. Békésen betagozódhatott volna – a még mindig szocialista realista felfogás kiszolgálásával – a hatvanas évek kortárs képzőművészetébe. Ám ő kérdéseket tett fel, kritikát fogalmazott meg, amit a politikailag befolyásolt hivatalosság nem tolerált. A geometriára épülő *Szentendre* és a *Kubista utcarészlet* című munkája a maga korában, 1962-ben és 1966-ban izgalmas vállalkozásnak tűnt, de ezeket még a túrt kategóriába se sorolták, így nem állíthatta ki. Összeomolhatott volna, de komolyan gondolta: az alkotónak egyik legfontosabb küldetése, hogy a lényeges társadalmi, morális dolgokra reflektáljon, vagy éppen provokáljon. Ezt már utólag, 1970-ben vetette papírra Párizsban.

Ugyanis 1969-ben a francia fővárosba ment, épp a krisztusi korban, 33 évesen vállalkozott mérésen arra, hogy a glóbusz művészeti centrumában mutassa meg magát a világnak. Nyelvtudás és pénz nélkül teremtett egzisztenciát. Mindennél fontosabb volt számára a végtelen alkotói szabadság. Öt év alatt a párizsi magyar művészek elfogadták, befogadták. Erről tanúskodik, hogy a Szent Jakab sugárúton lévő Ízisz Galériában együtt állított ki olyan rangos „kintiekkel”, mint Beöthy István, Hetey Katalin, Kolos-váry Zsigmond, Elkán László, Pátkai Ervin, Rozsda Endre, Schöffner Miklós, Székely Péter, Szenes Árpád és Vásárhelyi Győző. Párizsi első alkotásai főleg kollázsok voltak, hiszen a drága festékeket csak később tudta megvenni és alkalmazni. Több dokumentum maradt meg ebből az időből, például a *Tépett papírkollázs* című művét az 1970-es évek elején több alakzatban is megkomponálta. A képek mozgalmasak, frissek, és szenzibilisen hatnak ma is. Farostra kasírozott vászonképeit akrillal színezte, és filozofikus tartalmakat álmodott rájuk: *Elmulás; A jövő kulcsa; A vörös hatalma; Vörös állat* és a *Székbezárt* című művek jelzik ezt. Ironikus opusokat is alkotott, mint a *Kádár kakasa*, és nem hagyta érintetlenül a szakrális gondolatkör sem, *Útszéli Golgota* jelzésű képe tanúskodik erről. Emléket állított, illetve tisztelgett a klasszikus avantgárd nagyjai előtt: *Hommage à Dalí, Hommage à Picasso* és *Hommage à R. Magritte*. Kezdeti párizsi éveit a féktelen, minden kötöttségtől mentes kísérletezés jellemezte, amit aztán megtapasztalhattunk egész munkássága során. Azt nagyon sajnálta, hogy erről az első kinti évtizedről nem őrzött meg dokumentumokat. Nem fotózta le munkáit, nem tette el a vele kapcsolatos kritikákat, újságcikkeket, leveleket, meghívókat (kivéve az említett Ízisz Galéria kisnyomtatványát).

A családi indíttatás bonyodalmakkal volt tele. Mivel nem akart az édesapja útján haladni, két évig az atyai szót is nélkülöznie kellett. Az elvárt kertészeti tanulmányok helyett a Képzőművészeti Főiskolára jelentkezett, ahova „elsőre” fel is vették. Van itt egy misztikus szál, amely ezt az utat sugallta számára. A hajdúszoboszlói középiskolást a debreceni egyetemi sportegyesület – tehetsége okán – meghívta atletizálni tagjai közé. A testedzés mellett a felnövekvő ifjakat kulturális táplálékkal is ellátták. A futóversenyek előtt megtekintették a helyi nevezetességeket, mint Pécssett a bazilikát. Ámulatba ejtették a székesegyház freskói (Lotz Károly, Székely Bertalan, Beckeráth Mór, Andreas Károly munkái), és megfogalmazódott benne a gondolat: festő lesz. Mindez kevés lett volna önmagában, ugyanis aznap tizenháromezer forintot nyert a totón (a havi átlagbér 4-500 forint volt akkor). Ezt égi jelnek tekintette, művészeti könyveket, vásznat, olajfestéket vásárolt. Kiment a határba, és teheneket festett, négy hónap alatt autodidakta módon készült a felvételire. Intellektusa

JOSEPH KÁDÁR (1936–2019)

szempontjából nem elhanyagolható, hogy anyai ágon a családfáját a 15–16. századig lehet visszavezetni. Kálmáncsehi Sánta Márton református püspök első az ősök sorában. Édesanyja Álmosdon született, a település a magyar kultúra szempontjából kultikus hely, ugyanis a *Himnusz* költője, Kölcsey Ferenc itt töltötte gyermekkorát. A magyar történelemben is kiemelkedő esemény történt Álmosdon: 1604-ben a Habsburgok elleni szabadságharcban Bocskai István csapatai itt aratták első (s egyben döntő) győzelmüket. Később visszakerülvén Hajdúszoboszlóra, többször emlegette, hogy Álmosdon a „százévesek utcájában” szeretne majd a végső útra menni. Ugyanis ott található egy utca, ahol már majdnem tucatnyian megérték ezt a szép kort. Sajnos ez nem adatott meg számára, mert 2019 januárjában, 83 évesen távozott az élők sorából. Vélhetőleg a világhírvány első áldozatai között kell számon tartanunk őt.

Térjünk azonban vissza az életutat befolyásoló „véletlenekre”! Ki gondolta volna, hogy abból a kisiskolásból – aki az osztálytársaitól különféle ellenszolgáltatásért (süteményért, almáért, néhány fillérért, érdekes gombokért) színes ceruzákat halmoz fel (több száz darabot) – egyszer majd festőművész lesz, s ezenfelül felbecsülhetetlen értékű népi kerámiákat fog gyűjteni? Átéltte a második világhéját. Sokaknak mesélte, hogy neki nem kellett háborúsdit játszania, mert szanitéc apja révén a háború végéig a magyar csapatok mellett laktak, miközben édesanyja a konyhán tevékenykedett. Tatán állóháború alakult ki. A fegyverroppogás elől egy szekér alá bújt a kis Jóska gyerek, és máris a szovjetek között találta magát. Szerencsére másnap a magyarok visszafoglalták a városrészt. Apja Németországba akarta vinni a családot, de anyja meggyőzte, hogy majd megöröklik a nemesi származású Kálmánchey nagypapa vagyonát, és szépen élnek. A folytatást nem nehéz kitalálni, államosítás, vagyonvesztés. Az 1956-os forradalom idején húszéves főiskolásként magától értetődően „a pesti srácok” oldalán vett részt a harcokban. Számtalan pótolhatatlan fotót készített az eseményekről. Valóságos csoda, hogy ezeket a képeket a kétezres évek végéig meg tudta őrizni. De hogy miként tudta kivinni a filmtekercseket a magyar határon, az már örök talány marad. Néhány évvel halála előtt közkinccsé tette a becses dokumentumokat, amelyek ma a Terror Háza Múzeumban találhatóak.

Szinte hihetetlen az is, hogy a hatalom nem vette észre Czóbel Bélával való bensőséges kapcsolatát. Az ő ajánlólevelével „jelentkezett” Szenes Árpádnál Párizsban. Általuk jutott el a többi emigráns magyar alkotóhoz. De maga is mindent megtett azért, hogy bepótolja a szabad világtól való elzártság következtében felgyűlt információhiányait, vizuális lemaradásait. Ezért koncepciózus szemlélettel, kezében vázlatfüzettel végigjárta a múzeumokat, hogy elmélyedjen a kortárs európai képzőművészetben. Fegyelmezett, nagy munkabírású művész volt. Közel tízezer munkát alkotott, de egy sincs közöttük, amely pontosan megegyezne egy másikkal. A kísérletezés, a szellemi izgalom keresése jellemezte egész munkásságát. Szélesen értelmezte a grafika műfaját is: monotípiák, rézkarcok, szita- és cinknyomatok, papír-, valamint fémkollázsok, könyomatok, fametszetek, frottázsok, linómetszetek és pénzgrafikák jelzik sokoldalúságát. A fémes felületektől a rusztikus megjelenítéseken át az érzékeny, puha faktúráig mindent felfedezhetünk nála. A felhasznált anyag kémiai, valamint fizikai tulajdonságait egyaránt figyelembe vette. Az egyik fémkollázsának ezt a címet adta: *Picasso levele Czóbelnek*. Személyesen is találkozott Picassóval, akinek minden fenntartás nélkül tisztelte művészetét. Ezt mutatja, hogy linómetszetet, monotípiá-sorozatot, valamint pénzgrafikát alkotott emlékére, sőt, többször alkalmazta munkáin a bika motívumát is. József Attila költészete és Bartók Béla zenei alkotásai ugyanúgy megihlették, mint Van Gogh festményei vagy Le Corbusier szellemisége. Egy egész szitanyomat-sorozatot, valamint egyedi emlékpénzeket szentelt a bartóki zene inspirációjára. Néhány alkotáson feltűnik a zeneóriás árnyékszerű finomsággal megalkotott arcéle, amelyre mértani alakzatokat, a violinkulcsra távolról emlékeztető formákat nyomtatott. Csupa vilódzás, csupa mozgalmasság minden kép, de egyben tökéletes a harmónia is. Máskor a megírt zenemű kottájára helyez el sötét színekkel amorf alakzatot, zongorabillentyűt, metronómot idéző formákat. Megfigyelhető, hogy a szabálytalanul pulzáló köröket, pontokat mindenütt alkalmazza, így teremtve meg a bartóki miliőt az 1981-ben Párizsban készült szitákon. Az említett két művészóriás mellett sorozatot szánt Le Corbusier-nek és a békéscsabai származású Pátkai Ervinnek is.

Szintén ezzel a technikával még a francia fővárosban alkotta magyar mesterének, Kassák Lajosnak emlékére komponált grafikáit 1987-ben. Ezen a sorozatán a sík-konstruktív vonalháló idézi a nagy elődöt. Spirálszerű, köríves, a tévéképernyő monoszkrétjét idéző pontgörgeteggel fogja össze a képet, és mintegy szemléltetve önnönmagát, egy vonalszálon kapcsolódik – kis négyzettel –

a tételhez. Itt már lényegében a későbbiekben rá jellemző akrilképek előtanulmányaival találkozunk, valódi geometrikus kompozíciókat hozva létre.

Egy különösen fontos szegmense munkásságának a térgrafika. Ezeket mind Párizsban készítette a hetvenes évek második felében. Laure Poursin, a Georges Pompidou Központ művészettörténésze írja: „két síklap van egymás mögé helyezve, kölcsönös összefüggést mutatva, azon kis ablakon át, mely az első lapba van vágva, melyen a tér átértékelődik a művön belül és körülötte. A tér nincs jelezve, de jelen van. A helye nem véletlen a műben, hanem a lényege. A tér a mű teljes része.” Vagyis nem egy sajátos dobozolásról van szó, sokkal inkább a tér dimenziójának kutatásáról. A egyes technikával komponált térgrafikákon a kivágott körök hátterét főleg vörös színnel festette meg. Az előlapon körkeret segíti a térbeliség érzetének megteremtését, és mértani formák, geometrikus struktúrák egyensúlyozzák ki a képet, megteremtve a befejezettség érzetét. Sokféle szögből meg lehet nézni ezeket a műveket, amelyek a síkból a térbe nyílnak.

Joseph Kádár többször elmondta, milyen komoly alkotói hevülettel látott a komponáláshoz a xerox, a fénymásoló megjelenésekor. Művészi habitusát, fantáziáját mindig izgatta a fény, ami misztikus, változó formában jelent meg szeme előtt. Provokálta a gépet, a programtól eltérő működést, illetve hirtelen, szabálytalan megállást idézve elő. Tudatosan kereste a gyűrött, háromdimenzióssá váló lapokat, így hozva létre olyan műveket, amelyeket reliefeknek nevezett. Ezzel a módszerrel a papír mellett plexit, vásznat vagy celluloidot tett a fénymásolóba. A gyűröttnek nevezett képeivel élen járt a képzőművészek között Párizsban. Christian Rigal írja az 1992-ben kiadott katalógusa előszavában: „Kádárnak van egy olyan fénymásoló gépe, amelyikkel rendszeresen létre tudja hozni a gyűréseit (melyeket más fénymásoló géppel nem, sőt, még az övével teljesen megegyezővel sem lehet előállítani). Ezzel az eljárással Kádár a harmadik dimenziót is beemelte az elektronikus művek elidegeníthetetlen tulajdonságai közé, s egyben tovább növelte az elektrografikus művészet kreatív teljesítőképeségének a határát.” A létrehozott alkotások a festőelődökről is szólnak, mint *Hommage à Csontváry*; *Hommage à Leonardo*. Elektrografikáin megjelennek az általa *dualista* felfogásának nevezett stílusnak az első nyomai, illetve a homorú-domború formák képbe komponálásai, amelyek később is feltűnnek alkotásain. *Le Dualisme*, valamint a *Domború prognosztikai forma*, illetve *Homorú prognosztikai forma* címet viselő munkái Párizsban készültek a kilencvenes évek elején.

Nem túlzás megállapítani, hogy a többi, periferikusnak mondott műfajban világelső volt. Post-mail alkotásai komoly személyiségekkel történt levelezésiből erednek, vagy akiket megcélzott eredeti lapjaival, maguk is fontos alakjai a művészettörténetnek. Az volt a hitvallása, hogy „a post-mail felhasználja a klasszikus mail-art tapasztalatait, de más irányban keresi a kiteljesedést. Továbbra is igénybe veszi a posta közvetítő szolgáltatását, a művek célirányos közvetítését, de nem literális tartalmú, nem szöveges üzenetet óhajt valakihez eljuttatni, nem a személyes kapcsolatteremtés vagy kapcsolatfenntartás a célja, hanem a fedetlen tartón látható képzőművészeti művek (többnyire nonfiguratívok) postai küldeménykénti közvetítése.” Ami létrejön, az egy folytonos, véget nem érő, mobil kiállítás. Úgy gondolta, ez nem lebecsülendő a vizuális nevelés szempontjából. Azt is küldetésének érezte, hogy biztassa a múzeumokat az ilyen műfajú alkotások vásárlására. A postázáshoz odaillesztő bélyegeket tervezett saját alkotása, néha önarcképe felhasználásával. Az egyedi műfajok keretében könyvobjektet, művészkönyvet is konstruált szép számban. A tárgyinstallációi esetében nem azt tartott a fontosnak, hogy kinevezünk egy tárgyat műalkotásnak, hanem azt, hogy a művész a tárgy anyagi lényegét megtartva színekkel változtassa meg, fokozza fel annak esztétikai hatását. Kiemelkedik ebből a szegmensből a *Képirógép*; *Az elnök képirója* címet hordozó *recup'art* műalkotása.

*Dualizmus*nak nevezte el a figuratív és nonfiguratív formákat egy kompozícióban szerepeltetett megoldást. Stílussteremtő volt ebben is. Reménykedett, hogy az ezredforduló után a közönség visszatér a kiállítóterembe az ilyen felfogású képek által. Művek egész sorát alkotta meg így a két-ezres években. Fotókat felhasználva ismert műtörténeti alkotásokból hozott létre kollázsokat vagy festett képeket. Egyfelől a geometrikus alakzat adja a kép domináns részét, másfelől abban helyezi el, többnyire az aranymetszéspontban, a realista tételt. Legtöbbet megjelenített alakja Krisztus a keresztfán, amelyet bizarr képzettársításokra utaló kontextusokba helyezve festette meg vagy applikált mértani közegekbe. Az eltelt nagyjából húsz év sajnos nem igazolta vissza ezt az elgondolását, de a stílusok ötvözése számos remek Kádár-munkát eredményezett.

*Horizontalizmus*nak keresztelte el azt a műformát, amelyben a vízszintes szisztematikusan uralja a képmezőt. Olyan ősi tartományok idéződnek meg a horizontális rétegekben, mint a föld, a víz, az ég, amelyeket mi, nézők is apperceptálunk. Ő azonban többet gondolt erről, mert ezt írja egyedi felfogásáról: „a horizontalizmus szellemében létrejött művek statikus hatásúak, az irreális széles formák folyamatosságot, tér-élményt hordoznak”. Az ilyen képei Párizsban készültek 1997–98 között. Festett faplasztikáit is Franciaországban készítette az ezt megelőző időszakban. Egyedi formákat álmódott meg fantáziája. Eleven színeket: vöröset, kéket, sárgát használt leginkább. Művészi szintű volt fotózása is. Nem véletlen, hogy a szentpétervári Állami Fotográfiai Múzeum száz fényképét megvásárolta, amit Indiában, Izraelben és a világ más országaiban rögzített. Pótolhatatlan ereklye a kortárs alkotótársakról készített portréinak sora. Antoni Tàpies, Erdély Miklós, Lucien Hervé, Szenes Árpád, Nicolas Schöffer, Vera Molnár vagy Victor Vasarely egyaránt lencséje elé állt.

Munkásságának komoly értéke, hogy számos dologban elsőként alkalmazta a modern technika eszközeit művészi üzeneteinek kifejtésére, például a számítógépet. A magyar képzőművészek még leginkább ecsettel festettek, amikor ő már használta a digitális megoldásokat. Az volt a meggyőződése, művészi hitvallása, hogy: „a 20. és 21. század elsősorban a tudomány és a technika százada, a képzőművészeknek is lépést kell tartania a változással, ha része akar lenni a jövő kultúrájának. A művész a változó kor része, érzékenységgel reagálnia kell arra.” A legutóbbi két évtizedben, amit már többnyire Magyarországon töltött, a sík-tér-idő kontextusát elemezte. Ennek keretében a homorú és domború formák analízisének, a két megjelenés egymás melletti szerepeltetésének viszonylata töltötte ki művészi tevékenységének vizsgálódásait. Tiltakozott az ellen, ha képein a műtetszek „motívumokat” véltek meglátni. Az általa szerkesztett geometrikus alkotásokat a Bolyai-féle matematikához és Einstein számításainak bonyolult rendszeréhez társította: *Elmélet – Gyakorlat; Hommage à Einstein* című akrilképei ilyen szellemben fogalmazódtak meg. Komoly időszakot szánt, gazdag sorozat lett belőle, az ellipsoid (térellipszis) vizuális megjelenítésének képi variálására. Minden mozog az univerzumban, vallotta, és saját művészi érzékelésével erre reagált kompozícióival. Feszés, dinamikus fogalmazással kiszámítottan szerkesztett életművet hozott létre. Talányos, mert nem beszélt róla, hogy absztrakt kompozíciói miként kapcsolódnak a megélt világhoz, a megtapasztalt valósághoz. Nem a természetben lévő előkép, hanem az alkotói szellem eredményeként keletkeztek művei. Manapság a galloknál vagy az itthon zajló aukciókon egyre nagyobb a népszerűsége. A földgolyó fontos múzeumi vásároltak munkáiból. Így, Franciaországban 10, Belgiumban 3, az USA-ban 2, míg Braziliában, Olaszországban, Oroszországban, Venezuelában és Mexikóban 1-1 alkotása található közgyűjteményben. Itthon a Szépművészeti, a Déri, a Janus Pannonius Múzeum, valamint még tizennégy hasonló intézmény tudhat magáénak Joseph Kádár-képet. Háromezer munkát hagyott a hajdúszoboszlói Bocskai Múzeumra, ahol állandó kiállításon lehet megtekinteni kompozícióit, illetve más magyar alkotók adományozott geometrikus képeit (Aknay János, Bak Imre, Deim, Pál, Fajó János, Gyarmathy Tihámér, Kassák Lajos, Korniss Dezső, Victor Vasarely...). Ezenfelül unikális néprajzi tárgyakat is ajándékozott ugyanennek az intézménynek. Magyarországon öt múzeumot alapított, és folyóiratain keresztül kapcsolatban állt a világ több mint kétszáz alkotójával.

Mindamellott, hogy állandóan kísérletező, megújuló művész volt, önzetlen, integráló személyisége mindent megtett a magyar geometrikus alkotók elismertetéséért. A Bocskai Múzeum 2020-ban, tehát az alkotó halála után egy évvel jelentette meg az életművet közel ezer képben bemutató, 320 oldalas reprezentatív kötetét *Joseph Kádár / Le K'dar, magyar művész Párizsból* címmel. A világ fontos múzeumi kaptak a kiadványból, amelyek válogatott, felsőfokú jelzőkkel köszönték meg az ajándékot. Már csak az maradt hátra, hogy a magyar képzőművészeti szakma is méltó módon kezelje és az őt megillető magaslatra helyezze ezt a kétségtelenül unikális, szerteágazóan gazdag, neoavantgárd elkötelezettségű, mégis klasszicizáló hajlamú, nagyívű képzőművészeti teljesítményt.

JOSEPH KÁDÁR, Kádár kakasa, 1972, akril, vászon kasírozva; Milői Vénusz, 1992, elektrografika; A jövő kulcsa, 1973, akril, vászon kasírozva

JOSEPH KADAR, Art Electrographie, 1987, tirage unique, relief; Art Electrographie, 1989, tirage unique, relief

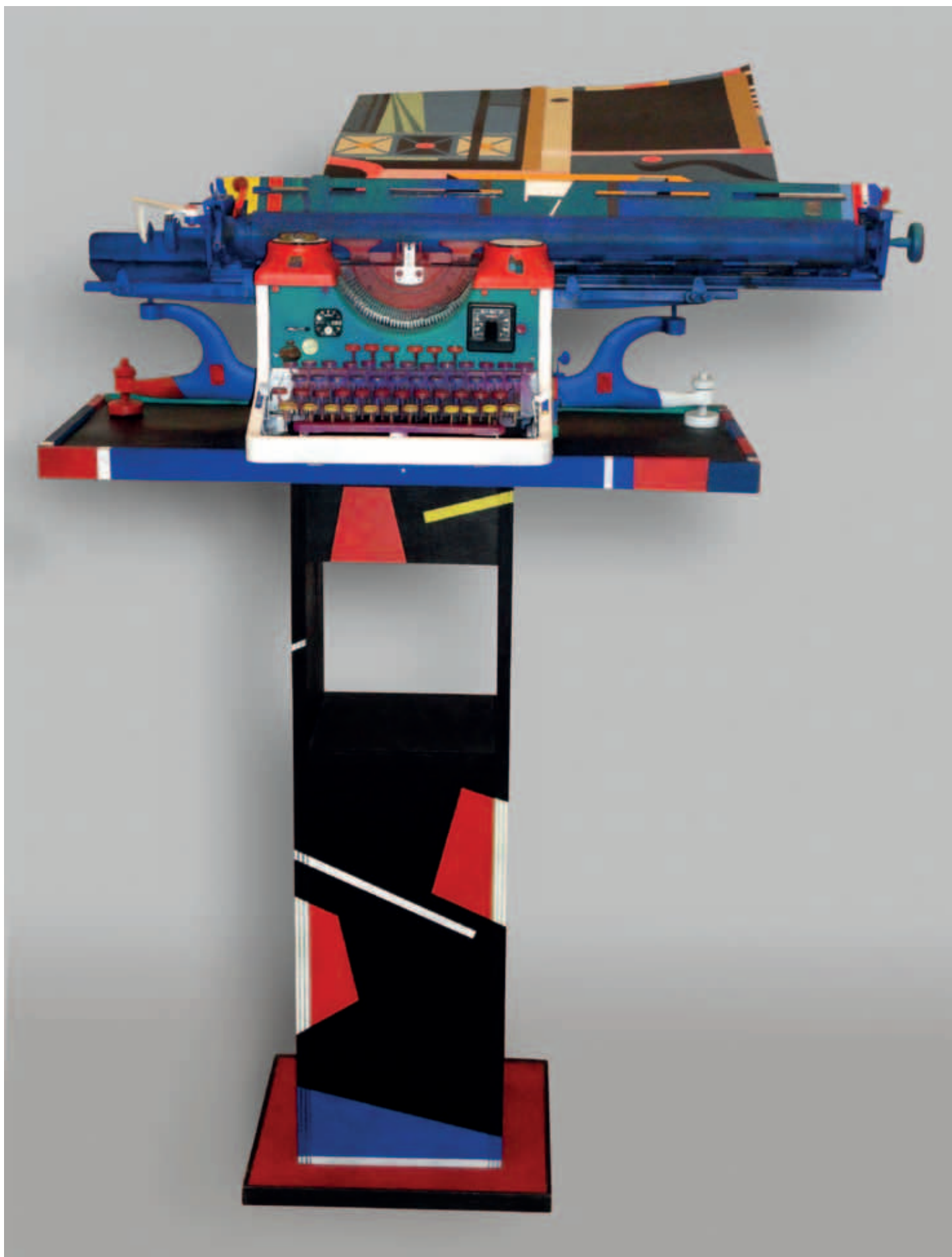

JOSEPH KÁDÁR, Hindu táncosnő, 1984, tépett papírkollázs; Hommage à Van Gogh, 1990, tépett papírkollázs (túloidalom)

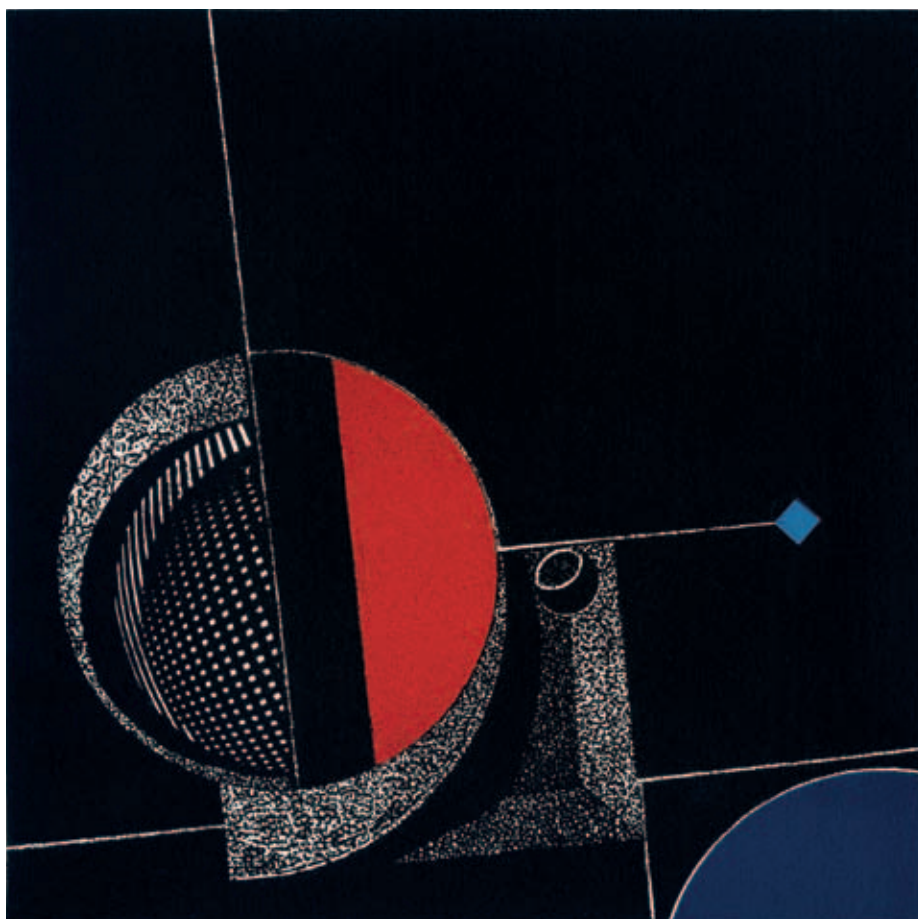

Joseph Kádár, Paris 1986 Picasso levele Czóbelnek

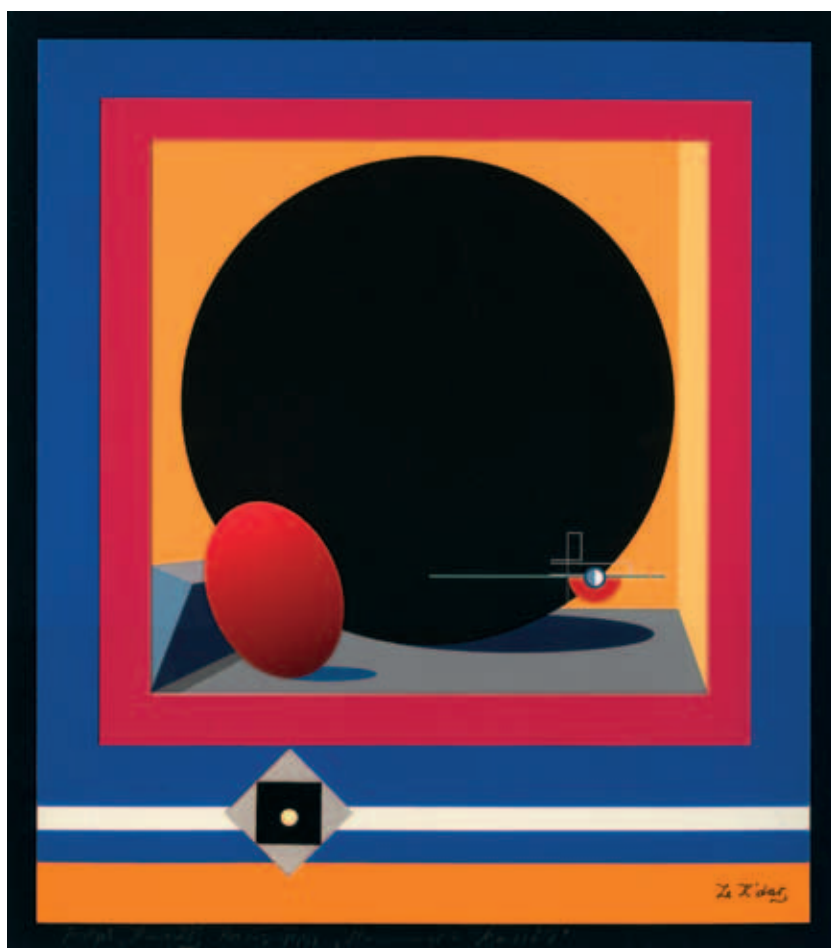
JOSEPH KÁDÁR, Picasso levele Czóbelnek, 1986, fémkollázs

◀ JOSEPH KÁDÁR, Az elnök képírója, 1991, recup'art

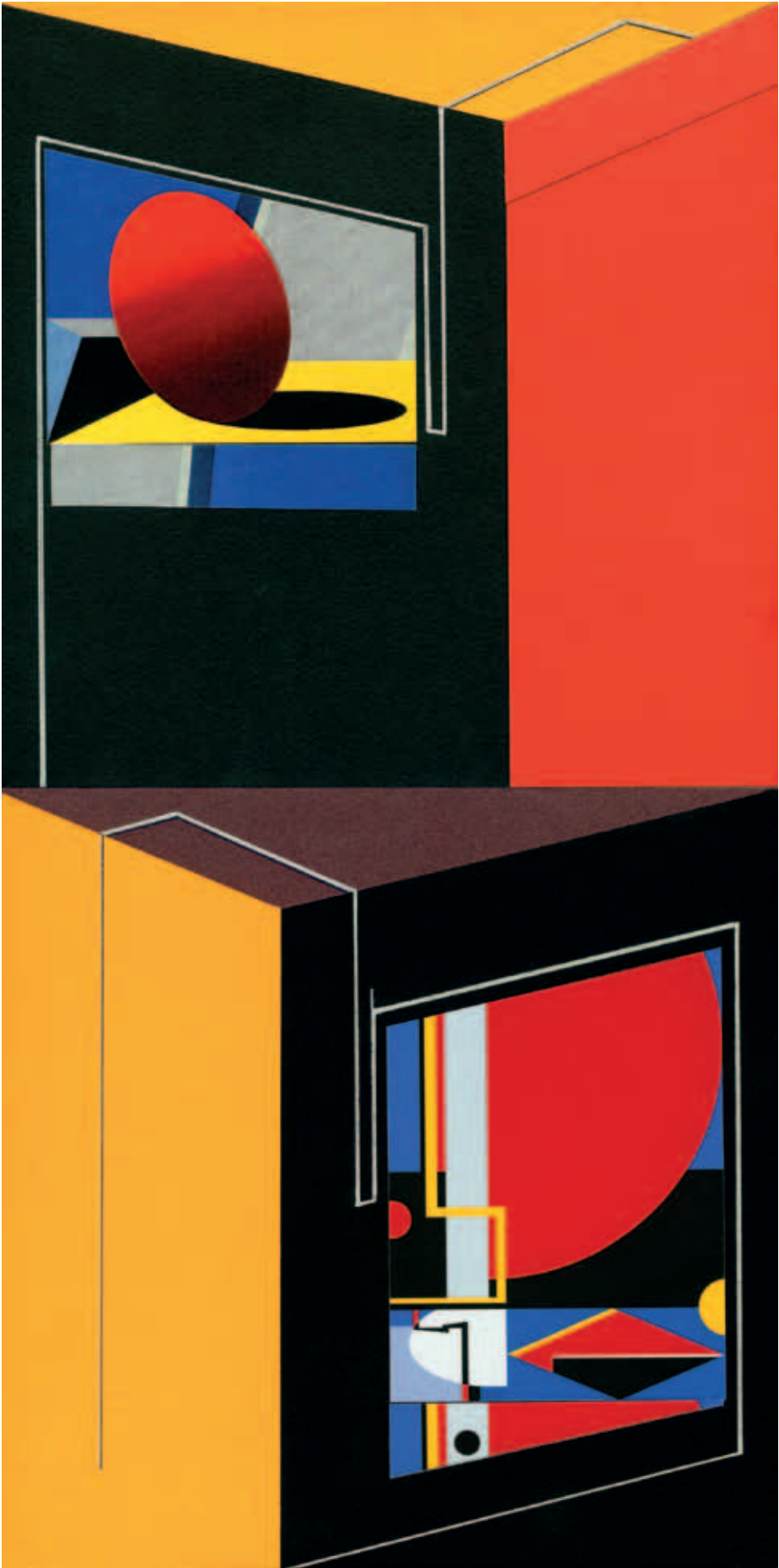

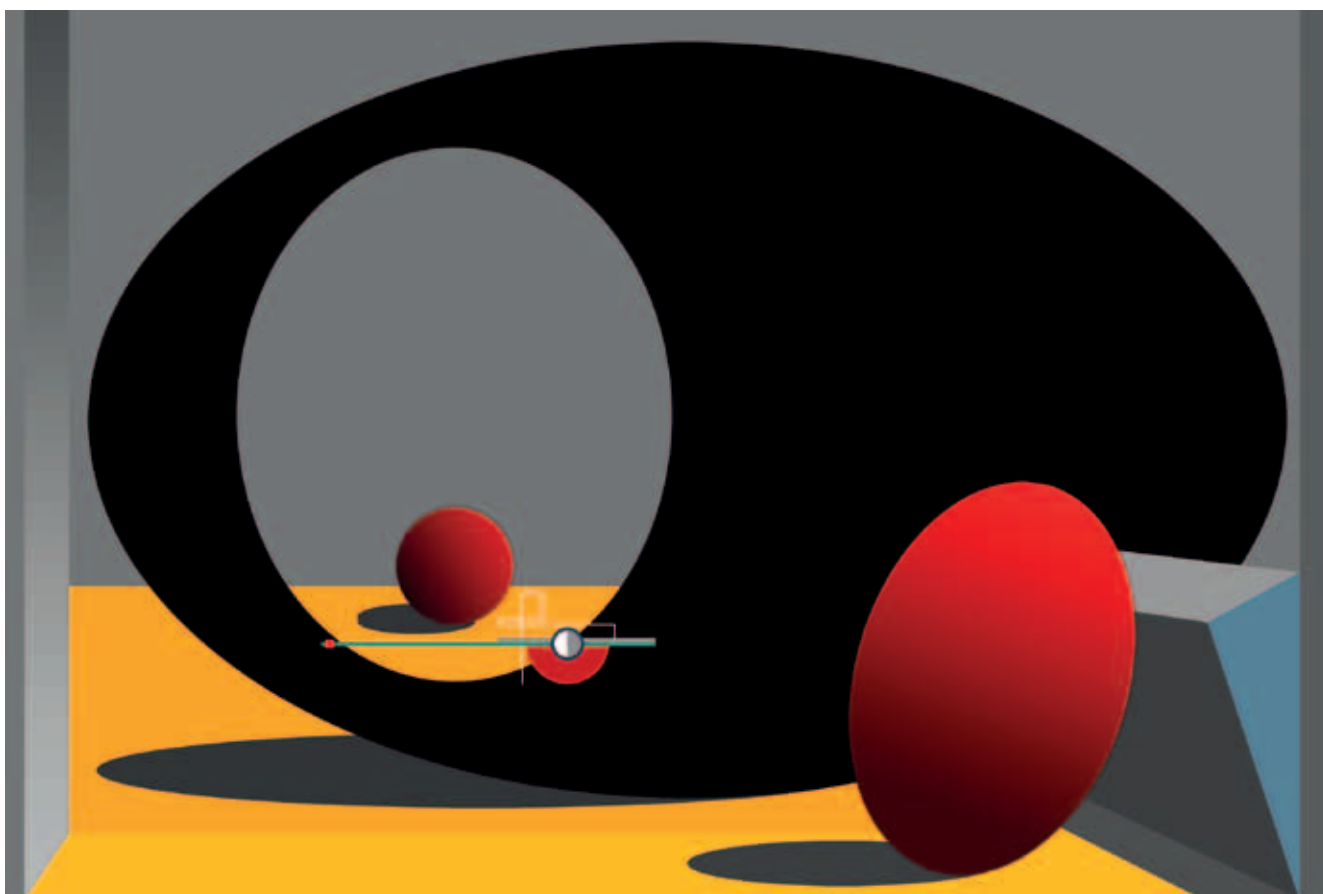
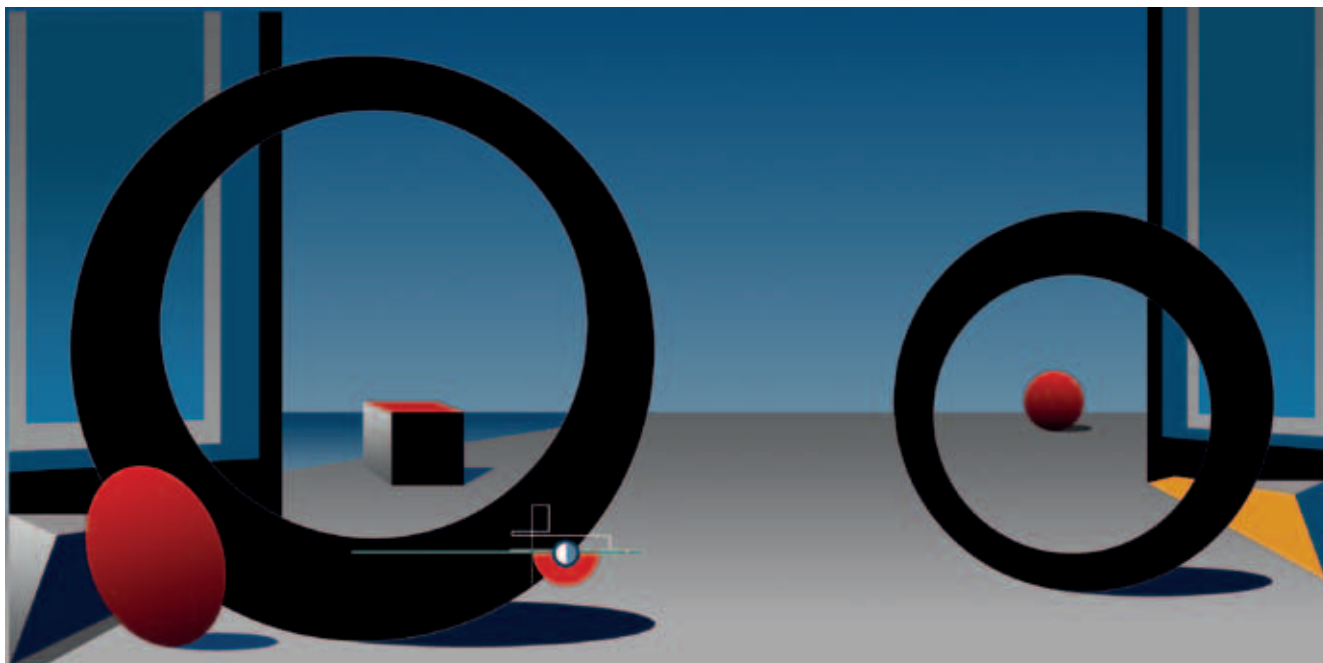
**JOSEPH KÁDÁR, Le Dualisme (figurativ-nonfigurativ) 1., 1991, kézzel színezett kollázs;
Le Dualisme (figurativ-nonfigurativ) 2., 1991, kézzel színezett kollázs**

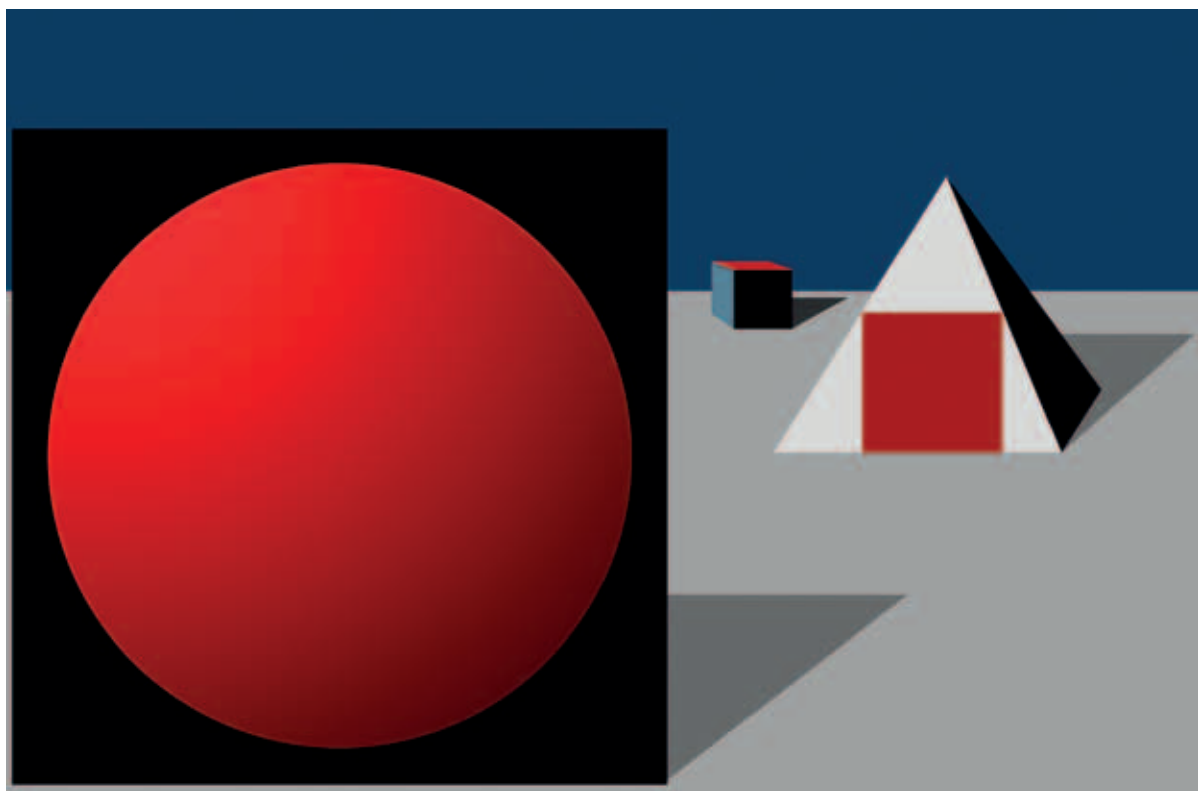

JOSEPH KADÁR, Le Dualisme (térgeometria – változó geometria), 2016, akril, vászon

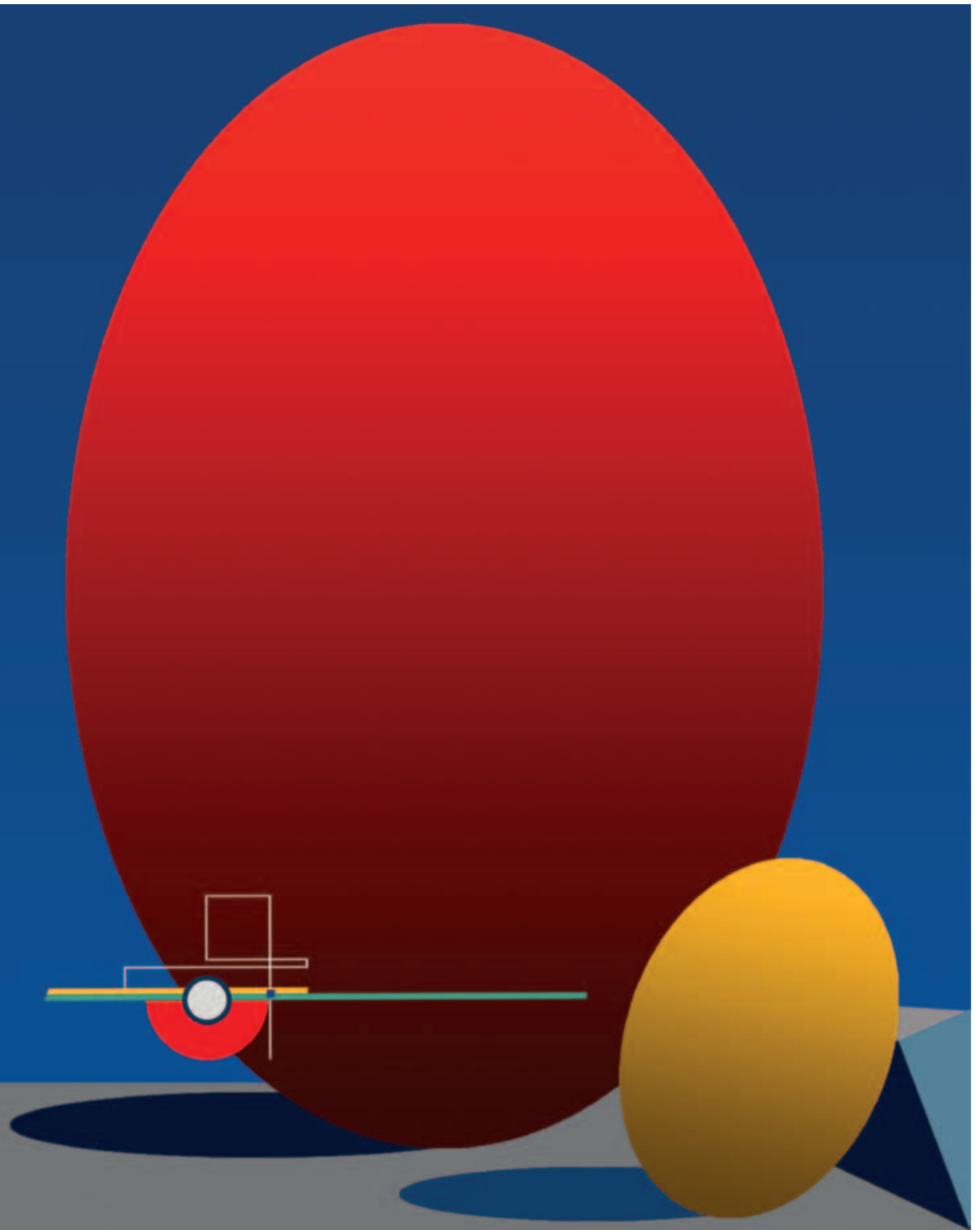

JOSEPH KÁDÁR, Áttört formák, 2007, akril, vászon;
Áttört forma, 2007, akril, vászon

JOSEPH KÁDÁR, *Térgeometria*, 2007, akril, vászon;
Dualité (térgeometria-térgeometria), 2017, akril, vászon

JOSEPH KÁDÁR, Térgeometria, 2017, akril, vászon

KATONA ALEXANDRA

Ruff Orsolya: Volt egy ház

Manó Könyvek, 2021

KATONA ALEXANDRA (1997) Szeged

A +-18 sorozatban folytatjuk azon vállalásunkat, amely szerint kritikákat is közlünk frissen megjelent könyvekről. Ruff Orsolya Volt egy ház című regénye különleges színfoltja az idei évnek, nem véletlen, hogy felkerült az Év Gyerekkönyve Díj 2022-es listájára. Katona Alexandra a regény elemzése során izgalmas összehasonlító munkát végez, ráadásul az is kiderül, hogy nem érdemes az ifjúsági irodalmat félválról venni. (Szekeres Nikoletta)

Ruff Orsolya első ifjúsági regénye, a *Volt egy ház* a tizenkét éves Emma gyászának és a holokausztnak mint transzgenerációs traumának az elmesélhetőségét és feldolgozhatóságát teszi próbára, még hozzá nem eredménytelenül: a szerző olyan szövegvilágot teremt, amely a gyermeki látásmód varázslatosságával és jó értelemben vett naivitásával közelít ezekhez a traumákhoz, ezáltal érthetővé és hátrahagyhatóvá téve azokat.

A történet (szimbolikus) tere a régi ház, ahová Emma édesanyja halála után a kislány családja, édesapja, két kistestvére és a nagymama költözik. Az épület a kislány számára a fő támaszt jelentő, a gyermeki szemléletét idős korára is megőrző nagymama és az édesanyja gyerekkorának helyszíne is volt egyben, így a beteg anya emlékével átítatott lakásból való elköltözés és a régi otthon felújítása egyben újrakezdés és visszatérés is a család múltjához. Amikor Emma elhatározza, hogy kinyomozza a házban rejtőző titkokat, a számára fontos anyakarakterek történeteinek nyomába ered: „ez a ház a titok, amit neki, Emmának mindenképp meg kell fejtenie, mert valahol a szíve mélyén érzi, hogy köze lehet anyához és azokhoz, akik valaha ebben a házban éltek.”

A család tagjain kívül csak néhány alak van a ház körül. Az egyik az időről időre megjelenő Babi néni, a gonoszmostoha-szerű nagynéni, aki mindent megtesz, hogy a család eladja a házat, és ha rábeszéléssel nem, hát zsarolással, megvesztegetéssel próbálja elérni a célját. Babi néni karaktere egyszerre gonosz, komikus és parodisztikus. Ő a házat átítató gyermeki kíváncsiság, varázslatosság és kedvesség ellenpólusa, az unalmas, pénz- és sikerorientált, lelketlennek tűnő felnőtt, aki az apát felnőtt – például anyagi – érvekkel akarja meggyőz-

ni a család számára elsősorban érzelmi értékkel bíró ház értéktelenségéről. A másik, Emma számára felettébb gyanús karakter Vince bácsi, a kertész. A kislány az első pillanattól kezdve érzi, hogy valami furcsa rejtélyesség lengi körül a félszemű, idős férfit, akit ő magában csak Kalóznak becéz, gyanúja pedig cseppet sem alaptalan. A látszólag kétbalkezes mindenek és az Emmáék kertjében olykor felbukkanó Félix teszi teljessé a családi kört.

A ház metaforikája szinte teljesen megegyezik a *Volt egy ház* legfontosabb szövegelméleti elemével, Frances Hodgson Burnett *A titkos kert* című, eredeti nyelven 1911-ben megjelent klasszikusának kert-képével. A Ruff- és Burnett-szöveg térkezelésének is lehetséges egyfajta pszichológiai, mélylélektani olvasata: mindkettő alapkonfliktusa az édesanya elvesztése. Burnett szövegében a kert az anya, és az ő halála miatt érzett gyász megtestesítője, így a fallal körülvett, elzárt kert (újra)felfedezése, megkeresése, majd a kertbe való belépés a feldolgozási folyamat metaforikaként jelenítődik meg, amely az apának a kertbe való visszatérésével válik teljessé. Ruff Orsolya regényében az édesanya emlékét – annak szépségével és fájdalmával – megtestesítő szimbolikus helyszínné a ház és az azt körülvevő kert válik. A ház világossága, bejárhatósága, titkainak megfejthetősége a feldolgozási folyamat végigjárhatóságát testesíti meg: „Emma mintha egy akváriumban téblábolt volna, szótlanul követte Nanát és apát, akik a régi lakásban dobozokba pakolták az életüket, majd átszállították az egészet a réges-régi házba. Amint átlépett a küszöbön, az idő visszazökkent a helyére. Újra képes volt levegőt venni, nevetni, és néha még arra is, hogy anyáról beszéljen.”

Miközben tematikusan a két szöveget a gyászfeldolgozás köti össze, Ruff nagyszerű érzékkel találta meg *A titkos kert* narratívájában egy másfajta trauma elbeszélhetőségének lehetőségét. Az ódon házban éjszaka felhangzó fiúsírás és az azt felkutató kislány története Burnett szövegének tipikus eleme. Az eldugott szobába önszántából bezárkózó, depressziós tízéves történetéből azonban Ruff Orsolya a házban bújtatott zsidó kisfiú történetét látta és írta meg. A második világháború idején még gyermek nagymama naplója, a bezárt kisfiú írásai és a neki szóló levelek és egyéb (kor)dokumentumok tipológiailag is külön részt képeznek a szövegben. Ez a párhuzamos olvasat lehetővé teszi, hogy az olvasó a szemelvényekből maga rakja össze a házban lappangó titok történetét.

Ruff Orsolya egyébként már fordítói munkái során is több szalon kötődött a Burnett-regényhez, annak két átiratát ültette át magyar nyelvre: 2018-ban Holly Weeb *Visszatérés a titkos kertbe* című regényét, 2021-ben pedig Lucy Strange *A kastély szelleme* című gótikus szellemtörténetét fordította le, mindkettőt a Ruff saját regényét is gondozó Manó Könyvek kérésére. (Egyébként maga *A titkos kert* is megjelent a Manó Könyveknél 2019-ben, stílusosan Holly Weeb átiratával egyenborítóban.)

A traumák megszelídítésének eszköze a nyomozás. Emmának nincs hozzáférése ahhoz, mit kellene kezdenie a gyásszal, az ismeretlen és rémítő érzést pedig a gyermeki fantázia oldja fel: Emma a házat szépnek, varázslatosnak és érdekesnek, nem pedig az idő és a háború által hátrahagyott romhalmaznak látja. Nyomozásának kezdetben nincsen célja, a keresés a házban megbúvó titkok mibenlétére irányul: „Ő maga sem tudta, hogy mit keres, de érezte, hogy a ház ezernyi titkot rejt, neki csak meg kell fejtenie őket.” Ahogy végül sikerül megfejteni a láda titkát, kiteljesedik a nyomozás mint önterápia, mint a gyászból való kimozdulás, a feldolgozás útjára lépés narratívája: a kis doboz ugyanis a család nőtagjainak legféltettebb kincseit rejt. Ebben az olvasatban kiemelten fontos az, hogy a kislány nem egyedül járja végig ezt az folyamatot: Emma – vélhetően *A titkos kert* Collin-karakterének átfogalmazásából megalkotott – Félix segítségével fejti meg a titkosírást. Ehhez a kódot Vince bácsitól kapják meg, tehát az öreg kertész maga avatja be Emmát saját történetébe, amelynek egyetlen, ma is számon kérhető tanúja az ódon ház.

A kötet számos más elemében is kötődik Burnett szövegéhez. A két szöveg kreatív és finom összejátszására jó példa Basil és Vince bácsi karakterének hasonlósága. A Burnett-szövegben a termé-

szettel és az állatokkal egy nyelvet beszélő kiskertész Ruff regényében a baziliszkuszmögött síró zsidó kisfiúvá válik, aki később Vince bácsiként szintén a kertet ápolni tér vissza a házhoz. Ruff regénye ügyesen és tudatosan építi a Burnett-szöveggel való párhuzamot, a bazsalikom–baziliszkuszmögött pedig reflektál is saját magára:

„– Bazsalikum – mormolta Emma kérdő tekintetét látva Nana.

– Nem inkább bazsalikom? – kérdezett vissza a lány [...] – Jó, hogy nem baziliszkuszmögött! – nevette el magát végül, és két ujjával finoman megdörzsölte az egyik levélkét.”

A holokausztra reflektáló történeteszlál megértéséhez szükség van történelmi előismeretre – ha ez az olvasat lehetséges, Emma nyomozásának eredményei már ebbe az értelmezői keretbe illeszkednek bele. A gyerek- és kiskamasz olvasóknak életkorukból adódóan csak részleges előismereteik vannak a 20. század transzgenerációs traumáiról, azonban Emma nyomozása, a baziliszkuszmögött által ismert titkok felfejtése, a paradicsommadaras szoba felfedezése, a rejtélyes láda és a kódfejtés izgalma könnyen a szövegben tartja őket. Kellemes feszültséget teremt a regényben az is, amikor a két szál összeér, vagyis Emma kezébe kerül néhány papír, amely felfedné Vince bácsi történetét – a kislány azonban előismeret híján nem érti azokat. A szöveg ügyesen játszik ezzel a kettős kódolással, lehetővé téve a fiatal olvasóknak a szöveg esetleges későbbi olvasása során a rácsodálkozás, felismerés élményét is. A két eltérő tudásanyagot igénylő történeteszlál miatt azonban úgy érzem, a 12 év alatti besorolás nem helytálló, leszűkíti a szöveg befogadómódjainak spektrumát.

A nagymama történeteszlálát is az a gyermeki igény mozgatja, hogy a világ biztonságos, vagyis érthető, átlátható legyen. A napló szövegeiből egyértelművé válik, hogy Nana kislányként észlelte a háború időszakát uraló feszültséget a családjában. A szülők által elhallgatott titok, a sugdolózás, az éjszakai sírás, a családon érezhető szorongás érzésének feloldására ő is saját választ alkotott, a síró baziliszkuszmögött barátjává, bizalmasává fogadta. A nagymama karaktere azért lehet ilyen fontos Emmának, mert azon túl, hogy öregkorára sem hagyta elveszni a benne élő gyermeket, ezt a mágikus, a szépséget, a kedvességet kereső világlátást unokájának is továbbörökítette. Mindennek megtestesítője a szövegben a mese és a mesekönyv – nem csoda hát, hogy a titkos szobában talált *Grimm legszebb meséi* kötet lesz a kulcs a titok feltáráshoz, ténylegesen és szimbolikus értelemben egyaránt.

A meséhez és ezáltal a gyermekiséghez, a fantáziához, a szabadsághoz, a világ alakításához való ragaszkodás a kiskamasz Emma életkorában már dilemmaként jelenik meg: „Az osztálytársai kinevetnék, ha csak sejtlenék, hogy még mindig meséket olvas. [...] De ő ügyet sem vetett rájuk. Azt sem kötötte az orrukra, hogy egy ütökopott mesekönyv a kedvence.” Emma szerencsés, hiszen édesanyja és nagymamája nem hagyják, hogy a felnőtttség mindenre ráerőltetett konvenciói keretek közé zárják a kislányt: „Anya mindig rengeteg könyvet hozott haza, még most is megvan mind, pedig Babi néni szerint már rég kinőtt a királylányos és sárkányos mesékből. A költözéskor ki akarta dobni őket, de Emma és Nana nem engedte.”

Szintén a nem-túl-felnőttek közé sorolható az apakarakter is, aki küzd saját magával, amikor családfenntartóként és egyedüli szülőként kell olyan döntéseket hoznia a ház megtartása és felújítása

érdekében, amelyek a család anyagi biztonságának fenntarthatóságát veszélyeztetik. Előbb-utóbb azonban a felújítás elnyeli a család pénzét, így az apa mégis az eladás mellett dönt. Ezen a ponton kap arcot a szöveg eleje óta folyamatosan említett titokzatos vevő, Vince bácsi, aki többé nem akarja megvenni a házat: úgy dönt, a vagyonából segít azt helyrehozni a család számára.

Ruff Orsolya regénye nem félvállról vett ifjúsági irodalom. Miközben komoly vállalásokat tesz, és rizikós, nehezen körüljárható témákhoz nyúl, a szöveg nem válik túlszűfolttá vagy nyomasztóvá. Ez a regény nem traumairodalom, hanem elsősorban (szép)irodalom akar lenni. Habár nyelvileg néhány helyen meg-megdöccsen, a komplex szerkezet alaposan kigondolt és felépített. A szerző külön érdeme Emma gyermeki, játékos és olykor durcás, mégis szerethető és érthető személyiségének megteremtése, ami egyszerre szórakoztatóvá, ismerőssé és érthetővé teszi a kislányt.

JOSEPH KADÁR, Textil, 1992, direkt másolás

NAGYGÉCI KOVÁCS JÓZSEF

Felhalmoz, hord, kipakol,
sóhajt, és folyik tovább

Kántor Péter: Elegendők

„Csak beszéltek és beszéltek egyfolytában, / érteni nem lehetett belőle semmit, / csak hogy élnék” – Kántor Péter életében utolsóként megjelent kötetének *A vízesésnél* című versében rögzíti ezt a tényt. Az idézett részlet nemcsak ennek a kötetnek, hanem a magyar irodalomban meghatározó szerepet betöltő nagy életműnek is mottója lehetne, ahogy a beszéd aktusát mint az egzisztencia kifejeződését, mi több, bizonyítékát láttatja. És teszi mindezt úgy, hogy magát a beszédet (amely folyamatos, megszakítatlan) elválasztja a benne lévő közlések értelmezésétől. Mint aki tudja, hogy egy megfigyelő nem vállalkozhat teljes és pontos értelmezésre. Nemcsak azért, mert nem hall és vesz észre mindent, hanem azért sem, mert az értelmezés teljességgel csak visszatekintve végezhető el. Ez utóbbira vonatkozóan pedig *A hallgatás falára* című versből azt is megtudjuk, hogy „utólag persze könnyű lesz tisztán látni. / Csak hát lesz-e valaha is utólag?” A szövegek, ahogy ezt a Kántor-lírában megszokhatta az olvasó, a megfigyeléseknek, valamint az azokra adott reflexióknak a sűrű szövetét hozzák létre, amelyben maguk a reflexiók is megfigyeltek, sőt maga a megfigyelő is az: „egy ideje folyton attól rettegsz, hogy megkérdezik, / mit csinálsz mostanában, hogy éppen mit csinálsz [...] ha nem, hát nem, akkor te kérdezed” (*Mindig történik valami*).

A folyami költő, ahogy a szerző magára több versében is utal, 2021 tavaszán, nyarának elején még maga is részt vett az *Elegendők* című kötet összeállításában. Látta és jóváhagyta a végső – cikluscímek híján évszámokkal jelölt részekre tagolt – változatot. Azonban 2021. július 21., Kántor Péter halála óta mindent már ő utána, *nélküledőben* olvasunk. „Csak kinézek az ablakon, / nézem a Dunát, / és a folyami költősejre gondolok, / arra, hogy mi következik ebből, / édes és keserű dolgok nyilván” – írta az 1997-es, *Búcsú és megérkezés* című kötetében megjelent *A folyami költő* című versben. Én most mindkettőt látom a lapokon megelevenedni: az édeset, hiszen egy új Kántor-kötet mindig *elegendők* az ünnepre, de a keserűt is, mert lezárult egy nagy életmű, és nem lehet figyelmen kívül hagyni a búcsút.

A majd fél évszázadon át épülő, elmozdulásokkal, kísérletezésekkel teljes, ugyanakkor irányát, mélységét és eredetiségét tekintve kimagasló pálya utolsó kötetbe zárt fejezete mindazt nyújtja, amit az olvasó Kántor Pétertől okkal-joggal elvárhat.

Számos méltatója beszél arról, hogy Kántor Péter célja a múlt megőrzése és felmutatása, pedig ő nem konzervál, hanem jelenlétvéként hozza elő azt, ami a múltból a részévé vált. Az említett versben konkrétan így: „De kilóg belőlem, amiből kilógok, a múlt.” Benne van ebben az önmeghatározásban a kortárság éppúgy, mint a közép-európaiság, és benne van a folyó, metaforája a folyton mozognak, változnak, ami ugyanakkor állandó és egyidejű. „A folyó is állandó, persze, / állandóan folyik, / szakadatlan búcsú és megérkezés, / folyamatos jövés-menés a folyó. / Vízcseppek generációi hullámszánk, / torlódnak egymás hegyén-hátán” – írta a már idézett *A folyami költő* című versben. A folyami költőség egyébként földrajzi (és életrajzi) értelemben a Dunához kapcsolódik, ahogy a (szintén a fentebb megnevezett kötetben, majd lényegesen átírva a 2009-es, gyűjteményes válogatást adó *Megtanulni élni* kötetben *Az ős* címmel közölt) *Ősben*, ebben a nagy identitás- és hazaversben írja, amiben eljut a tengerig, hogy onnan is visszatérjen a folyóhoz, mint akinek szüksége van a keretekre, a formára, a belátható határookra.

Kántor költészetének egy másik lehetséges értelmezését a 2016-os *Egy kötéláncos feljegyzéseiből* című, eredetileg az *Élet és Irodalomban* megjelent tárcából álló gyűjtemény egyik írásában találjuk. A *Séta* című szöveg elbeszélője így fogalmaz: „De hát akar-e ő mondani valamit? Igen, szeretne. Azt nem állítja, hogy mindig és szünet nélkül, nem úgy van vele, mint azok a kapszulás kávéfőző masinák, amiken elég megnyomni egy gombot, és már jön is a kávé – az egy másik típus. De rengeteg felhalmozódott mondanivalója van, mindenfélék, amiket csak úgy hurcol magával, sokszor

nem is tudja, mi a fontos, mi nem, és amik időről időre kikíváncsoznak belőle. Ahogy egy folyó is időről időre kipakol a partra ezt-azt, többnyire csip-csup dolgokat, amelyeket aztán a madarak átcsócsálnak, felcsipegetnek, de néha valami nagyobb rönköt, igazi kincset is, és mintha sóhajtana olyankor a folyó, miközben folyik tovább.”

A felhalmozás és hordás meghatározza a kipakolás, az előhozás mikéntjét is, ezért lesz Kántor majd' minden allegóriája – ahogy Takács Ferenc fogalmaz a 2012-ben megjelent *Köztünk maradjon* című kötet elemzésében – köznap. „Versen kívüli beszédmód van a versen belül”, és ez előbb-utóbb, néha egészen hirtelen megváltozik. Ugyanerről a munkáról Bedecs László pedig azt írja, hogy a kötet „egyenesen, érthetően, nem metaforák mögé bújva beszél”.

Kántor nem rejt semmit képek mögé, nem is értelmezni segít velük, hanem képeket teremt, még pontosabban: képeket olvas, mintákat szabadítva ki belőlük.

Legtöbbször *kis dolgokkal kezd*. Kerül minden látványos gesztust, minden nagyotmondást, kérdést és manírt. Deklarációkat, fensőséges kinyilvánításokat nem kapunk – határozott véleményeket annál inkább. A napok egymás után vonulásáról például ír a *Négy fal között* címmel megjelent Heltai Jenő-memoár „olvasónaplójaként” a *Tropeában kék a tenger* című versben: „Ez a Naplóban a legmegdöbbentőbb. / Ahogy monoton sorjáznak a napok, / ahogy fontos, nem fontos egymással vegyül, / mint keverés után a kártyalapok a kézben.”

Az olvasás: megfigyelés – hasonlóan a képek befogadásához, Kántor az erre utaló reflexiókban szintén korszakos volt –, és erre vonatkozóan az utolsó kötetben is számos utalás található. Az *olvasószéken* című versben még a pozíció kényelmetlenségét is felidézi a beszélő: „Úgyhogy marad a konyha, / a legkényelmetlenebb szék a konyhában, / az olvasószék.” (D. A.-nak szól a vers ajánlása. A kötettel összefüggésben fontos, hogy alighanem Dávid Annáról, a szerkesztőről van szó, akitől egyébként a borítón egy megrendítő ötsoros olvasható: „Szerettünk volna még valamit együtt. Szerettünk volna még egy kötetet együtt. Elegendő ok ez? Elegendő ok. Legyen a címe: Elegendő ok.”)

Kántor Péter úgy olvas, olyan kapcsolatot épít ki könyvvel, valósággal, mint a *Kis éji ima* című nagyversében (kötetben: *Fönt lomb, lent avar*, 1993) az „Uram” nevű megszólítással, akitől azt kéri végül, hogy beszélje át vele az éjszakát, mert „semmi az neked, Uram!”. És a költemény véget ér ugyan, de az igazi beszélgetés akkor kezdődik csak el. Így társalog versben Juhász Ferencsel (és szóba hozva őt, Nádás Péterrel), Kovács András Ferencsel vagy épp Tandorival. Utóbbit már verscímekkel is megszólítva (a *Semmi kész Tandori A Semmi Kéz* című kötetét, a *Feltételes megálló* pedig a hasonló címűt idézi – igaz, hogy utóbbi ajánlása kettős, mi több, játékos: „Tandori Dezsőnek és a Nagymamának”).

Feltétlen szólni kell külön arról a szövegről is, amelyben önmagával, korábbi versével kezd párbeszédbe a szerző. Egy évtizedek távolából a jelenbe emelt szöveg súllyal lesz jelen, az *Elegendő ok* című utolsó kötetben így szerepel – ráadásul az első kötetbeli (*Kavics*, 1976) megjelenést jelezve – a *Négykézláb őszintébben* című vers. (Hasonló eljárás Bertók Lászlóé, akinek szintén utolsó kötetében, az *Együtt forog*-ban az egyik „firka” magára a költői szerepre is rákérdez, így: „A boldogság egy hajszál, egy szó, egy mozdulat... / firkáltad húsz éve... most mutasd meg, ki vagy!”) Kántor ennél tovább megy, és az eredeti verset (*Négykézláb*) finoman megigazítva, egy kifejezést cserélve („feszélyez”-ről „zavar”-ra) és a földet nagy kezdőbetűsítve továbbírja a szöveget. Ráadásul a *Megtanulni élni* című versek (az első 1990-es, a második 2001-es, a harmadik 2010-es) évtizedeken át készülő ciklusának lezárása is ez a költemény, és nem csak a jukka (régebben yucca) pálma, valamint az öntözés motívuma miatt. Bazsányi Sándor kritikájában a kötetből a *Hirtelen hetven* című verset említi mint a *Megtanulni élni* sorozat folytatását. Érvelése jogos, amikor azt mondja, hogy „nem az élni tudás nagy feladványa fogalmazódik újra, hanem a [...] gyerekkori ajándék keresésének komolysága [...] és a megtalálás öröme”. (Egyebekben máshol is felfedezni nyomát a *Megtanulni élni*-nek, a már idézett *Tropeában kék a tenger* című vers kezdő sora konkrétan így szól: „Két hét alatt írd valamit! – Tanulj meg élni!”)

(Nem lehet, kérdezem magamtól, hogy ez csupán az olvasói gyász? Hogy nem akarjuk elfogadni, hogy az életünket összefoglaló, helyettünk is szóló költő nem ír már többet nekünk? Válaszom nincs, bezárom a zárójelet, de nyitva hagyom a kérdést.)

A *Négykézláb őszintébben* versmondadatai azonban az életben való működés, az ehhez való felnevelés nehézségeit veszik számba, emiatt társíthatók a *Megtanulni élni* sorozathoz. De ennél is fontosabb, ami a szerzői szándékból világosnak látszik, hogy a perspektíva miatt játszik jelentős szere-

pet az első kötet megidézése. A meghajlással, lehajlással elfoglalt pozíció fontos Kántor Péternek. A helyzetnek nincs kényszerítő oka, ahogy ezt évtizedekkel ezelőtt *A hang udvarában* című versben (kötetben: *Napló 1987–1989*, 1991) a térdeplésről részletesen kifejti: „És vannak mindig olyan percek, órák, / olyan idő- s lélekjárás zónák, / mikor az ember úgy véli, hiába / kapaszkodik, süllyed vele világa, / s hogy jobbat, ennél jobbat érdemelne, / hiszen nem bűnöző, nem gyilkos, kinek szörnyű terhe / nem engedheti, hogy a fejét fölemelje, / és mégis, mégis, mintha térdepelne.” A „bámulás őszinteségét” gyengítheti akár a „tenni vágyás kényszere”, akár a „dolgoz, ahogy összeállnak. / Vagy ahogy nem állnak össze.” Ezért fontos a látványok, hangok, élmények begyűjtése és kikérdezése, kifaggatása. Mert az, hogy Kántor nagy és derűs kérdező, itt, az *Elegendő* okban érhető tetten leginkább. A játékosság mint eljárás mód vagy épp a dal mint forma ebben a kötetben is szerepet kap. Lássuk előbbire példaként *A karantén idején* című versben ezt a felsorolást: „Kimostam mindent. / Space X megérkezett az űrállomásra. / Lemegyek sétálni kicsit.” Utóbbira a felező nyolcasokban írt köszöntővers, a *Kárpáti Magdinak, a 70-re* vagy a szinte énekelhető, három megállító ritmustörésével együtt is szinte kántálható *Egy hajó úszik*.

Ahhoz, hogy a meghatározások minél pontosabbak legyenek, kérdezni kell. Ez az interakció újra csak a beszéd, a beszélgetés fontosságát mutatja, ami tulajdonképpen magának a versnek a megszületéséhez is hozzájárul. „De te szeretnéd pénteken kinyitni az ÉS-t, / látni benne a nevemet, és olvasni a versem” – mondja a kötet címadó versében a beszélő, kiegészítve azzal, hogy olyan a vers, hogy „kell hozzá valaki, aki fontos. / Akinek fontosak vagyunk.” Előtte még egy emlék: „Emlékszem, egyszer megkérdezte tőlem az apám: / Mikor írsz megint valamit? Régóta nem írtál. / Én pedig hazamentem, és rövidesen írtam egy verset. / Ahogy most is. Hogyha pénteken kinyitod az ÉS-t...” Mintha valakinek, sokaknak tartozna a verssel, de úgy, hogy a szöveg, illetve a szöveg írója és az olvasó közti kapcsolat kétirányú: igényli mindkettő a másikat.

A legszemélyesebb azonban mégis az a hang volt és maradt, amellyel önmagát szólítja meg a Kántor-vers beszélője. Egyébként nem minden esetben dönthető el, hogy ez történik-e, vagy a megszólítás címzettje tényleg valaki, és hogy az a másik egy ember vagy egy másfajta létező. (Lásd ehhez példának a *Kettesben* című szöveget a *Kavics* kötetben, amelyről, mint minden igazán nagy formátumú istenes és/vagy szerelmes vers esetében, nem lehet eldönteni, hogy istenes és/vagy szerelmes vers-e.)

Az utolsó kötet adys hangulatú, címét, témáját az általa talán legnagyobbra tartott festő, Rembrandt híres képétől kölcsönvevő *Önarckép Pál apostolként* című versben megjelölhetetlen, hogy ki szólít kit: „Én téged nézlek, te meg engem. / Benned látom, amit te bennem. / Elém tolod az arcom – lássam / vénen, romosan, glóriásan. // Nézlek – nézem az én világom. / Nem dicsérem, nem is gyalázom. / Nem mosolygok, nem sírok. Én nem. / Nem köszönöm. Köszönöm szépen.” Párbeszéd a képpel, a kép alakjával, ezzel a vén, romos, glóriás arccal, de párbeszéd önmagával és Pál apostollal is. Sokféle szerep, de ugyanaz a játék. Mint *A határon* című versben: „Nem lesz ott semmilyen jel [...] amiből tudnád, / hogy odaértél, ott vagy, / úgyhogy lehet, hogy nem is / veszed észre, és továbbmész, / anélkül, hogy lelassítanál, / megtorpannál, megállnál, / körülnéznél, hogy valami / az eszedbe jutna, és a szemed / megtelne könnyel, a határon.” Ebben a bizonyos szempontok szerint elmúlásversben a hang a konstruált személy hangja, és nem árulja el, hogy monologizál, vagy dialógust folytat (felteszem, ennek éppúgy nincs jelentősége, mint annak, hogy itt metaforikus-e a határ).

A *30 szó Waldseeből* című verset teljes egészében idézem: „Kedves mind! / Most itt vagyok. / Vannak errefelé hegyek, / szeretem nézni őket. / Legutóbb a fákról beszélgettünk, / hogy milyen szépek a fák. / Egy fa is. // Jövöre / ki tudja, hol? / Látjuk-e egymást. / P.”

A súlyos, teret és időt egybeszerkesztve vizsgáló kérdés nem az utolsó közlendő ezen a megrendítően minimalista és szép képzeletbeli képeslapon. Annál is inkább, mert a „látjuk-e egymást” kijelentés is. És a legvégű közlendő egy monogram személyes(ebb) tagja, egy (a) keresztnév betűje. Ehhez olvassuk nyugodtan hozzá a kötetzáró nagy prózaverset és annak záró képét, a Marilyn Robison *Háztartás* című regényéből vett történetrészlet – egyszerűen így írható le – a világ helyreállításáról. Ez utóbbival kapcsolatban a kötet utolsó, így a költő búcsúmondataiként is értelmezhető kérdései sorakoznak: „Mikor? Mikor lesz az?”

Nem tudjuk. Ami biztos, hogy magára mért feladatát a folyami költő elvégezte. És ettől sok minden másképp folyik tovább. (*Magvető*, 2021)

SZIGETHY GÁBOR

Egy korty magyar bor XI.

SZIGETHY GÁBOR (1942) Budapest

(Siralomvágó Olaszrizling) Égiek és borászok csoda-illatú ajándéka, ha olyan borral kínálnak meg, amelynek már első kortya elvarázsol.

Tizenöt éve történt.

Ranolder püspök úr hajdani csopaki vincellérházának tornácán gordonkazengésű bort kortyolgattunk: Siralomvágó Olaszrizling, 2003. Poharunk tükrében megcsillant a túlpart és a holdfény: ezüst-híd a Balaton nyáréji tükrén.

Siralomvölgy – régi magyarok nevezték így emberi utunk színhelyét a bölcsőtől a koporsóig.

Siralomvágó – hajdani parasztemberek adták ezt a nevet a csopaki domboldalban napsütötte dűlőnek, ahol a földben megbúvó sok apró, éles kőtől testüket gyötrő munka közben kicsorbult kezükben a kapa.

Siralomvágó Olaszrizling – egy korty keserűség, egy korty öröm.

Elmorzoltam magamban a *Példabeszédek* két sorát: „A szív ismeri a maga keserűségét, és örömebe sem avatkozhat idegen.”

Azóta minden évben, minden nyáron üldögélünk azon a kétszáz éves tornácán a Jásdi Pince tulajdonosai, Mária és István vendégeként, baráti szeretetüket és pompás boraikat élvezve.

Értettem Jásdi István rajongását: „A legjobb borleírás sem adja vissza a nyári naplementében vagy az őszi ködökben kóstolt csopaki zamatát.”

Nem hittem el Hamvas Béla sziporkázóan szellemes fantáziaszüleményét: „A csopaki... bámulatra méltó arányérzékekkel állt az édeskés és a savanykás között. Mértéke, úgy vettem észre, pont három és fél deci volt. Kísérletet tettem másokkal is, és nem volt ember, akinél ne vált volna be. Ebből a borból három és fél deci! Ilyen a csopaki! Ilyen egzakt, kétszer kettő négy bor ez.”

Megtanultam Márai Sándortól: „...az olasznak nevezett magyar rizlingben van valamilyen otthonos bizalmasság; az ember úgy issza, mint mikor rokonokkal beszél.”

Irigyeltem azokat a régi magyarokat, akik a Budapest Székesfőváros Tanácsa által a Szállodások Nemzetközi Egyesületének tiszteletére a Gellért Nagy Szállóban, 1926. október 1-jén rendezett *estebéden* – a míves étlap szerint – a zöldmártással tálalt dunai sügértokhoz a Château Hűvös 1922-es Csopaki Rizlingjét ihatták.

Elbűvölt Krúdy Gyula múltba merülő vallomása: „Sohasem tudtam megindultság nélkül szájamhoz venni a magos, meredek badacsonyi csúcs közelében fekvő Ányos-szőlő borát, sem Csopak szőke, habléány taposta nedvét... mindig messzi, régmúlt Anna-bálok izzadt leányderekai, libegő harisnyakötői és fehér sarkaikon ügyesen forduló bokái látogattak meg, és dalárzók, éji zenészek, holdas nők jöttek az ablakom alá, a zsalugáter mögé...”

Vajon hány pohár csopaki Olaszrizlinget kell magamban eltüntetni, hogy *holdas nők* jelenjenek meg az ablakom előtt?

Barátom, a konyhában mindent tudó Vomberg Frigyes mesterszakács társaságában fogunk a pohár (poharak, palackok) fenekére nézni: a Jásdi Pince Siralomvágó Olaszrizling „kínálatával” nézünk farkaszemet ma este, 2021. december 10-én.

Lássuk a medvét! – mondták a régi magyarok, amikor kíváncsiak voltak az igazságra.

Az első palack: Siralomvágó Olaszrizling, 2016. Kóstolás, Frigyes elkomorodik.

– Jó illata van, citrusok, de nem elég hosszú a korty, a torokban már üres. Egyszólamú bor, nincs benne kánon.

Elakad a lélegzetem: mesterszakáccsal és nem zenetudóssal kóstolom ezt a hatéves bort, amelyből hajdan mindössze 1491 palack készült. Ismételgetem magamban Frigyes szavait: *egyszólamú bor, nincs benne kánon*. Tökéletes ítélet: ebben a borban nincs benne az ismétlés lehetősége – elhangzik a kedves dallam, és nincs tovább.

– Halat készítenék hozzá, harcsát. A borban érzem gyerekkorom imádott nudliillatát, a nagyanyám sütötte, rozsdabarnára pirított krumplilepény füstízét. A platnin sütötte, sokszor azt kaptuk vacsorára. Ma is látom, ahogy a félhomályos konyhában a mama a platni fölé hajol...

Egy korty bor: én is látom akkor már évtizedek óta özvegy győri nagyanyámat. Tízéves vagyok, a Rábca-parti hajdani cselédházunkban nyaralok – „Mi Szigetben lakunk, Győr odébb van” –, ott tanultam *sparher-ton* főző nagyanyámtól a budai gyerek számára ismeretlen szót: *platni*.

Fél évszázaddal ezelőtt sem Frigyeséknél, sem szigeti öregszülémenél nem járt a barnára pirított krumplilepényhez ötvenöt fokos olívaolajban lassan

főzött, *abált*, majd platnin hirtelen kéregre süttött harcsaszelet, de mert most a kóstolt borhoz csak képzeletben főzünk, barátom úgy gondolja, a krumplilepény helyett deszkáról kézzel szaggatott tojásos nokedli illik leginkább ehhez a képzel halhoz és valódi borhoz.

Feleségem lelkesedik: imádja a tojásos nokedlit sok-sok friss fejessalátával. Eszembe jut: a franciás-zsoltáros színésznőnek, Mezei Máriának is nagy kedvence volt a tojásos nokedli. Férje elbeszélése szerint fürdőruhában, a kerti asztalnál, napsütésben szerette enni, hogy észre se vegye, ha mellére csöpög a salátalé.

Egy korty bor: próbálom *egyáltalán* étellel álmodni a Vomberg Frigyes által képzeletben ínycsiklandozóvá piritott harcsaszelet és a gyerekkoromban nagyanyám által ropogósra süttött krumplilepény illatát...

Kortyolgom a bort. Egy megőrzött régi étlap szerint 2010. december 17-én a Budavári Fortuna étteremben Jásdi Siralomvágó Olaszrizlinget ittunk a vargányabrülével tálalt, gyömbérrel pácolt pisztángfiléhez, de az még 2008-as évjáratú bor volt. 2016-os Siralomvágó Olaszrizlinget barátaim vendégeként ittam a Magyar Tudományos Akadémia Gasztronómiai vacsoráján 2020. január 27-én, a konyhafőnök ott is úgy gondolta, hogy ehhez a borhoz halat kell készíteni: fogast ettünk pankómorzás garnélával, sütőtökpürével.

Bontom a következő palackot: Siralomvágó Olaszrizling, 2015. Mind a hárman egyszerre kiáltunk fel: *Ez remek! Mennyivel jobb, mint az egy évvel fiatalabb évjárat! Nagy kár, hogy ebből a borból csak 1269 palack készült.*

Hangosan lelkesedünk. Frigyes múltidéző, étvágygerjesztő illatról elmélkedik: *amikor a már éppen megfőtt kukorica illata gőzburokban kicsap a fazékról félrehúzott fedél alól...*

Kezdődik a „főzés”!

– *Húsos bor* – mondja megfontoltan Frigyes –, de nem csirke, szárnyas... ez a bor sertés-, még inkább borjúhúst kíván. Vegetális (mondjuk: növényi) ízek rejtőznek a bor illatában, sok zöltséget kell tálalni a hús mellé, cukkinispagettit vagy savanyított tököket.

Próbálom elképzelni a fehér tányéron a zöld cukkinispagetti egymásba gabalyodó szárait, és kérdezném konyhafőnökünket, mi módon készítené hozzá a borjúszéletet, de barátom irányt vált, újratervezés, és már tálal is.

– Ehhez a borhoz a tökéletes párosítás: malachús olíwabogyóval, póréhagymával, rozmaringgal, mellé krémes puliszka rommá főzve.

Feleségemmel még tíz percig csiszolják a receptet, csak félfüllel hallom, hogy s miként kell *rom-*

má főzni a puliszkát; amíg ők főznek, én megiszom a bort.

Étkek és borok örömpárba álmódásáról a szellemes, művelt szekszárdi borász, Heimann Zoltán véleménye: „Frigyes megközelítése gyakorlati szempontú volt, arra kaptunk választ, hogy milyen ételt kellene tálalni az adott borhoz, ő tehát nemcsak a borokra figyelt kóstolás közben, de az ételek ízét is elképzelve mellé. Ez a megközelítés számunkra akkor még szokatlan volt, Frici agya már akkor is különlegesen működött.” A szakácsbarát Takács Lajos úgy véli: „szerintem a bor-étel párosok megalkotásában ma sincs nála jobb szakember az országban”. Hiszek a barátnak, de én csak *látom* magam előtt a rozmaringos malachúst, elképzelem, de nem érzem számban az ízét. Olvasom Frigyes barátom könyvében – *Szakácskabátba zárva* – a magyarázatot: „Az ízek összepárosítása nagy kihívás, mert nem elég tudni, hogy milyen az étel és milyen a bor külön-külön, de azt is érezni kell, hogy milyen lesz az általuk teremtett összhang. Ezt a harmóniát csak úgy lehet kóstolás nélkül megkomponálni, ha az ember el tudja képzelni az ízeket fejben.”

Nem tudom elképzelni.

Bontom a következő palackot: Siralomvágó Olaszrizling, 2013.

– *Idősödő bor* – mondja Frigyes –, megbomlott benne az egyensúly. Ehhez a borhoz nem lehet főzni, ezt önmagában kell inni. Sajtokkal lehet párosítani, vagy hasonlóan kesernyés ízekkel, hogy a két keserű kioltsa egymás hatását.

Némi töprengés után azért csak nekiáll *főzni*.

– Olívaolajban sült endíviasaláta szalonnába tekerve, sok sóval, grapefruit levével és gyümölcs-hússal.

Kortyolom a bort: ha életemben egyszer majd eszem olívaolajban sült, szalonnába tekert endíviasalátát, eszembe fog jutni az a picit kesernyésen zamatos 2013-as Siralomvágó Olaszrizling, amelyet már nem lesz módom hozzákóstolni. Olvasom a címkén: 1577 palack. Valamelyik utolsó butéltát ürítettük fenéig 2021 hol ködös, hol napfényes decemberében.

Ma esti utolsó borunk: Siralomvágó Olaszrizling, 2009.

Konyhafőnökünk szigorú ítélete: *Ez a bor megöregedett. A savai még élnek, de azon kívül semmi nincs benne. Az első kortyoknál vegyszeríze van.*

Frigyesnek érzékenyebbek az ízlelőbimbói, mint az enyémeik.

Ezt a bort Jásdi István, a borosgazda így dicsérte 2009-ben: „A Siralomvágó kövein kicsorbulnak a kapák, de az itteni rizling kis tölgyhordós ér-

lelés után különlegesen telt, minerális zamatú borokat ad. (1646 palack 3000 tőkérről)”

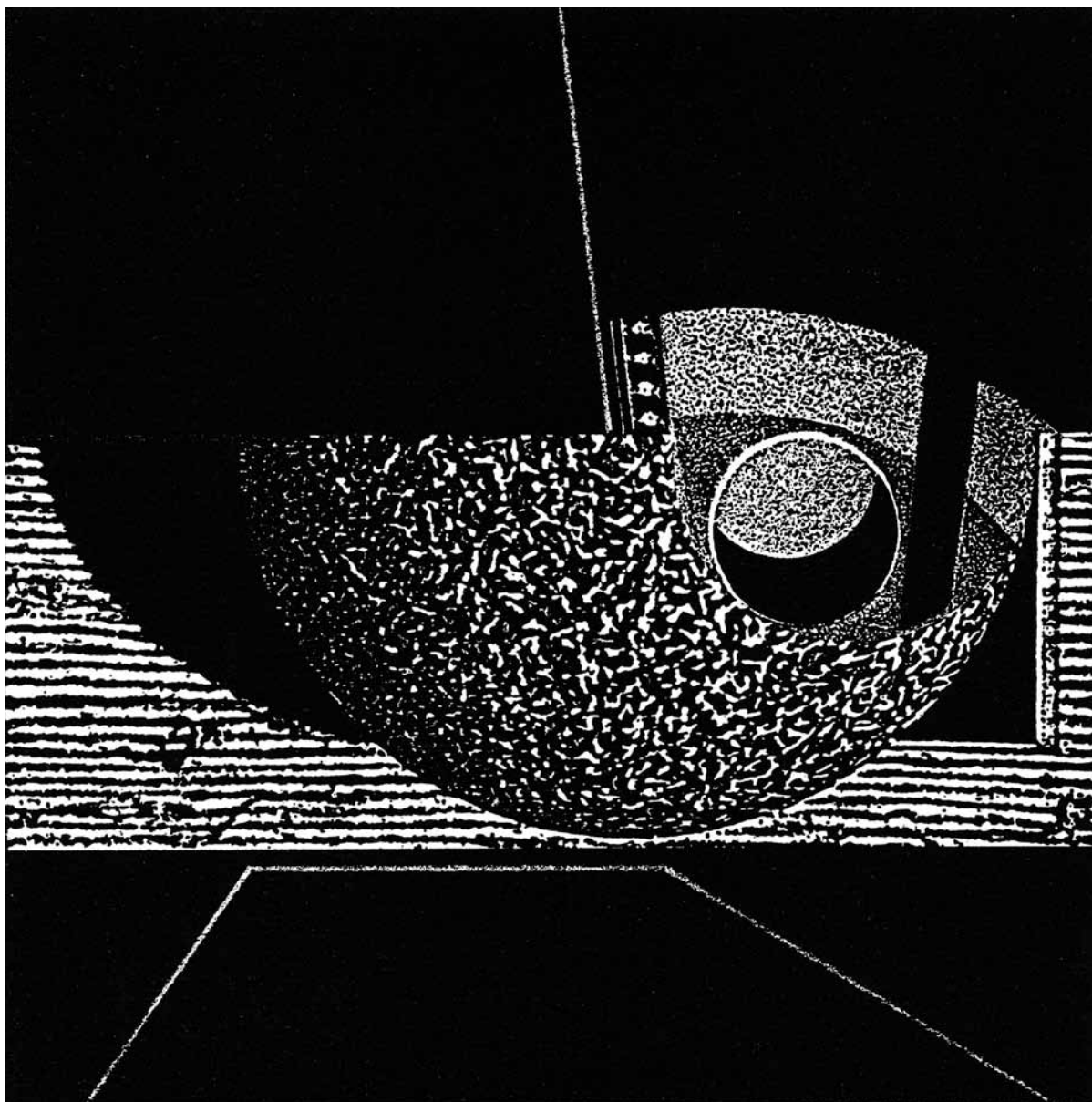
Nem főzünk, beszélgetünk. Félóra múltán kóstoljuk újra a bort. Levegőzés után elillan a mellékíz, a bor kellemesen iható. Frigyes megnyhül: *Ez a bor azt példázza, hogyan lehet szépen meghalni!*

Este, vacsora utáni romeltakarítás a konyhában: egyik pohár, másik pohár, éjféltre elfogyott a tizenkét éves Siralomvágó Olaszrizling.

Egy csopaki versfaragó zöngeményének két sorát firkantom filctollal az üres palackra:

*Jómagam még negyven évig kizárólag ezt iszom,
Azután meg RIZLING nőjön a csopaki síromon!*

JOSEPH KÁDÁR, Cím nélkül, 1987, maratott cinknyomat

MOLNÁR MIKLÓS

Dalma és Witold

Legenda

„Azt mondják: megháborodtál őmiatta, akit szeretsz. Én meg azt mondom: az élet ízét csak a bolondok ismerik.” – 'Abdallāh Al-Yāfī'i

Rheingold stájer lovag szerelemre lobban egy Dalma névre hallgató soproni polgárlány aranyfényű hajfürtjei, gyémántot túlragyogó szeme, rubintos ajkai, igéző arca, sudár termete iránt. „Elragadó leányzó. Elragadom!” Elraboltatja a leányt szüleitől, és a stájer hegyek közé, egy nehezen megközelíthető várba hurcoltatja, majd elrablóját busásan megjutalmazza.

Súlyos terhet rakott gyenge vállaimra a végzet. Ihatom a levét, hogy ilyen szépnek születtem. Boldogtalan fejem, mire jutottam! Be vagyok kerítve. Sarokba szorítva kapálódzom, mint a skatulyába zárt cserebogár.

Ha foglyul ejtőm azt hiszi, hogy az ő, úgymond, lángoló szerelme megperzsel engem, hát csalatkoznia kell. Sokféleképp iparkodik kedvemben járni, hogy maga felé hajlítsa a szívem, ám igyekvéseivel rendre kudarcot vall. Másra és többre vágyom én; a lovag hatalma és gazdagsága nem szédít meg. A nap minden órájában tapasztalhatja, hogy tolatkodó érzelmeit egyáltalán nem viszonzom. Gúnyosan képébe nevetve zabolázom gerjedelmét. Mérhetetlen pompa vesz körül, csupa kristály, arany, selyem és bársony, de én nem örülök semminek. Folyton elvágycokozom, vissza a szülővárosomba, vagy akárhová, ki a világba, el innen. Éjszakánként a fal felé fordulva zokogok. Imádkoznék is, ha nem volnék tele istenkáromló, fekete keserűséggel, ha szívem nem volna ridegebb, mint a kőszikla. Elmerülök bokros keserűségemben. Az Isten sem vigasztalhat meg. Azért téptek le, hogy elhervadjak? Ó, szüleim, testvéreim, látlak-e még benneteket valaha?

Egykettőre rá kell ocsúdnom, hogy semmi reményem a fogságból való szabadulásra. Rheingold lovag örök szerelmet ígérő fogadkozásaitól lassan felőrlődik bennem az ellenszegülés. Muszáj lesz beadni a derekam előbb-utóbb. Tudtára adom hát a lovagnak, hogy beleegyezem a frigybe, azzal a kikötéssel, hogy kedvemért egy mély medrű, széles és hosszú csatornát építtet a vár tövében. Olyan legyen, mint egy igazi folyó. Szeljék a vizét sajkák, ladikok, tutajok, csónakok, bárkák, naszádok és vitorlás hajók. Ezt főztem ki a házasságkötés elhalasztására; ilyen kanális megépítése évekbe is beletelik.

Rheingold lovagot annyira megbabonázta a szépségem, hogy hajlandóságom legkisebb jelét is szilaj örömmel fogadja. Örökösen ígéretet és esküdözik. „Odaadnám mindenemet egyetlen óráért fenséges melleiden.” Hatalmam van fölötte, szabadon azonban nem enged. Szabadulok-e valaha fogságomból? A macskával jószoltatok. Ő szokta elűzni fejemből az üszkös gondolatokat. Résnyire nyitom az ajtót, ősi egyiptomi rítus szerint beciccegem Kleopátrát a szobámba, s eközben két kérdést őrl az agyam: szabadulok? nem szabadulok? Ha a jobb mancsát teszi be először, az igent, ha a bal mancsát, az nemet jelent. Először Kleopátra hófehér jobb mancsa jelenik meg a küszöbön. Íme a jel: talán szabadulok valahára.

Rheingold lovag parancsot ad tervezőknek, építészeknek és földmunkásoknak: költséget nem kímélve fogjanak hozzá a csatorna megépítéséhez. Több ez-

ren látnak munkához. Éjjel-nappal, szünet nélkül dolgoznak. A lovag maga felügyel mindenre.

Ahogy hosszú hónapok múltán lassan végükhöz közelednek a munkálatok, szárba szökkennek a velem egyesülni vágyó Rheingold lovag reményei. Mennyit terheli fülemet izetlen beszédekkel ebekről és lovakról, akkora hévvel, mintha ország dolga forogna kockán! Affélékkel untatni se átall, hogy mi a próbált írja, ha a lóban férgesek vannak, ha evedzik a füle, ha a szemét hályog lepi, ha megreked benne a pesellet, vagy ha nem bír ganajlani. De mondhatna nekem szebbeket is, azt is elengedném a fülem mellett. Örökösen unszol: szemléljem meg a tiszteltemre épülő csatornát. Eleinte vonakodom, végül mégis ráállok. Mihelyt megépül a kanális, frigyre kell lépnem elrablómmal. Jobban félek ettől a házasságtól, mint a pestistől. A lovag birtokba veheti a testem, de a lelkemet semmi szín alatt. Ugyan füttyöl ő az én halhatatlan lelkemre, játékos képzeletemre, szellemem zabolátlan ábrándokban és szárnyaló ideákban való gazdagságára. Neki csak a testem kell, a bőröm, rugalmas húsom, forró vérem. Szellememet mocskokba fojtaná, kiszürcsölné belőlem a lelkem.

Ahogy mendegélek a kanális partján, és látom, miként fáradozik ezernyi ember, egyszer csak mellém lép egy építőmunkás. A Witold nevű munkást annyira megigézte a szépségem, hogy kendőzetlenül kiszalad a száján: – Szeretlek, Dalma!

A szép szál férfi mély tüzű, fekete szempárjából szeretet, hűség és bizalom, jóindulat, becsület és vidámság árad; mindaz, amire mindig is vágyakoztam.

– Csakugyan szeretsz? Akkor törj nekem utat azon a hegyen át! – mondom a férfinak.

– Boldogan megteszek bármit, amit csak kérsz tőlem – feleli Witold. Hozzá képest milyen utálatos a lovag! Soha meg nem feledkezik csak hódolattal illethező énjéről. Feje búbjától a kerges talpáig át van itatva önnön fontosságának dolyfös tudatával.

Witold bizakodó szívvel, határtalan jókedvvel nyomban fölkerekedik. Egyetlen pillanatig sem firtatja, miért kell utat vágnia a hegyen át, azon sem tépelődik, hogyan lásson munkához. Nem aggasztja, mennyi időbe telik, míg végére jár a dolognak, de még az sem, hogy netán kudarcot vall.

Mihelyt a sűrű erdő borította hegy lábához ér, csákányával hasogatni kezdi a sziklát. Minden csákányütéskor Dalma nevét mondogatja. Ütéseiink akkora az erejük, mintha egyszerre száz csákánnyal sújtana le. Rettenő sziklakat hengerít odább. A világ tényekre, a hegy szikladarabokra esik szét.

Alig kezdi el a munkát, egykettőre a végéhez közeledik. Dandárnyi munkásnak is évekig tartana, amit Witoldnak néhány hét alatt sikerül elvégeznie.

Mióta megismertem Witoldot, a lovag minden közeledését elhárítom. – Másvalakinek a szerelmét, bátorságát és állhatatosságát teszem most próbára. Nem gondolhatok esküvőre, míg ki nem derül az igazság.

Napestig egy dalt dúdolok, Sopronban hallottam egy székely asszonytól, és megragadt a fejemben:

Babám, amennyire lehet,
annyira kerüld a hegyet.
Ha nem lehet, nekimehetsz,
esztendőre enyém lehetsz.

Esztendőre enyém lehetsz, s én tiéd lehetek. Megnyílik előtted aranyfényű hajfürtjeim, gyémántot túlragyogó szemem, rubintos ajkaim álomlabirintusa. Árbo-cok és vitorlák és hajók és tenger. Tajtékoz habok hátán a szél enyhe éghajlatú vidékek felé sodor, ahol kékebb és tágasabb az ég, virágoktól, gyümölcsöktől, bőröm illatától balzsamos a levegő.

Rheingold lovag emberei messziről figyelik Witoldot. Jelentik uruknak, hogy hamarabb elkészül a rábízott munkával, mint a munkások regimentje a kanálissal.

A hír lesújtja a lovagot. Kiteheti a lelkét, Dalma szívet mégsem ő, hanem Witold fogja elnyerni!

Midőn a lovag megosztja aggodalmait bizalmas embereivel, egyikük azt tanácsolja: – Nagyuram, te fényességes, nemes lovag vagy, Witold meg csak egy senkiházi polyák földmunkás. Miként vetélkedhetne a sassal a vakond? Ha kívánod, nagyuram, máris indulok, és végzek veled.

– Nem, azt ne! – tiltakozik Rheingold lovag. – Dalma szemében örökké én lennék Witold gyilkosa. Elfordulna tőlem végleg.

– Nagyuram, én tudok rá módot, hogy eltávolítsuk az utadból Witoldot anélkül, hogy vérét ontanánk – szólal meg a lovag egy másik bizalmasa.

– No, ezt már szívesebben hallom – mondja a lovag.

A lovag embere megkeresi Witoldot. Immár az alagút legvégén jár, és szívében izzik a remény, hogy hamarosan újra láthatja Dalmát.

– Jaj, barátom, hiába minden! A kincsek kincsét, a leggyönyörűbb Dalmát váratlanul elragadta a halál – mondja a lovag megbízottja.

Witold jéggé dermed.

– Mit beszélsz? Meghalt az én Dalmám?

– Igen, meghalt – feleli Rheingold lovag embere. – Bizony, barátom, Dalma nincs többé.

Mély sóhaj szakad föl Witoldból. A földre roskad, kilehel egy szót: „Dalma” – és meghal.

Jóakaróim megsúgják, hogy Witold szaporán halad a hegynyűvéssel. Valósággal megtáltosodott. Már a hegy tulsó felén jár, nemsokára végére ér az irdatlan munkának. És csákányának minden csapásakor nevémet mondogatja.

Szívemben erős visszhangot kelt Witold szerelme. Mit érnek évezredek szavai és tettei a szerelem egyetlen pillanatához képest! Witoldnak szánt csókokat bízok a szélre. Széllé leszek magam is. Gyönyörű lett a világ. Csak tudnám, hogyan éljek, hogy gyönyörű is maradjon. Havi tisztulásom, mióta Rheingold lovag várának foglya vagyok, összevissza jött meg, vagy elmaradozott. Mostanában újra a szokott időközökben érkezik. Gyakori bélgörcseim is megszűntek. Szenvedéseim árán rászolgáltam, hogy boldog legyek. Hol késik a boldogságom?

Az én szívem sohasem nyugszik. Egy nap nem bírom már tovább. Bár örököké szemmel tartanak, egy titkos alagúton sikerül kisurrannom a várból, és megiramodnom a hegyek közé – hátam mögött farkas, fejem fölött holló –, hogy mielőbb láthassam Witoldot.

Harangvirágok nyílnak a Witold vájta alagúthoz vivő erdei ösvény két oldalán. A lobogó köpenyem kavarta szél a virágkelyhek oldalához koccantja a porzókat. Baljóslatú csengés-bongásuk lélekharangra emlékeztet.

Nem adatik meg nekem, hogy még egyszer találkozassunk. Az irdatlan munka, amivel megbízta, elkészült ugyan, ám Witold holtan fekszik a hegybe vájt alagút végén.

Hívatlanul ott teremnek Rheingold lovag talpnyalói, akik suttyomban követek, és bizonygatják: Witold hirtelen összerogyott és kiszendvedett; megütötte a lapos guta.

– Azt hiszitek, most már a lovagnak nyújtom a kezem? Ó, drága Witoldom, megismertem az élet ízét. Miattam haltál meg, esztelenségbe hajszoltalak. Elhamvadtak arcodon a rózsaszirmok, szempárodából ellobbant a ragyogás, kezéd lábaddal kővé dermedt. Nem elevenít meg forrón áramló leheletem, nem gyűjthetem lánggra a tested, hogy egyesüljünk. Sírnak a források, süvít a szél, földig gőrynednek a fák. Megszakad a szívem.

Mindenfelől, a szél és a patak zúgásából, a sziklák réseiből, a fák lombja közül Witold hívó szavát hallom: – Dalma, Dalma! – Lényem gyökeréig hatol a Witoldból körös-körül mindenre szétsugárzott delejes szívóerő.

Dalma teste erőre kap, aztán elernyed. Vérébe befészkelődött a sorvasztó méreg, az álcázott betegség, a bomlás ügynöke, a vörös vérsejtekre leselkedő legsúlyosabb veszély: a trubadúrok és poétaivadékaik terjesztette romantikus szerelem heroikus esztelenségekbe lovaló fertőzötes nyavalyája, Witold is ennek vallotta kárát, emiatt lőn ily kora veszte. Dalma leomlik Witold teteme mellé. Mielőtt megáll a szíve, mert elfogytak a vörös vérsejtjei, és lelke átsodródik a lét fölötti isteni semmibe, ahol kékebb és tágasabb az ég, virágok, gyümölcsök és friss tehénlepény illatától balzsamos a levegő, azt sutogja: – Hozzád indulok, Witold. Milyen fehér a...

Így teljesül a vajákos macska jóslata a halhatatlan lelkű, játékos képzeletű, zabolátlan ábrándokban és szárnyaló ideákban gazdag szellemű Dalma megszabadulásáról. Sorsának könyvében ez volt megírva. Bármit tett vagy nem tett, gondolt vagy remélt, nem végezhetette másképp. Ajkain véglegessé fagyott mosoly, jegecesen megtört tekintete a Witold csákánya mellett viruló kötőrőfű fürtös virágzatára mered. A végsőt lobbanó eszmélet előtt ez a magányos szál kötőrőfű – szemfényvesztő káprázat, a bomlásnak indult agy csalafintasága, vagy a dolgok mélyebb értelmének megnyilatkozása? – jeleníti meg a létezésnek a révületben, az önkívületben és a halál előtti pillanatokban felülmúlhatatlanul szépnek és tágasnak, Bachon túli, *überbachi* ihletben fogantnak tetsző mivoltát.

Az üdvözült lelkek hitágazatok szerint vannak elosztva a lét fölötti isteni semmiben. A legfelső mennyországba – a moszkvai főpátriárka kezeskedik róla – a pravoszlávok lelke jut, a katolikusoké egy szinttel lentebbre, ahol az üdvözültségbe jutottak kimondhatatlan boldogságban lakoznak az idők végezetéig: mindent fehérbe burkoló örök világosság, szárnyas angyalok, glóriás szentek, fanfár- és hárfazene, oratóriumok, hétköznapi roráték, litániák, szentségimádások és lelkigyakorlatok, vasárnap szagos mise, utána malaszt- és mannaosztás, megszabott időközökben: karácsonykor, húsvétkor, pünkösdkor s más jeles alkalmakkor, teszem azt, Olajbanfőtt Szent János vagy Pádúai Szent Anitra ünnepén az isteni dicsőség színről színre való láthatása. A protestánsok lelke még lejjebb, egy jóval kopárabb és színtelenebb mennyországba kerül. A különböző szintű mennyországok közt nincs átjárás. Kivált nincs átjárás a keresztények mennyországai meg a muzulmánok paradicsoma között, amely teljesen más síkon leledzik, mint a Jézus-követőké, s ahol szem nem látta, fül nem hallotta, emberi elme el nem képzelte örömeiben és jótéteményekben részesülnek az igazhívők, ők legalábbis ezzel vannak kecsgetve. A másvilág egymástól elkülönülő égöveiben jó néhány mennyország van: a több istenben hívőké, a buddhistáké, a taoistáké, a sintoistáké, a Krisna-tudatúaké, a szúfiké, az alkimistáké, a napimádóké, a pogányoké és ateistáké, a kunoké, az indiánoké, az anarchistáké, a bohócoké, a cigányoké, a saját nemükhöz vonzódóké, a törpéké, az óriásoké, az állatoké, s külön a megboldogult kutyáké. A hetedik mennyországba is elhallatszik az ugatásuk. Az üdvözültek panaszkönyvei csordultig vannak ilyen és hasonló bejegyzésekkel: „A mennyei tengés-lengéstől elfásul és megcsömörlik a lélek, attól meg kiváltképp, hogy örökké világos van, és folyton ugatnak a kutyák. Ilyen körülmények között lehetetlenség békében nyugodni, lehetetlenség istenigazából kipihenni magunkat, hogy erőinkben gyarapodva, életkedvünkben megújítva készüljünk föl egy újabb létezésre a Föld bolygón.” Legvidámabb és legszínesebb a cigányok meg az anarchisták madarakkal és virágokkal népes paradicsoma, legszürkébb és legunalmasabb a kálvinistáké: szakadatlanul csörömpölnek az eleve elrendelés malomkerekei, csak

a Csokonai–Arany–Jókai–Ady–Móricz kvintett dalestjei derítik föl néhanapján a református örökkévalóság egyhangúságát. Gyilkosok és emberrablók számára nincs mennyország, és nincs semmilyen túlvilág. Mihelyt meghalnak, lelkük dögbűzt keltő pukkanással végleg megsemmisül, mintha soha nem is éltek volna. Kifinganak a világ kéményén.

És mert születésétől fogva Dalma az ágostai evangélikus, Witold viszont a római katolikus egyház tagjai közé volt beiktatva, üdvözült lelkük odaát sem találkozhat, meg kell hát hiúsulniuk Dalma ebbéli reményeinek.

Nem lehetetlen azonban, hogy nyughatatlan lelkük újra megtestesül a földi tereken. Új életre kelt alakjukban akár találkozhatnak is – Dalma talán férfiként, Witold pedig nőként ölt testet –, de csak ha azonos helyen és korban, kivált pedig ugyanannak a hitágazatnak a követőiként inkarnálódnak. Ám egyéb változásra a lehetséges nemcserén kívül nemigen számíthatnak. Megfordítódik a létezés homokórája, a reinkarnálódás utáni életben kezdődik minden előlről. Ugyanabban a sorrendben megisméltődnek a köznapok összes kicsi és nagy gondjai, ugyanazok a gondolatok és érzelmek, ugyanazok az örömeik és kéjek, ugyanazok a sorscsapások és gyötrelmek, a történelem kegyetlensége és iszonyatosága, tévelygés, butaság, hazudozás, gyűlölködés, erőszak, megtorlás, zsarnokság, elnyomás, hiábavalóság, lidércnyomás, örület, megsemmisülés vitustánca.

Nem térünk vissza. Halottak maradunk a holtak közt. Nekünk ott van dolgunk. Az a dolgunk, hogy egyre halottabbak legyünk, míg el nem tűnnek életünk nyomai, teljesen meg nem semmisülünk, és híre-hamva sem marad, hogy valaha cinkosai voltunk a létezés botrányának.

Ha a nyájas vagy nyájtalan olvasó megereszti képzeletét, találgatásokba bocsátkozhat: milyen végre jutott Rheingold lovag? Üdvözült-e a lelke, vagy dögbűzt keltő pukkanással kifingott a világ kéményén, és megsemmisült? Ha üdvözült, melyik mennyországba jutott? Megépült-e Dalma kanálisa, és ha megépült, vajon szelik-e a vizét sajkák, ladikok, tutajok, csónakok, bárkák, naszádok és vitorlás hajók? (A Witold vájta alagútban manapság expresszvonalok járnak.) Virít-e számarkóró Dalma és Witold sírján az elporladt csontjaikból sarjadt vadvirágok között, hogy az irodalmat komolyan vevő szamarak leleghessék?

HANKA NÓRA

Rejtett arcok, nyitott tekintetek

Ahány kor, annyi maszk és megannyi jelentés

HANKA NÓRA (1987) Budapest

Az arc elfedésének számos oka lehet. Történhet vallási meggyőződésből vagy szakrális szertartások alkalmával, egyes hiedelmek szerint különleges képességekkel, természetfeletti erővel ruházhatja fel az élőket és a holtakat, kapcsolatot teremthet a szellemekkel és a túlvilággal. Alkalmazható szórakoztatás vagy rejtőzködés céljából, felerősíthet egy-egy karakterjegyet vagy éppen elrejtheti a valódi tulajdonságokat. Védelmet biztosíthat az adott személynek a környezeti tényezőkkel és külső behatásokkal szemben.

A maszkok lehetnek egyediek vagy uniformizáltak, készülhetnek művészi igénnyel vagy tömegtermelés által, változatos anyagokkal és mérettel. Maszknak hívjuk a több ezer éves ókori vagy törzsi darabokat és azokat is, amelyek napjainkban elsősorban egészségügyi jelentőséggel bírnak. Formaviláguk, esztétikájuk és mögöttes jelentésrétegeik azonban túlmutatnak a használatjukon.

A MASZKOK BÖLCSŐJE

A színház és a maszkok viselete egymás mellett fejlődött, a nevető arc a komédia jelképe lett, míg szomorú, grimaszoló párja a tragédiáé. Az ókori játékok során használt maszkok a legalapvetőbb emberi érzések (pl. harag, öröm) kifejezését hivatottak erősíteni, majd később a *commedia dell'arte* előadásában egyes karaktereket is azonosítottak maszkokkal (pl. Pantalone alakja, akit általában sötétebb bőrű, nagy orrú, öregebb maszkkal ruháztak fel, vagy Arlecchino, aki fiatalabb, vidám parasztleányra emlékeztetett). A karneválok, farsangi mulatságok idején kiszélesedett a maszkok témája, az arc eltakarását különböző módokon oldották meg és a színházi szerepjáték helyett a megtévesztés lett a cél. Az álarcosbálok és maszkviseletek népszerű témát jelentettek a művészek körében a reneszánsztól a 20. századig, a hazai és a nemzetközi művészek körében is.

TÖRZSI KULTUSZ ÉS MODERN MŰVÉSZET

A Nyugat-Európából indult gyarmatosítás kezdetét követően pár száz év kellett, mire a magasművészet magába fogadta az újonnan megismert területek kultúráját. Bár a nemesfémekből, drágakőből, elefánt-

csontból készült tárgyak és trófeák már korábban egyfajta státusszimbólumként jelen voltak a hódítók gyűjteményeiben, a szélesebb közönség számára csak a múzeumokba való bekerülésük után lettek ismertek. A 19. század második felétől minden addiginál nagyobb számban érkeztek afrikai alkotások Európába, olyannyira nagy volt a kínálat, hogy a kereskedőknél viszonylag alacsonyabb összegért lehetett hozzájutni. Elsősorban egzotikumként, etnográfiai jelentőségű kincsekként tekintettek rájuk, autonóm művészi értéküket csak a 20. század második felétől vizsgálták, azonban az avantgárdra nagy hatással voltak.

Párizsban a Musée d'Ethnographie du Trocadéro 1878-ban nyitotta meg kapuit a közönség előtt, és hamarosan kiemelt forrásként szolgált a művészvilág számára. Itt fedezte fel magának Matisse az elsők közt az afrikai és óceániai szobrokat, később pedig személyesen is elutazott a kontinensre, hogy tovább bővítse ismereteit. Részben neki tulajdonítják, hogy a párizsi iskola több képviselőjéhez is eljutott mindez, illetve Picassót is ő vezette a törzsi kultúrák felé. A kubizmus egyik alapítójának 1907-ben készült kiemelkedő művén, az *Avignoni kisaszszonyokon* is feltűnnek a maszkok stilizált jegyei, de későbbi portréira ez még inkább igaz. Az éles vonásokkal bíró, hosszúkás arc, a megnyúlt, vékony orr és a vágatszerű, sötét szemek mind-mind a törzsi álarcok jellemzői, amelyek Picassón kívül megjelennek például Modigliani festményein, Brancusi szobrain, de Man Ray fotóin is.

A hazai alkotók közül a törzsi maszkok nagy hatással voltak Vajda Lajosra is, aki 1930-tól kezdve négy évet tartózkodott Párizsban, és gyakori látogatója volt az etnográfiai múzeumnak és az ilyen témájú előadásoknak. Vajda maszkjai vagy maszkot viselő alakjai sokszor lebegő, tér nélküli ábrázolások, vagy olyanok, mintha különböző, egymásba csúszott rétegekből álltak volna össze. Színeikben, forma- és motívumvilágukban is az afrikai, óceániai tárgyak jegyeit hordozzák.

MASZK ÉS IDENTITÁS

A maszk egyrészt megnehezítheti viselője beazonosítását, és elfedi a valódi énjét, másrészt lehetőséget is biztosít számára, hogy olyat tegyen vagy

mondjon, amit egyébként nem lehetne. Az egyén képessé válhat saját magán túlmutató üzenetet megfogalmazni, és felhívhatja a figyelmet általa fontosnak tartott kérdésekre.

Ez vezérelte a képzőművészet ismert alakjait, a Guerilla Girls művészcsoporthoz tagjait is, akik máig anonimek maradtak, illetve nyilatkozataikban elhunyt női művészek neveit használják, személyes megjelenéseikkor pedig gorillamaszkot viselnek. Céljuk, hogy provokatív kérdésfelvetéseikkel és akciókkal rávilágítsanak a művészvilág berögzült maskulin hagyományaira, illetve a nemi és faji diszkriminációra. Megalakulásukat is ez hívta életre, amikor 1985-ben a MoMA (Museum of Modern Art) nagyszabású kortárs kiállítást hirdetett meg, amelyen a 165 művészből mindösszesen 13 volt nő. Addig nem megszokott módon, a legforgalmasabb körzetekben kihelyezett plakátokon keresztül tiltakoztak ez ellen. Egyik fő üzenetük, hogy sokkal könnyebb megfestett női aktként bekerülni a legdrágább múzeumokba, mint alkotóként, és az intézményi vezetők, galeristák körében sokkal népszerűbbek a férfi művészek, ezen belül pedig aránytalanul nagy a fehérek aránya. Később maguk is rendeztek kiállításokat, vagy megjelentek bizonyos eseményeken váratlanul, és máig készítenek megdöbbentő statisztikákat, elemzéseket vagy ironikus, humoros hangvételű anyagokat. Egyik plakátjukon a női lét „előnyeit” foglalták össze:

*Nem kell a siker nyomása alatt dolgoznod
Nem kell férfiakkal kiállítanod
Kicsit kiléphetsz a művészvilágból:
 úgyis legalább négy szabadúszó állásod van
Tudhatod, hogy a karriered felívelhet,
 ha betöltöd a nyolcvanát
Biztos lehetsz benne, hogy bármit alkotsz,
 femininek címkézik majd
Nem ragadsz le az egyetemi tanításnál
Láthatod, hogy az ötleteid tovább élnek
 mások munkáiban
Választhatod a karrier és az anyaság között
Nem kell szivarfüstben fuldokolnod
 vagy olasz öltönyökben festened
Több időd jut a munkára,
 amikor a társad elhagy egy fiatalabb nőért
Bekerülhetsz a művészettörténet átdolgozott verzióiba
Nem kell zavarban lenned, mert zseninek neveznek
Bekerülhetsz a művészeti magazinokba, gorillajelmezben*

A nemi szerepekre, klisékre és sztereotípiákra reflektál Cindy Sherman fotóművész is, aki különböző nőitípusok bőrébe bújjik műveiben. Átváltozásaihoz hol valódi maszkot visel, hol pedig sminket, parókat

használ, de digitális eszközökkel is manipulálja a képeket. Szatirikus, olykor karikatúrákra emlékeztető megfogalmazásban mutatja meg alakjait, akik a néző tekintete által még inkább esendők, kiszolgáltatottak lesznek. Gyakran él ikonográfiai utalásokkal, így például megjelent Bacchus alakjában, szívesen nyúl a groteszkhez, saját magát akár disznófejjel is ábrázolja, visszatérő eleme a bohóc, de sorozataiban látható pin-up girlként, kisvárosi feleségként és a végzet asszonyaként is.

Ha érzések, vélemények, tapasztalatok megosztásáról van szó, akkor a rejtőzködés felszabadítóan hathat, és bátorságot ad. Erre reflektál Gillian Wearing portréiban és videomunkáiban, amelyekhez hirdetések útján toborzott hétköznapi embereket. Maszkok mögé bújtatta alanyait, ezzel teremtve biztonságos helyzetet számukra, amelyben személyes titkokról, tabukról is tudtak beszélni.

A művészettörténet tabuit döntögeti Tót Endre is, akit a megfoghatatlan és a láthatatlan, vagyis a *semmi* esztétikája foglalkoztatja. *Távollévő képein* ismert remekművek keretezett hiányával nézhetünk szembe, *Kitiltott festmények* sorozatában fekete kitakarást alkalmaz, művészkönyveiben üres oldalak vannak, írott szövegei befejezetlenek, vagy o-jelekkel helyettesítettek, visszatérő motívumai közt pedig a nulla alakja hangsúlyos. Tót a hiányzó részeket a néző emlékeztetere, fantáziájára bízta, így téve közös munkává a képalkotást. Ezt a gesztust vitte tovább személyesen 2006-ban, mikor kasseli kiállításához kapcsolódóan teljes fejét takaró fekete maszkban szórólapot kezdett osztogatni, ami azonban nem tartalmazott információt. Az akcióban *semmi* nem derült ki a művész kilétéről, illetve pont az és pont annyi, amennyit szeretett volna. Tót a száját és orrot eltakaró saját maszkot is készített, ezen az örömet feldolgozó *TÓTaIJOY* sorozatának felirata látható, és azon kívül, hogy a művész maga is hordta, ez lett az általa alapított, hazai kortárs művészeket támogató pályázat egyik különdíja. A tízezer euróval járó elismerést tavaly adták át először, a fődíj Kaszás Tamás intermédia művésze lett, míg külön értékelték Katarina Šević munkáját.

VÉDELEM VILÁGKRÍZISEK IDEJÉN

A maszkoknak fontos szerepe van a biztonság, a védelem megteremtésében, főként háborúk, járványok, extrém környezeti változások alatt.

Ha a korai egészségügyi maszkokra gondolunk, a középkori, madárcsőrre emlékeztető, szemet, száját, orrot eltakaró maszk elevenedik meg előttünk, amelyben különböző gyógynövényeket

tartottak a levegőben lévő baktériumok ellen. Egyes források megkérdőjelezik, hogy ezek a maszkok valóban széles körben elterjedtek-e, és nem csak a különböző ábrázolások által maradtak fenn a köztudatban, az viszont valószínűsíthető, hogy a betegségek elkerülése miatt az arc eltakarása már korán felmerült. Bár az orvosi védőeszközök használata az egyes beavatkozások, műtétek során csak fokozatosan vált gyakorlattá a 20. század elejétől, de egy- vagy kétrétegű textilmaszkokról maradtak fenn korábbi utalások, rajzok.

A társadalmakat megrengető, korokat befolyásoló események mindig hatással voltak a művészekre, és ez igaz a világháborúkra és azok következményeire is. Az első, majd a második világháborút ábrázoló képek gyakori eleme a gázmaszk, az eltorzult arcok, testek mellett ezek fejezték ki leginkább az átélt borzalmakat és veszteségeket. Két német származású művész, Otto Dix és George Grosz műveinek meghatározó része ez az időszak, mindketten önként jelentkeztek katonának, azonban míg Dix szinte végig részt vett a háborúban, Grosz csak rövid időt töltött el a szolgálatban. Élményeik, társadalmi nézeteik sok hasonlóságot mutatnak, ahogyan groteszk karaktereik, történetmesélésük is. Háborús képeiken megjelennek a veszteségek, a fronton harcolók, a sebesültek és hadirokkantak, de kritikus, satirikus hangvétellel fordultak szembe a nagyvárosi élet túlkapásaival is.

A gázmaszk Otto Dix, George Grosz vagy akár a többi 20. századi művész munkáin nemcsak esz-közként jelenik meg, hanem mint egyfajta szimbólum is szerepel, magában hordozza az embertelen szörnyűségeket és a civilizáció traumáit. A hazai művészek közül többek közt Szenes Zsuzsa nyúlt ehhez *Ami korábban használati tárgy volt, most dísz* című munkájában, hímezésével nemcsak a tárgyat gondolta újra, hanem annak jelentését is. Túlmutatva az alkalmazott textilművészeten egyfajta konceptualista gesztusként tekinthetünk erre, ahogy a hétköznapiából művészi szintre emelte a háborús maszkot.

A védelmi funkciónak több aspektusa van, a modern kori maszkok pedig a legtöbb esetben kifejezetten ezzel a céllal készülnek. A MoMA a kilencvenes évek elején rendezett átfogó kiállítást ezekből, bemutatva számos darabot, beleértve a hegesztőmaszkot, a bűvármáskot, az olyan felszereléseket, mint a tűzoltó- vagy úrhajóssisak és a sportban vagy közlekedésben használt példákat, mint amiket a jégkorongosok vagy motorosok hordanak. A kiállítás tárgyait mint *a társadalom szobor-szerű lenyomatait* mutatták be, amelyek ugyan nem

olyan gazdagon díszítettek, mint a korábbi kultúrák maszkjai, hanem szabványosítottak, sorozatgyártásban készültek, mégis kifejeznek valamit a környezetük felé.

A MASZKOK ÚJ KORSZAKA

Az elmúlt két év történései után a kortárs alkotókat még inkább foglalkoztatja a maszk jelentősége. A világvjárvány hatására ezek a tárgyak az élet részesévé váltak, megtanulni és elfogadni kellett a használatát, és ez szó szerint szembetűnő változást hozott a mindennapokba és az interperszonális kapcsolatokba.

A szokatlan távolságtartás, az elidegenedés, a bezártság és a biztonságérzet megingása mind-mind jellemezték az elmúlt időszakot, nyomot hagytak a társadalomban, és a művészeket is érintették. Olyan témák tűntek fel, mint például a kiüresedett városok, az otthoni hétköznapiak, illetve megjelennek az új szokásokra berendezkedő emberek és azok az egészségügyi dolgozók, akik ebben a kialakult helyzetben a legnagyobb szolgálatot teljesítették.

Az orvosi beavatkozások, az ápolói munka bemutatásának régre nyúló története van, korábban a szemléltetés vagy a történelmi aspektus hívta ezeket életre, azonban a koronavírus kapcsán megjelenik egy újfajta nézőpont, amely elsősorban a heroikus munkára és elhivatottságra reflektál. A maszkos, plexi mögötti arcok épp olyan sok mindent jelentenek, mint azok, amelyeken már csak a védőfelszerelések húsba vágó *nyoma* látható. Számos portré készült, amelyek műfajukból adódóan is magukban hordoznak egyfajta időtállóságot, emelkedettek és tiszteletet fejeznek ki.

A rengeteg elkészült kép közül nemzetközi szinten érdemes kiemelni 2020-ból azt a sorozatot, melyet Thomas Croft oxfordi művész indított el, aki ellensúlyozva saját tehetetlenségét, köszönete jeléül elsőként vállalta, hogy ingyen készíti el egy egészségügyi dolgozó arcképét. Croft vállalásából szinte mozgalom lett, 500 művész csatlakozott hozzá, megismerve különböző orvosokat, nővéreket, ápolókat, mentősokeket, elmesélve azok történeteit és megörökítve munkájukat. A projektet a Google Arts & Culture is támogatta, így teret biztosítottak, hogy az alkotásokat az oldalukon bárki megtekinthesse. Egy évvel később a brit Royal Society of Portrait Painters művészei szintén a témának szentelték éves kiállításukat, így 200 további egészségügyi dolgozóról készítettek műveket.

Magyarországon is több sorozat készült a témában, ilyen például a Gombkötő Emma kezdemé-

nyezésére indult projekt, amelyben arra kért orvos-tanhallgatókat, hogy készítsenek a műszakjuk után egy selfie-t magukról, megmutatva az éppen aktuális fizikai és lelki állapotukat. A hallgatóknak az addigi tapasztalataikhoz képest éles helyzetekben kellett helytállni áldozatos munkájukkal, arcukon ott van a fáradtság, a maszkok nyoma, de feltűnik a derű és a remény is. Nemcsak a fiatalokat állította új helyzet elé a járvány, Kovalovszky Dániel portréja egy 21 éve szolgálatot teljesítő mentősről a beöltözés utolsó pillanatában készült, gesztusában a nem mindennapi küldetésstudattal. A védekezés más szereplői szintén gyakran feltűnnek különböző alkotóknál, így például az utcai fertőtlenítést végző emberek, a katonák vagy a tesztelésekért felelős szkfanderes dolgozók.

Felső sor, balról jobbra: Kovalovszky Dániel, Bach Máté és Neogrady-Kiss Barnabás fotográfiai (részlet); alsó sor, balról jobbra: Dombóvári Judit, Pályi Zsófia és Mónus Márton fotográfiai (részlet)

A maszkok a medikalizált tereken túl is léteznek, mindennapjaink részesei lettek, attól függetlenül, hogy használatuk kötelező vagy sem, ott lapulnak a zsebekben, a táskákban, az autó visszapillantóján. Sokak számára kreatív hobbivá vált a maszkok varrása, a ruházati cikkek kiegészültek vele, és megjelent a divatosság és az önkifejezés igénye is. Ez jelenik meg például Bach Máté *Anyáknapja* című fotóján, a bezárt világot szimbolizáló rácsos kirakat előtt áll maszkos modellje, stílusához illő maszkban.

Megváltoztak az addigi szokásaink, a karantén és a hirtelen több otthon töltött idő új helyzeteket teremtett, erre reflektált a helyzet szülte humorral fotóin Neogrady-Kiss Barnabás. Az étellel együtt az életterek, köztérek is átalakultak, a forgalmas csomópontok és turistalátványosságok egy időre üressé váltak, ezt dolgozta fel Dombóvári Judit, alkotásán nemcsak a tömeg tűnt el, hanem az egyén is láthatatlanná válik. Maszkot kaptak az utcai szobrok, így például a balatonfüredi Halász és Révész, amit Pályi Zsófia és Hirling Bálint is megörökített,

és az utcai graffitik is új témát nyertek, Mónus Márton képén egyszerre jelenik meg átvitt értelemben a korona, az átváltozás egy kaméleonon keresztül és az egyedüllét érzése a maszk mögött.

A maszkok jelentése sokakat foglalkoztat, Incze Mózesnél például az „arcnéküliség” problémája tűnik fel. *Szembenéző* című festményén a maszk átvette a bőr színét, és csak egy egészen kis részen figyelhető meg az orvosi eszköz eredeti kékje, mellette a szempár viszont külön hever, mintha csak egy másik maszk része lenne, és tekintetét nem kaphatjuk el. A Verebics testvérek munkáikon régóta foglalkoznak saját önarcképük elfedésével. Verebics Ágnes műveiben a metamorfózison van a hangsúly, alakjait sokszor teszi olyan izgalmas anyagokba, mint a latex, csipke vagy állatminták, máskor a nőiséget épp a hajban lévő erővel fejezi ki, mint *Szörmaszk* sorozatában. Verebics Kati képein a szem fókuszba állítása a hangsúlyos, különböző növényi motívumok, keleti ornamentikák mögé rejtőzik, de textilmaszkos festményein ikonográfiai utalásokat is tesz. Művészettörténeti parafrázisokat készített Ördög Noémi, művésznéven Naomi Devil is, aki *Love in the time of corona* sorozatában többek közt maszkot adott Vermeer gyöngy fülbevalós leányára is.

Felső sor, balról jobbra: Incze Mózes, Verebics Kati képei (részlet); alsó sor, balról jobbra: Verebics Ágnes, Naomi Devil alkotásai (részlet)

A világjárvány által megsokszorozódott maszkok egy másik kérdést is felvetnek, amelyre természetesen szintén érkezik kortárs művészeti válasz. Az eldobható maszkokból rövid idő alatt szemét lesz, ezek nagy része pedig az utcán landol. Miközben óvjuk magunkat, és próbáljuk biztonságossá tenni a levegővételt, a Föld megóvása nem szorulhat háttérbe, erre hívja fel a figyelmet Bubla Éva, aki *Lélegzésre kijelölt hely C19* című munkájához különböző növényeket gyűjtött össze, és varrta meg ezeket maszkokká. A levelek finom illatot árasztanak,

megvédenek a külső szagoktól, azonban használatuk során minden egyes nappal szárazabbá válnak, emlékeztetve a természet törékenységére.

A fentiekén túl természetesen még hosszan lehetne sorolni azon alkotókat, akiket a maszkok az elmúlt időkben inspiráltak. A művészeti intézmények szintén reagáltak az új témákra, világszerte számos múzeum, galéria gondolta újra programját az elmúlt években. A pandémia emlékeivel, a karantén hatásaival foglalkozó kiállítások segítenek a feldolgozásban, az elszigeteltség érzésének megszüntetésében, hiszen a művek sajátos módon beszélnek el mindazt, amiben globálisan érintetté váltunk.

A kiállítások megvalósítása is sokszor eltér a megszokottól. A Capa Központ gyorsan reagált az új helyzetre, és az első karantén idején blogján keresztül nyolc héten át szemlélte a kortárs fotográfusok alkotásait az Instagram oldalain keresztül, majd ezekből a két kurátor, Gellér Judit és Gáspár Balázs végül harminckilenc alkotót hívott meg pop up kiállításukra, amely a *Nyolc hét* címet viselte.

A járvány második hulláma alatt indult útjára a *Standby* szabadtéri projekt, amelynek eredeti célja az volt, hogy pótolja azt az élményt, amit a bezárt múzeumok és kiállítóhelyek miatt egy időre nélkülözött a közönség, valamint étellel töltsen meg a köztereket, és népszerűsítse a kortárs művészetet. A kiállítás szervezői, Szilléry Éva és Raden Hannawati a Kodály körönd kerítésein mutatták be először a műveket, majd ezt követően az Art Marketre, a MOMKulthoz, a Károlyi kerthez, az alsóörsi Török-házba, az Eötvös10 Művelődési Házba és a székesfehérvári Szent István Király Múzeum elé vitték anyagukat. Az elmúlt másfél évben több ezer nézőhöz juttatták el összesen 72 művész 90 alkotását, eredeti formában és reprodukciókon keresztül. Utóbbiak egyébként a kiállítások után újrahasznosultak, hiszen jelképes összegért megvásárolhatók lettek.

A MANK Magyar Alkotóművészeti Közhasznú Nonprofit Kft. átadta a művészeknek a lehetőséget, hogy saját munkájukat, munkafolyamataikat karanténnapló formájában bemutassák oldalukon keresztül. Mindenféle formai és műfaji megkötés nélkül végül nyolc alkotó írásai és mellette festményei, fotográfiái, rézkarcai, textiljei és performanszai kerültek így bemutatásra.

KORTÁRS MASZKOK A GYŰJTEMÉNYEKBE

A kortárs maszkok a nemzetközi reputáció növekedésével egyre több gyűjteménybe is bekerültek, ezt kezdte el vizsgálni a múzeumi szakemberekből, kurátorokból, történészekből álló nemzetközi szer-

vezet, az ICOM Costume Comitee. A *Clothing the Pandemic* néven meghirdetett projekt célja, hogy dokumentálja és kontextusba helyezze az arcmaszkok használatát, amelyek „ikonikus tárgyává és szimbólumává váltak az emberiség ellenálló képességének, közösséget teremtettek és egységet képviseltek e globális tragédia idején”. A projekt négy részből áll: két online workshopot és egy konferenciát szerveztek, amelyek alkalmával az új típusú maszkok gyűjtéséről, dokumentálásáról, bemutatásáról, illetve megőrzéséről osztották meg tapasztalataikat a résztvevők, valamint egy nagyszabású virtuális gyűjteményt hoztak létre kortárs alkotók munkáiból. Ez utóbbihoz több kurátor is csatlakozott Európából, Észak-Amerikából, Kanadából, Afrikából, Ázsiából és Óceániából, akiknek feladata az volt, hogy felkutassák azokat a kortárs maszkokat, amelyek az utóbbi évek eseményeire reflektálnak, és már bekerültek egy-egy múzeum gyűjteményébe. A www.clothingthepandemic.museum oldalon több mint száz maszk található meg, összesen hat témakörben: művészet, politika, szolidaritás, test, innováció és fenntarthatóság, valamint divat és popkultúra. Világhírű és kevésbé ismert alkotók is helyet kaptak a válogatásban, a témák diverzitása pedig megmutatja, hogy milyen sok kérdést vetett fel ez az időszak.

Felső sor, balról jobbra: Ai Weiwei és Don Kwan művei; alsó sor, balról jobbra: Brigitte Bonente és Feleksan Onar alkotásai

Többek közt helyet kapott az egyik legmeghatározóbb kortárs művész, Ai Weiwei munkája is, aki korábbi műveit, ábrázolásait és szimbólumait gondolta újra saját maszkjain. Megjelennek egyik legnagyobb installációjának elemei, a Tate Modernt megtöltő napraforgómagok, a már-már védjegyének számító középső ujj, amellyel a mindenkori hatalomnak, illetve az ezt szimbolizáló épületeknek mutat be, különböző kínai motívumok, illetve olyan tárgyak, amelyek a szabadság korlátozásával azonosíthatók, ilyen például a bilincs vagy a térfelügyelő kamera. A művész összesen 22 000 kézzel varrt, se-

lyemszítázott maszkot készített el, amelyeket az eBay-en keresztül lehetett megvásárolni egyenként, négyes, illetve húszdarabos kiszerelésben, ötven, háromszáz és ezeröttszáz dollárért. Tekintve Weiwei milliós árait, a gyűjtők természetesen gyorsan elkapták a darabokat, összesen 40 országból több mint 1,4 millió dollár értékben vásároltak, a teljes összeg pedig olyan szervezetekhez került, akik a koronavírus idején a legtöbbet tesznek az emberekért. Az egyik ujjat mutató maszk a British Museum gyűjteményében is megtalálható.

A kínai kultúra és társadalom megítélése jelenik meg Don Kwan munkáiban. Az Ottawában élő művész *Chinese Take Out* című sorozatában olyan maszkokat készített, amelyek alapanyagát különböző kínai gyorséttermek elviteles zacskói, illetve menükártyái adták. A művek utalnak arra, hogy miközben ezek az ételek szinte mindenhova eljutnak, a kínai származású emberekkel szemben csak erősödtek az előítéletek, és megsokszorozódtak a rasszista fellépések a járvány elterjedése után Kanadában és más országokban. Az alkotások a Royal Ontario Museum és a Whyte Museum of the Canadian Rockies gyűjteményébe is bekerültek.

Hétköznapi tárgy újragondolásával alkotta meg maszkját Brigitte Bonente is, aki egy melltartó felét használta fel erre a célra. Választásával némi humorral próbál reflektálni arra az időre, amikor a járvány elején hiánycikknek számítottak a maszkok, és sokan a leghihetlenebb, házilag készült megoldásokhoz nyúltek, de utal a szorongató helyzetre és a fertőzéstől való félelemre is. A maszk a francia Mucem (Musée des Civilisations de l'Europe et de la Méditerranée) gyűjteményének darabja.

Az alkotásain keresztül szeretett volna segíteni a török művész Felekşan Onar, támogatva az egész-

ségügyi dolgozók számára szükséges felszerelések beszerzését. A vírus elleni védekezés mellett fontosnak tartotta, hogy művei állandóságot hordozzanak magukban, reflektálva az eldobható maszkok okozta környezetszennyezésre. Ahogy a művész fogalmazott, ezek a tárgyak egyszer pajzsként védenek minket élet és halál közt, majd használat után egy pillanat alatt válnak szemétté. Onar üvegből készítette el maszkjait, amelyek azon túl, hogy tartósabbak, a tisztaságot is szimbolizálják. A törökországi Baksı Museum és a londoni Victoria & Albert Museum kollekciónak is részei.

A *Clothing the Pandemic* projekt még számos izgalmas darabot sorakoztat fel, és hazai példakkal is találkozhatunk. A Kiscelli Múzeum gyűjteményéből válogatva bekerült három hazai divattervező munkája (Artista, Camou, Maartka) és egy FreeSZFE-maszk is. Előbbiek eredetileg a *Ragyogj! – Divat és csillogás* című divattörténeti kiállításon szerepeltek, amelyet a járvány előtt nyitottak meg, azonban később meghosszabbították, és a kiállított műveket kiegészítették a maszkokkal, utóbbi pedig mint kulturális kordokumentum került a válogatásba.

EPILÓGUS

Bizonyos, hogy a világjárvány társadalmi, politikai és gazdasági hatásait még sokáig érezni fogjuk, és ez meghatározza a művészi látásmódot is. A jelenkori maszkok túlmutatnak az orvosi közegeen, többek mint szükségleti cikk megtalálhatók a popkultúrában, a divatban, a múzeumok ajándékboltjaiban, és ott vannak és lesznek a kiállítások falain. Üzenetük és esztétikai jelentőségük részese lett a művészet történetének.

Kedves Olvasóink!

A Kortárs folyóirat idén nyáron **irodalmi tábort** tart Balatonfüreden augusztus végén. A táborban irodalmi műhelyfoglalkozásokkal, előadásokkal, workshopokkal telnek napjaink.

Műhelyvezetőink: JENEY ZOLTÁN, SZEKERES NIKOLETTA, SZILASI LÁSZLÓ, TÓBIÁS KRISZTIÁN.

A meghívott vendégek között lesznek többek között: ÁCS MARGIT, FÁBIÁN LÁSZLÓ, MARKÓ BÉLA, MÉSZÁROS MÁRTON, SZILÁGYI ZSÓFIA, SZVOREN EDINA, ZALÁN TIBOR.

A táborban csak korlátozott számban tudunk résztvevőket fogadni.

Jelentkezni a kortarstabor2022@gmail.com email-címen lehet.

A tábor a résztvevők számára ingyenes.

A táborról folyamatosan tájékoztatjuk az érdeklődőket a kortarsfolyoirat.hu oldalon, illetve a Kortárs és a KO facebook-oldalán.

PÉCSI GYÖRGYI

„Mindig magunkért, soha mások ellen”

Láng Gusztáv: Dsida Jenő költészete

PÉCSI GYÖRGYI (1958) Budapest

„Egy költő életműve mindig ellátja az embert az el nem végzett munka szorongó tudatával. A régi latin mondás szerint a művészet hosszú, az élet azonban rövid, ami az én esetemben, aki Dsida Jenő költészetét választottam kutatásaim egyik tárgyául, azt jelenti, hogy sokkal több megválaszolható kérdésre fogok bukkanni Dsida Jenő életművében, mint amennyit meg tudok írni” – jegyzi meg a *Dsida Jenő költészete* című monografikus könyvében kedélyes öniróniával Láng Gusztáv. A magyarzkodásra részben irodalomtörténeti habitusa, részben a Dsida-életmű viszontagságos fogadtatástörténete készítheti Láng Gusztávot. Ez utóbbinak része immár Láng Dsida-monográfijának rendhagyó története is.

Láng Gusztávnak, ahogy a kötet I. részének, tulajdonképpeni monográfiájának *Epilógusában* írja, egyetemi szakdolgozatterve volt Dsida költészete, amely 1971-ben kandidátusi disszertációvá „terebélyesedett”. (Láng 1959–1984 között tanított a Kolozsvári Babeş–Bolyai Egyetemen. Kántor Lajos közlése szerint a disszertációt annak a Gavril Scridonnak lett volna feladata visszautasítani a Securitate megbízásából, aki utóbb egy erősen kifogásolható összefoglalót írt a romániai magyar irodalomról. KÁNTOR Lajos, LÁNG Gusztáv, *Száz év kaland*, Bookart, 2018, 46.) „Megjelentetésétől akkor azért álltam el – bár kiadó volt rá –, mert csonkának éreztem. A *Psalmus Hungaricus*ról például nem írhattam – e költemény akkoriban »tiltott szöveg« volt, tárgyilagosan értelmezni nem lehetett –, s a költő katolicizmusát is csak érinthettem” – írja, helyette, ahogy a publikációs lehetőségek engedték, a disszertáció egyes fejezeteit önálló tanulmányokká dolgozta át (kötetben: *Vers és válság. Jegyzetek a fiatal Dsida expresszionizmusáról*, 1973), és szorgalmazta a teljesebb Dsida-életmű közzétételét (*Versek és műfordítások*, 1974; *Összegyűjtött versek és műfordítások*, 1983). A nyolcvanas évekre kolozsvári egyetemi munkája ellehetetlenült, 1984-ben áttelepült Magyarországra, nyugdíjazásáig a szombathelyi Tanárképző Főiskolán tanított. És folytatta a „megválaszolható kérdésekre” a válaszkeresést (*A lázadás közjátéka. Dsida-tanulmányok*, 1996), illetve a hagyaték gondozást: 2011-ben Urbán Lászlóval végre a legteljesebb Dsida-versek kiadását is közzétehetette CD-n.

Láng Gusztáv hosszú előzmények – addigra már mintegy négy évtizeden át foglalkozott Dsida költészetével –, számos résztanulmány közlése után, 2000-ben tette közzé *Dsida Jenő költészete* címmel a Kriterion Kiadónál Dsida-monográfiáját. Alapja kandidátusi értekezése, amely részben az említett tanulmányokból egészült ki, részben a két nagy Dsida-opus, a *Miért borultak le az angyalok Viola előtt*, illetve a *Psalmus Hungaricus* verselemzésével (utóbbi a kötetben *A „magyar zsoltár” polifóniája* című záró fejezet), amelyeket Láng a kilencvenes években Sipos Lajos, illetve a marosvásárhelyi Látó folyóirat főkérésére írt.

E mostani, 2021-es, legújabb kötetének első nagyfejezete a 2000-ben megjelent könyv „frissített és bővített” anyagát tartalmazza, amelyben a *Psalmust* elemző ciklus bővül a *Tükör előtt – Psalmus után* című tanulmánnyal, megerősítve a korábban már jelzetteket, hogy Dsida „messianisztikus transzilvanizmusának” a költő habitusa szerint a *Tükör előtt* című kompozíció feleltethető meg. Illetve négy könyvoldalni szöveggel (mintegy negyedrésze a teljes írásnak) egészül ki a költő avantgárd korszakát taglaló fejezet záró tanulmánya, *A lázadás közjátéka – a Bútorok* cíművel. A pótlásban hangsúlyosan újraértelmezi a „költő politikai nézeteiről annak idején kialakított” vélekedését. Emlékeztet, hogy 1956-ban Panek Zoltán cikke indítja el a Dsida-pört, amely után a teljes tiltásból Dsida költészete részben visszakerülhetett a nyilvános irodalomba. Mint Láng írja, 1950 és 1980 között csak *haladó* művész számíthatott méltánylásra, értelemszerűen az akkortájt íródott recepció Dsida legalább részbeni rehabilitációja érdekében a költő baloldaliságát, radikalizmusát hangsúlyozta, s Láng maga is, a költő korának baloldali avantgardizmusában elhelyezve, társadalmi igazságtalanságokra adott válaszként értelmezte a *Bútorokat* és az azzal rokon verseket, utóbb viszont,

meggyőzően, a keresztényszocialista eszmékből következőnek. A *Bútorok* vershez később rendre visszatér az irodalomtörténész, nem esztétikai minősége, inkább a költői életműben való pozícionálása miatt.

A mostani könyv második nagyfejezete a 2000 után írott Dsida-tanulmányokból válogat. Ez utóbbi írások a *Kérdezz másképp...* című, 2015-ben megjelent tanulmánykötetében (is) megjelentek – eredetileg pedig a Szatmárnémetiben rendszeresen megtartott Dsida-émlénapok előadásaira készültek, s a monográfiában már felvetett dilemmák erőteljes újragondolásai (Dsida katolicizmusa, Dsida és Kosztolányi, József Attila, Pilinszky). A kötet legutolsó írása, az *Újraolvasás*, alcíme szerint *olvasónapló, avagy előkészületek egy tanulmányhoz*, „az el nem végzett munka szorongó tudatáról” értesítve újabb megközelítés, ezúttal Dsida „világképhordozó nagykompozícióihoz” (bár tulajdonképpen jóval több, mint *előkészület*).

Ez a történet szinte modellszerűen leképezi a létező testvéri szocializmus kisebbségi irodalomtörténészének az alkotói lendületét is megtörő szabadságfokát. Az irodalomtörténész egyik fő kutatási területének a Dsida-életmű feldolgozását választotta, megírta a disszertációt, ahogy lehetett, de önkorlátozva magát, a publikálást már nem vállalta. Mondhatnánk persze, hogy az 1984-es kényszerű magyarországi áttelepülését követően vagy a rendszerváltozások után kikerekíthette volna a hiányokat – ám a hivatalos „anyaországi” közeg sem kedvezett egy gyanúba keveredett nemzeti és katolikus költészetnek, sem az e lírával foglalkozó „priuszos” irodalomtörténésznek. Másrészt nyilvánvaló, hogy a jó évtizedes hiátus megtöri a lendületet, egy nagy munkát folytatni nem, csak újraírni lehet. Harmadrészt pedig Láng Gusztávot a megválaszolandó kérdések, azaz a problémák jobban vonzották, mint a dolgok „lekerekítése”. És végül: Láng Gusztáv Tanár úr (nagy T-vel) tanárként epikuroszai nyugalommal és derűvel szétosztotta magát. Amúgy meg, a bölcsesség értékudatának kegyelmével, eszébe sem jutott gondozni a karrierjét.

Mármost kérdés, hogy ez a „kalandos” háttérrel bíró, némiképp önálló darabokból is összeálló és szükségképpen ismétléseket tartalmazó könyv teljesíti-e azt, ami egy monográfiától elvárható. A kérdésre megnyugtató igennel válaszolhatunk, teljes és egész alaplómű a Dsida-portré (élet- és pályakép, korkép, korba ágyazottság, példás verselemzések, elhelyezés az irodalomtörténeti kánonban stb.). Bár hiányoznak a szokásos filológiai aprómunkák, például a már említett '56-os Dsida-ügy részletes feldolgozása, a fogadtatás minuciózus feltárása, Dsida viszonya az Erdélyi Fialatokhoz stb. – ami azért fájó kicsit, mert a 20. századi erdélyi magyar irodalom (egyik) legjobb ismerője és értője, Láng Gusztáv annyi energiát fordított Dsidára, hogy abból egy szabályos nagymonográfia is kiteljesedhetett volna. De máris korrigálom magamat: tulajdonképpen benne van a filológiai aprómunka is (a családeredettől az életrajzi tényeken át az imént hiányként említettek földolgozásáig), csak ökonomikus tömörséggel, és némiképp elszórtan. Ám azáltal, hogy a Dsida-életmű két kulcsmotívumát, katolicizmusát és transzilvanizmusát (*Miért borultak le... és Psalmus...*), illetve az irodalomtörténeti kánonban való elhelyezését mintegy három-négy évtizedes tapasztalattal bontja ki a szerző, egyre letisztultabb, egyre lényegibb Dsida-értelmezés nyer formát.

•

Láng Gusztáv, okkal, visszatérően nagy hangsúlyt helyez Dsida költészetének viszontagságos fogadtatására, ingatag kanonizációjára, valójában Dsida több irányból történő mellőzöttségére: a maga korában nem volt helyén az erdélyi irodalmi értékrendben (a kánon csúcsának a korabeli kritika a Reményik–Áprily–Tompai triászt tekintette), a magyarországi még annyira sem – utóbbiban a mai napig nincs helyén. Jóllehet Görömbei András már egy 1994-es válogatott Dsida-kiadás utószavában szóvá tette, hogy „érthetetlen [...], miért kell újra és újra felfedezni Dsida Jenő költészetét. Miért nem tudja ez a különleges művészet úgy elfoglalni végre a helyét a magyar költészet történetében, hogy az irodalomértők napi táplálékává, állandóan kéznél levő, ismert, élő értékévé lenne végre?” Hogy Dsida mennyire nem „szervesült” a magyarországi irodalomtörténet-írás egyik erős vonulatában, jelzi, hogy éppúgy kifejejtődött a Szegedy-Maszák féle *A magyar irodalom története I–III.* (2008) kötetből, ahogy Gintli Tibor és Schein Gábor *Az irodalom rövid története 2.* (2008) kézikönyvből, de még a kisebbségi irodalomra érzékeny Grendel Lajos is hevenyészett rövidséggel intézi el *A modern magyar irodalom története* (2019) című egyszemélyes áttekintésében. Erre jegyzi

meg Kántor Lajos a fentebb már említett *Száz év kaland* kötetben, hogy ebben valószínűleg a Nyugat öröksége él tovább. (Nemes Nagy Ágnes a „báj és halál összetéveszthetetlen költőjének” nevezi, Tandori Dezső szerint pedig azt sínylette meg költészete, hogy nem tudott elszakadni a polgári szalonvilágtól.)

A harmincas években Magyarországon gyakorlatilag tudomást sem vettek Dsidáról, jegyzi meg Láng Gusztáv. Jóllehet Dsida Babitsot mesterének tekintette, a mester egyetlen versét sem közölte a Nyugatban. Trianon után először valóban a Reményik–Áprily–Tompa triász szólaltatta meg a hazavesztés fájalmát, közéletiségük miatt őket a Nyugat ignorálta, de nem vették észre, hogy a következő nemzedék – Dsida, Szemplér Ferenc, Szabédi László – helikoni költőinek az újklasszicista eszménye és poétikája rokon az övékével. Mindez azért érthető nehezen, mert – hangsúlyozza Láng – (bár/ugyan) Dsida erdélyi költő, a magyar irodalom *egészét* tekintve a Nyugat-nemzedék költője. „A kisebbségi magyar irodalmakról leggyakrabban hallható kijelentés az, hogy az *összmagyar* (némi fellengzéssel az *egyetemes magyar*) irodalom szerves részét alkotják. Ennek azonban csak akkor van tartalma, ha az irodalomtudomány – a *nyelvi egység* vitathatatlan ténye mellett – kimutatja a kisebbségi magyar irodalmakban a magyarorszáival azonos (vagy velük rokon, esetleg őket kiegészítő) tendenciák, stílustörekvések, áramlatok jelenlétét. Dsida költészetének *erdélyisége* [...] egy olyan megformáltságban s egy olyan költői világkép összetevőjeként jelentkezik (vagy pontosabban e világkép olyan általános hangoltságaként), amely a '30-as évek magyar újklasszikus irányának képviselőjévé avatja. Ha ez irányzaton belül legközelebbi lírikus rokonait keressük, nemzedéktársként Radnótit, mestereként Babitsot és Kosztolányit kell megemlítenünk” [kiemelés az eredetiben].

Láng Gusztáv példaértékű szemlélete és erőfeszítése arra irányul, hogy a magyarországi-erdélyi irodalmi párhuzamosságokat és sajátosságokat az életmű alakulásában vizsgálja és értelmezze. Fontos megállapítása, hogy Dsida költői világképének a nyugatos esztétizmus, a katolikus kereszténység és a transzilvanizmus a meghatározója. (Talán csak a legutóbbi egy-két évtizedben, talán csak a legutóbbi nemzedékek indulásával vált többé-kevésbé természetessé politikai határok helyett esztétikai szempontú tagolásban szemlélni a legújabb magyar irodalmat. De, sajnálatos módon, visszamenőlegesen nem vagy csak kivételként történt meg az irodalomtörténet-írásban a Magyarország határain túl írt életművek, művek integrálása – például Márai Sándoré.)

Dsida pályájának első szakaszát (*Leselkedő magány kötet és Az elvetélt kötet – Menni kellene házról házra*) magyarországi költészettörténeti kontextusában is vizsgálja, és megállapítja, hogy a Nyugat harmadik nemzedéke „költőinek pályaképe hasonló módon alakult: első verseikben Ady és a nyugatosok formakultúrájának visszfénye csillog, de hamarosan »átiratkoznak« az avantgardizmus iskolájába, a harmincas évek elejétől pedig fokozatosan visszatérnek a hagyományos formateremtő elvekhez”. A korai verseit jellemző intellektuális szorongás, titokmotívum, idegen-ség szimbolista és expresszionista jelképhasználata a tízes-húszas évek nyugatosainak válságlírásával rokon ugyan, ám már ekkor sem sejtelmeket akar csak tolmácsolni – a közösségre találás vágya vezérli. Ez a vágy az avantgárd versekben (*Bútorok, Amundsen kortársai*) a húszas évek gazdasági világválságának hatására társadalmi töltést kap – eredője azonban nem a baloldali eszmeisége, hanem a keresztény ember társadalmi felelőssége. „A szegény ember Jézus képmása [...] a szegényekkel vállalt szolidaritás így lesz egyszersmind a szentség előtti meghajlás is.” Láng nemcsak Dsida törésmentes keresztény hitével igazolja, hogy a versben a költő a profán társadalomkritikát összeegyeztethetőnek tekinti a keresztény hittel és szakralitással, megerősítette őt ebben – az újabb kutatásokra hivatkozva – a társadalmi kérdések iránt elkötelezett Majláth Gusztáv püspök is.

A húszas évek második felében jelentkezik – Babits nyomán – a magyar költészetben a klasszicizáló igény. Dsida „életművének alakulásában ugyanaz a pályaképmódel ismerhető fel, mint a József Attiláéban, a Radnóti Miklóséban”. A bukolikák révén a Radnóti-párhuzam ismertebb, meglepőbb és izgalmasabb a József Attilával való rokonság, amelyet a félmúltban éppen a baloldali költőideál takart ki, mintegy kijátszva a két költőt egymás ellenében. Láng egyrészt a mindkét költőt jellemző avantgárd korszak messianizmusát, illetve a küldetés elvégezhetetlenségét veti össze a *Lázadó Krisztus* és a *Messze látok* című versek Krisztus-képe alapján – egyik ateista, másik hívő katolikus, ám istenkeresésük indulata rokon –, másrészt a két költő korai szerelmi lírája szelíd erotikájának büntudat-nélküliségében. Ugyan később más-más irányba fordultak, de az alkati rokonság,

az erősen kollektivista világnézet (és kritikája: *Eszmélet*, illetve *Tíz parancsolat*) fönttartja a rejtett párhuzamot. Nemcsak József Attilát fedezte fel Dsida az erdélyi irodalom számára, Georg Trakl is, a magyarországiaknál korábban. *Kosztolányi és Dsida* összevethetőségét szerepváltó-szerepkereső magatartásukban mutatja ki, másutt, visszatérően az újklasszikus irány jellegzetes – Láng „világképhordozó nagykompozíciónak” nevezi – hosszú versére való egyidejű rátalálást. Mindez, állapítja meg, azt igazolja, hogy Dsida nem követője volt a magyarországi törekvéseknek, hanem öntörvényű alkotó, s nemzedékével együttesen teljesítették ki az irányt.

A monográfia másik súlyponti kérdése a katolikus költő gondolkör vizsgálata. Az irodalomtörténész Dsida katolicizmusát összetettnek látja. Vallásos hitéhez hű maradt, de nem vallásos irodalmat művelt, hitbuzgalmit végképp nem. Katolikus költő volt Mécs László meg Sík Sándor, Dsida katolikussága viszont Babitséval rokonítható, aki egyszer írta le, hogy katolikus, de mindjárt pontosított, hogy *egyetemes*, illetve Pilinszkyével (*Veronika-kendők. A Krisztus-arc Pilinszky és Dsida költészetben* – újabb tanulmány), aki identitását úgy határozta meg, hogy „költő vagyok és katolikus”. Dsida „hitvallóbb” volt, „de következetesen *kereszténynek* mondta magát verseiben”.

Dsida katolikus hitét meghatározta a mélyen vallásos szülői ház, a szatmári katolikus gimnázium, a gyermekkorból hozott élmények, s élete végéig eleget tett vallási kötelezettségének. Hitét átjárta a Szent Ferenc-i alázat, a szegényekkel való szolidaritás, s maga is tagja volt és maradt a ferencesek harmadik (világi) rendjének. Láng szerint istenhívő volt a költő, ám ugyanakkor pontosan tudta: „de a költészet más” – mint megjegyezte József Attila *Döntsd a tőkét!* kötetének kritikájában.

Láng Gusztáv végigköveti az életműben ennek a dilemmás istenhitnek, Krisztus-képnek a változásait. Egyik emblematikus darabja a *Kéményseprő*, a vers a zord istenkép helyett azt a Krisztust emeli ki, aki hozzánk hasonló. A keresztény tanítás szerint Krisztus emberré lett, a Dsida-versben a szenvedést átvállaló ember vált Krisztushoz hasonlóvá. Ugyanakkor ez a Krisztus-kép nemcsak az evangéliumi szeretet, szolidaritás ikonja, de a költői küldetéstudat, messianisztikus szerep analógja is. Ez utóbbinak legteljesebb darabja a *Nagycsütörtök* című vers: „a tusakodás a halálfélelemmel, a küldetéstől visszarettenő saját gyarlósággal a költő jelenében és valóságában is átélhető élmény úgy, hogy a kettő (a valóságos és a szerepként vállalt helyzet) analógiája annyira szoros, hogy egymásba oldódásuk-gazdagodásuk Dsida valamennyi ilyen verséhez képest teljesebb lehet”.

Láng meggyőzően bizonyítja, hogy a költőnek ellentmondásos volt az Istenhez való viszonya, és éppúgy viaskodott Istennel, mint Ady. Egyrészt Dsida istenképében a föltétlen hit jegyében a halál nem a vég, hanem célhoz érés, ahol a földi veszteségért kárpótol a túlvilág látomása (*Hulló hajszálak elégiája*), másrészt szembe kell nézni az emberi lét tökéletlenségével és az „ismeretlen túlvilág rettenetével” (*Hálóing nélkül; Eláru, mert világít*). A *sötétség*-versekben, halál-versekben „riasztó a felismerés, hogy az istennel találkozás egyetlen lehetősége a halál”. Ez az egzisztencialista dilemmás istenkép azonban értelmezésében végül harmóniába áll a Krisztus-arcú emberképpel. A *Miért borultak le az angyalok Viola előtt* újklasszicista darabjában a szerelmet Szent Ferenc-i alázattal a szenvedés, az áldozatvállalás oldja sztoikus békébe, a *Tükör előtt* költemény pedig a költői küldetés értelmét foglalja össze. Mert ha nem is tud választ adni a lét egzisztenciális kérdésére, Krisztus követése olyan erkölcsi példa, „amelyben benne van ennek az elfogadhatatlan sorsszerűségnek az elfogadása [...], mert szüksége volt erre a küldetéstudatra, érezvén, hogy csak ezzel a vállalással teheti valóban értelmessé, ha úgy tetszik, Jézushoz hasonlóvá a saját életét. S ezzel Jézushoz hasonlóvá a halált, amelytől rettegett” (*Az imitatio két jelentése* – újabb tanulmány).

A Dsida-költészet kanonizációjának leginkább neuralgikus pontja erdélyisége, magyarsága. Saját korának olvasói Dsidát nem tekintették „igazi” erdélyi költőnek, a korabeli erdélyi kánon csúcscán a kisebbségi sorsot felpanaszló Reményik-Áprily-Tompa triász állt – Dsida elfogadta a rögzült (megmerevedett) kánont, nem lázadt ellene. A kommunista időkben mint nacionalistát tiltották be és bélyegezték meg. A rendszerváltás után viszont az életműből kiemelt *Psalmus Hungaricus* vers alapján a kisebbségi sors radikális vállalójaként vált népszerűvé. A 2000-es monográfia ezt a témakört tárgyaló A „magyar zsoldár” *polifóniája* nagyfejezete és az értelmezést tovább árnyaló új tanulmány, az *Újraolvasó* a könyv legizgalmasabb, de mindenképpen igen fontos része.

A recepció Dsida két nagy versével nem tudott mit kezdeni, a korai *Bútorokkal* és a *Psalmusszal*. Látszólag mindkét, Dsidától szokatlanul radikális hangon megszólaló vers idegen, előzmény és folytatás nélküli az életműben; egyik „baloldalisága”, másik transzilván hűsége miatt nem látszott

beleilleszthetőnek. Láng poétikai és alkotás-lélektani szempontból érvel a művek szervessége mellett. Dsida indulásakor a nyugatos szerepkánont vallotta, amelyet Babits határozott meg. Költészetében elhatárolta magát a közvetlen közéleti, társadalomkritikai kérdésektől, szegényekkel való mély szolidaritása keresztényi természetű volt, s ez az Erdélyi Fiatalokkal való találkozása és a nagy gazdasági világválság tapasztalata idején robbant. A „szereppel” való azonosulás, illetve a környezet elvárása a szereppel szemben lefojtotta a szolidaritás kifejezését. Hasonló, azaz korántsem előzmény nélküli folyamat zajlott le benne a magyarsághoz, kisebbségi sorshoz fűzött kapcsolatában. Az irodalomtörténész szerint a szereppel való azonosulás „az elvárások korlátozó-önkorlátozó hatása elfojtások folyamataként érvényesül költészetében, s amikor ezek az elfojtások már-már költői szabadságát és identitását veszélyeztetik, a szerepidegen indulatok robbanásszerűen törnek ki egy-egy költeményben. Ilyen »indulatrobbanás« a *Bútorok*, és ilyen a *Psalmus Hungaricus*.”

Láng már a korai Dsida-versekben kimutatja a transzilván érzékenységet (tájversek), indulásakor Reményik hatását (korai Erdély-versek). A költő azonban az „etikai alapozottságú, messianisztikus elemekkel átszőtt erdélyiség-eszméhez állt legközelebb”; az erdélyiségnek a Makkai Sándor által vallott eszményét vallotta, amely szerint a kisebbségnek közvetlenül az egyetemeshez kell kapcsolódnia – ez egybevágott a babitsi értékállalással. A harmincas évekre azonban a kisebbségi sors megoldásának reménye megrendült: az első nemzedék, a Kós Károly- és Reményik-féle három erdélyi nemzet testvériségének gondolata is, és a Makkai-féle, a minőség eredményességébe vetett hit is. Az erdélyi sorspanasz ott érlelődött korábban – a *Kerülöm a neved* nyílt válasz volt az elfojtásra –, s itt robban. Láng szerint a *Psalmus* a transzilvanizmus válságérzetének a verse: megtagadja addigi saját ars poeticáját, de – s ez a lényeges – „nem Makkainak azt a tételét tagadja a költő, hogy a kisebbségi költészetnek az egyetemeshez kell kapcsolódnia – azt vonja kétségbe, hogy ez lehetséges”. Radikálisan leszámol az Európa-hittel, illúzióknak nevezi, és a *magyart*, a nemzetit válsztja. Kós Károly még hitte, hogy létezik transzilván valóság, Dsida tudta, hogy már nem létezik, önámítás – és ezt mondta ki a versben, ez sokkolta Reményiket és Kóst, utóbbit olyannyira, hogy még „káromkodni is elfelejtett”: „Nem az erdélyiség-eszme *érvénytelenségére* döbben rá a vers alanya, hanem *megvalósíthatatlanságára*. Ez utóbbinak oka az *egyoldalúság*, a közös erdélyi lélek tételle nemcsak az erdélyi népek történelmi testvériségét vallotta, hanem – bár többnyire kimondatlanul – egyenrangúságukat is. Ezt azonban csak a kisebbségek ismerték el, a többség úgyszólván soha. A *Psalmus* ennek a magára maradottságnak a sikoltó vallomása” [kiemelés az eredetben].

A *Psalmus* radikalizmusa azonban idegen volt a költő habitusától, keresztényi messianizmusától. Dsida a *Psalmus* után írja meg a *Tükör előtt* című nagy versét – amelyben nem továbbírja vagy visszavonja a *Psalmus* tagadását, hanem visszatérni látszik korábbi transzilván eszményéhez, de úgy, hogy „a *Magunk revíziójának* Makkaija mellett a *Nem lehet* szerzőjét sem tagadják meg. A küldetés immár nem céltudatos vállalás, hanem isteni »rendelés«, s nem remény és bizonytalanság fűti, hanem keresztény alázat s halál előtti sztoikus béke lengi be.” Megérti az apák fájdalmát, de továbblép, és új programot, új transzilvanizmus-eszményt fogalmaz meg. Láng Gusztáv – a maga számára is kései felismerésként – úgy véli, Dsida valószínűleg Gandhi Szatrájgraha programjában ismert rá a sajátjára: Gandhi erőszak nélküli programja, az indiai béke és a jézusi szeretet lényegében ugyanaz. A *Tükör előtt* – az életmű egyik csúcverse – a fájdalmas dilemmákat a testvériség eszméjébe oldja: „Bolyongani faluról falura. / Durva darócban gazdag, tiszta szellem. / Egymás szolgája mind és nem ura. / Csecsemő csámcsog minden anyamellen. / Így készülünk szelíd háborúra, / mindíg magunkért, soha mások ellen, / sőt párolunk és vásznakat szövünk / s míg kisebbítnek, lassan megnövünk.”

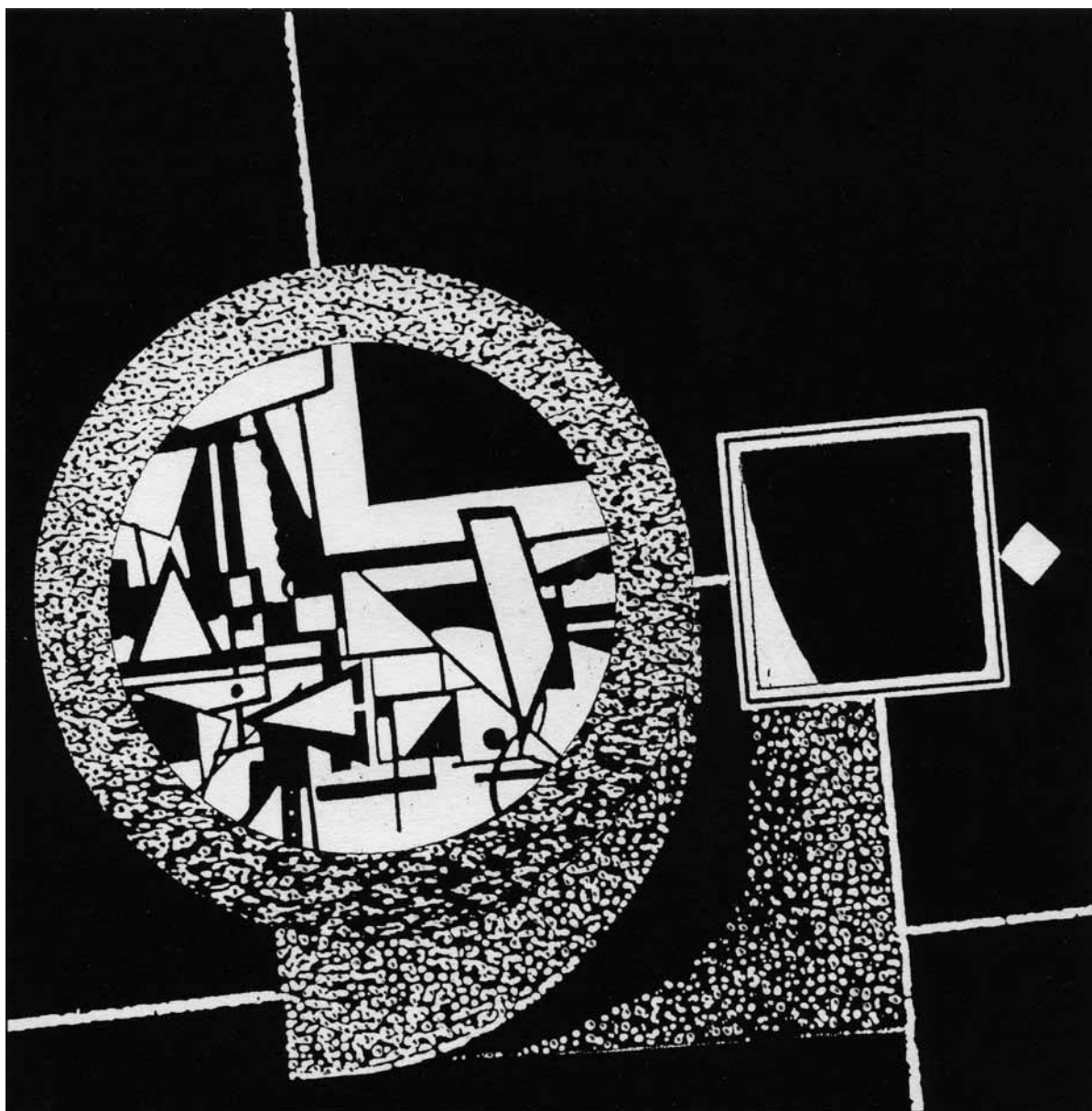
•

Dsida temetésén Molter Károly annyit mondott, „költő volt, semmi más”, ez a lefitymálás hosszan rajta maradt. A gond nem Dsidával volt, van, hanem a mindenkori olvasói elvárással. A sztálini kemény diktatúra éveiben amiért korábban egyik vagy másik írócsoport, irányzat külön-külön elmarasztalta, együttes váddá vált. A befogadói töredezettségnek az eredménye, hogy mozaikos kép él róla: katolikus költő, finom lelkű humanista, baloldali, nem vállalta a kisebbségi sorsot, majd a *Psalmusszal* végül mégis vállalta, ő vállalta. Láng Gusztáv ezt a darabosságot, mozaikosságot meg-

győzően feloldja. Dsida erdélyi költő, a Nyugat harmadik nemzedéke és a helikoni irányzat költője, a messianisztikus transzilvanizmus megvalósítója. És függetlenül attól, hogy Dsida költészetének kánonbeli szerepét hova teszi a kortárs magyar irodalomtörténet-írás, a *Nagycsütörtök* című vers az egyetemes vagy összmagyar költészetben archetípussá vált.

Mulasztásom, hogy nem hívtam föl a figyelmet Láng Gusztáv rendkívül invenciózus verselemzéseire – elemzése a lelki rokonság, mély empátia, szakmaiság és líraiság kivételes iskolapéldái. Okkal volt oly népszerű Erdélyben *Kiskatedra* című, irodalomtanulást támogató műelemzés-sorozata a *Korunk* folyóiratban. A Tanár úr egy helyütt Dsida-könyvéről azt mondta, hogy a lényegét kétszáz oldalon is el lehet mondani – elmondta, kibővítve másodsorra, háromszázon. (Ezt a recenziót is lehetett volna rövidebben.) (*Savaria University Press, 2021*)

JOSEPH KÁDÁR, *Hommage à Kassák, 1987, szitanyomat*

DOBOS BARNÁ**Bódi Péter: Hype**

Pesti Kalligram, 2021

kritikaműhely

DOBOS BARNÁ (1991) Budapest

A drogok és az önpusztítás – mióta az alternatív és a popkultúra egyaránt felkapta a témát, valamint a benne rejlő poétikai lehetőségeket – vissza-visszatér a könyvek, filmek és sorozatok világában. Bódi Péter legújabb regényével a drogokra épülő ellenkultúra világába enged bepillantást, ahogy tette azt már korábbi műveiben is (*Szétírt falak*, Ab Ovo, 2012; *Hipster*, Kalligram, 2017; *Engedetlenség*, Kalligram, 2018). A digitális paradigmaváltás poétikai lehetőségeit messzemenőkéig kihasználva egy csetregényen keresztül beszél el néhány fiatal ösztöndíjas hallgató közös élményét Olaszországban.

Úgy tűnhet, Bódi maradt a jól bevált receptnél, de a függők szubkultúráját alaposan ismerő szerző, azon túl, hogy ismét a drogozást állítja a középpontba, a *Hipster*hez képest megbontja az egysíkú narrációt. Új regényében már nem csak egy (fő)szereplőre koncentrál. Míg előző könyvében, amelynek szövege leginkább kínálkozik az összeolvasásra, Bencén keresztül nyertünk alaposabb bepillantást ebbe a világba, addig a *Hype*-ban majd egy tucat szereplő állandóan változó és váltakozó nézőpontján keresztül történik meg ugyanez. Kiváló lehetőség arra, hogy ne a mindentudó narrátor vagy csupán egy karakter véleménye, értékpreferenciái érvényesüljenek, mintha a cset médiumának imitálása egyfajta demokratizálódást is lehetővé tene a színre vitt szereplők esetében.

A kötetet felcspavva a címdalton nemcsak a regény címét olvashatjuk, hanem alatta a már említett műfajjelölő paratextust is. Bódi egyértelműsíti, hogy egy „csetregénnyel” van dolgunk. A szerző nem várakoztatja meg különösen olvasóit, még ha az első mondatokból nem is világos, hogy mi lesz Borisz, az egyik (fő)szereplő monológjának kifutása, rögtön az események közepében találjuk magunkat. Hamar kiderül, hogy a fiatal egyetemista készülő blogjának első bejegyzését írja, amelyet még nem tett nyilvánossá online, csupán egyik barátjával, Petrával osztja meg egy csetfelületen keresztül, bemásolva az első hosszabb szövegrészt. A (pszeudo)-vendégszövegekben rejlő – a digitális médiumra jellemző – poétika ebben az esetben komolyabb potenciállal bírhatna, ám más irányt vesz majd mind a történet, mind a regény mediális felülete. Minden-

esetre az események, a formálódó szöveg, az éppen a szemünk előtt pergő beszélgetés jelenébe csöppenünk bele; a jól megkomponált nyitó dialógus ezzel a beillesztett és közösen kiértékelte szöveggel a csetelést sikeresen képes jelenvalóvá tenni, bevonja és érdekeltté teszi olvasóit, mivel a félkész, alakuló szöveg, a blog a lezáratlansága révén egy olyan nyitott mű illúzióját keltheti, amelybe mintha nekünk is lenne valamennyi beleszólásunk – élvezhetjük a kulisszák mögé, a szöveg születésének pillanatába beleszóvoyeur privilegizált szerepét.

Az elbeszélt történet és a színre vitt karakterek alapvető generációs kérdéseket hoznak játékba: ezek között az első helyen találjuk a „mi értelme az életnek?” és a „hogyan éljek értékes és hasznos felnőtt életet?” típusúakat, amelyekre a szereplők egyelőre kitérő választ adnak, a generációs szorongást drogokkal és bulizással próbálják enyhíteni. Hőseink közül Boriszt, a történet – egyik – protagonistáját, a film szakos egyetemistát már ismerjük. Éppen készülődés közben csatlakozunk be a srác életébe: leendő ösztöndíjas hallgatóként Maceratában, egy átlagos olasz városban tölthet el egy szemesztert. Itt fog megismerkedni a többi magyarral: Angélával, Elekkel, Ignáccal és Andreával. Mivel a legtöbb egyetemistának nincs pénze egy komolyabb lakásra vagy igényesebb kollégiumra, kapva kapnak a lehetőségen, és elfogadják az egyik magyar lány, Andrea ajánlatát: lakjanak a lakásában vele és több – szintén külföldi – vendéghallgatóval. Az együtt töltött hetek és hónapok, illetve a megszámlálhatatlan dzsoint és tableta közös elfogyasztása után szoros barátság, igazi összetartás alakul ki köztük. Ez a sitcomokat idéző mikrokozmosz lesz aztán a legtöbb „kaland” kiindulópontja, ez az alaphelyzet egy olyan – újabb – mediális kapcsolódási lehetőséget kínál fel, amellyel érthetőbbé és felfejthetőbbé válik Bódi regényének poétikai rendszere. A magyar szereplők mellett megismerünk olasz, török, román és cseh fiatalokat, akik mind egy laza félélet szeretnének eltölteni távol a szülőktől, az ismert környezettől. A szerző a sorozatokból ismert karaktertípusokat (stock character) helyez bele ebbe a környezetbe, és hagyja, hogy a különböző kultúrák és előítéletek, valamint a legál-

talánosabb emberi jelenségek (szerelem, féltékenység, harag stb.) kialakítsanak egy sajátos dinamikát a szereplők között. Hőseink utazgatnak Itália-szerte, buliznak, néha bemennek az egyetemi óráikra, és próbálják – olykor bizony még sikertelenül – meglelni helyüket a világban.

A három magyar srác kapja a legtöbb szót: Boriszban mintha a *Hipster*ből megismert Bence lépne elé, csak amíg Bence fotózik, Borisz filmekkel foglalkozik, ám mindkét srácról elmondható, hogy a magas- és popkultúra iránt egyaránt érdeklődnek, az alternatív művészeti formákban találják meg a saját hangjukat (jazz, művészfilmek), és az önpusztításban nem ismernek határt. Tudatos drogfogyasztókként, igazi stonerekként mindent tudnak a kannabiszról, szinte vallásos áhitattal állnak a minőségi fűhöz, karakterén keresztül Bódi ismét egy gandszafüstös katabasziszra invitálja olvasóit. Borisz mellett Elek és Jácint a két végletet képviseli, mivel míg az előbbi szinte sosem fogyasztott utazása előtt komolyabban drogokat, a bulikon is csak minőségi borokat és töményeket ivott, addig Jácint egy vérbeli junkie, aki már egy napig sem képes meglelni a drogok nélkül, a regény első felében szinte zombiként sodródik lakótársaival. Ezt a hármas felosztást szerencsére Bódi nem járhatja túl, a fiúk személyiségét látszólag ügyesen árnyalja, szemtanúi lehetünk annak, ahogy Borisz, az introvertált stoner lassan magától is nyit lakótársai felé, ahogy Jácint már nem csak akkor képes elviselni a létet, ha egy távoli galaxisban lebeg, és Elek is megszabadul apránként a „klasszikus”, szintén sztereotípiák mentén ábrázolt vidéki magyar úrgazdag előítéleteitől (rasszista, homofób, elitista). Bár Bódi próbálja a női szereplők jellemét és karakterét is jobban árnyalni, mégsem olyan izgalmasak: lazák és kedvesek, buliznak, flörtölnek és futó kalandokba keverednek, de ennél nem ismerjük meg mélyebben őket – mintha bennük jobban érvényesülne a sitcomokra jellemző felszínes ábrázolásmód. A karakterek eltérő árnyaltságából következő feszültség feloldatlan marad, a srácok belső fejlődése sem bír akkora téttel, mint amekkorát a szöveg szeretne belőlük kihozni, egy szatírába hajló félresikerült Bildungsroman főszereplőivé válnak, miközben éppen a sitcom-szerű szcenikai megoldások függeszthetnék fel ezeket a kényszerítő narratív kliséket: mivel egy jelenetről jelenetre építkező, lazán kapcsolódó történetalmaz szereplőiként lép-

nek elé, nem is lenne elvárás, hogy egy összetett fejlődési mintázatba illeszkedjen a történetük (a regény értelmezhetősége, hitelessége itt megbicsaklik, de mégsem siklik ki).

A rövid áttekintésből is látszik, hogy mindazt, amit Bódi a *Hipster*ben egy főszereplőn keresztül ír meg, a csetelés prizmjája mintha alkotóelemeire bontaná, s bár úgy tűnik, egyszerre több nézőpontot tud így érvényesíteni, illetve az adott helyzeteket árnyaltabban színre vinni, a szorosabb olvasás

során kiderül, hogy a karakterek sematikusabbak lesznek, messze nem beszélhetünk olyan összetett jellemekről, mint a *Hipster* Bencéjének esetében, ami tudatosan vállalt poétikai alapként, játékba hozva a sitcomokra épülő intermediálisan szerveződő narratívát, még működhetett is volna. A szöveg medialitása, az erre épülő kísérletező prózapoétikai megoldások szintén újszerűen hathatnak az első oldalakon. Bódi egyértelműsíti, hogy egy csetregényt

fogunk olvasni, ám az csak az olvasás során derül ki, hogy ez a paratextuális kijelentés milyen téttel bír. A csetelésben benne van minden, amit a felgyorsult kommunikációról, annak virtuális kiterjesztéséről gondolhatunk; magába sűríti az Y- és Z-generáció tapasztalati mezejét. A személyek között lezajló dialógusok helyét a virtuálisan közvetített rövid üzenetek sora váltja fel. A szerző, hogy még hitelesebbé tegye a mediális játékot, egyfajta (virtuális)valóság-effektusként kihasználja a szöveg adta lehetőségeket, mintha tényleg egy képernyő csetablakát olvasnánk, mivel csetelő hőseink majd minden mondat végén kitesznek egy, éppen az adott modalitáshoz kapcsolódó hangulatjelet. Az emoji mellett a netes beszélgetésekre annyira jellemző – hasonló funkcióval bíró – rövidítések is rendre helyet kapnak. Ezek a mediális indexek teszik még transzparensbé azt a paktumot, amelyet minden olvasó már az első oldal során „megköt” a szerzővel, mivel hallgatólagosan elfogadjuk, hogy a nyomtatott, papíron olvasható szövegegyüttest online csetfelületként fogjuk kezelni. E paktummal elfogadjuk azt is, hogy a beszélgetésekbe úgy tűnik, magától értetődő természetességgel láthatunk bele, a szerző nem problematizálja a keretet, semmilyen módon sem reflektál arra a tényre, hogy számunkra vadidegen emberek beszélgetéseit olvashatjuk gond nélkül. Egy mindentudó narrátor-hacker feltörte a profilokat, a szerző meghackelte az összes fiókot? Bár a kérdés triviálisnak tűnhet, nem lényegtelen, kivált-

képp, ha Bódi korábbi regényét ismét figyelembe vesszük: a *Hipster* végén Bence éppen így bukik le apja előtt, mivel az otthon hagyott laptopot csak lecsukta, de nem lépett ki a csetablakból, így egy egyszerű beleolvasás is elég ahhoz, hogy kiderüljön, apja háta mögött drogokkal üzletel. A *Hype* esetében viszont azt látjuk, hogy a kerettörténetben rejlő potenciált nem használja ki a szerző.

Annak ellenére, hogy a csetnyelv és az erre épülő poétika tűnik meghatározónak, annak lehetünk tanúi az olvasás során, hogy a regény műfaja és médiuma elkezdí átvenni az irányítást, mivel olyan hosszú, cset-idegen bejegyzések kezdik el egymást váltani, ami éppen az ellenkezője annak, amit a felgyorsult online beszélgetéstől várnánk. Hosszas leírások, összefüggő narratív betétek sorjáznak, amit csak egy-egy – a dialógus másik tagjától – odavetett „tényleg?” vagy „aha” szakít meg, mintha Szókratész vég nélküli eszmeftartásait olvasnánk, amelyek során a beszélgetőtárs – mint egyfajta biodíszlet – dramaturgiai pufferként van jelen. Az online válaszok terjedelme mellett feltűnő, hogy Bódi szinte kivétel nélkül már megtörtént eseményeket beszélt el karaktereivel, ilyenkor a dialógus másik tagja – aki lényegében megfeleltethető velünk, olvasókkal – hasonlóan tudatlan pozícióból olvassa végig a „jelentést”, az viszont kiemeli a befogadót ebből a korlátozott tudással bíró szerepből, hogy mi az összes szereplő beszélgetéseibe beleolvashatunk. Így tudunk meg olyan háttérinformációkat, amelyek a többiek előtt rejtve maradnak. A csetelés viszont alapvetően nem a tegnapi események hosszas taglalása, hanem az adott eseménnyel szimultán történő beszámoló a fizikailag jelen nem lévő másíknak, erre Jácint és Angéla csetelése az egyik, és sajnos az egyetlen példa a műben: mind a fiú, mind a lány a saját, éppen a vele (*hic et nunc*) megtörtént drogos élményét ecseteli a másíknak, ebben a dialógusban valóban azt érezhetjük, hogy beindult a cset, ez tényleg egy elcsípett beszélgetés, itt valóban téttel bír, hogy nyelvileg le- és átfordítható legyen a megélt tapasztalat, a drogok által kiváltott látomás – mintha maga a szöveg is erre reflektálna, amikor Angéla felismeri Jácint leírásában a fiú korábban látott festményeit, a közös képi kóddal tudja csak megragadni a nyelvileg megragadhatatlant, a drogok által kivetített pszichedelikus mozgó képet. Ez a pörgős, adokkapok üzenetváltás nem tér vissza később a szövegben, amivel egy komoly lehetőséget szalasztott el a szerző.

A fentebb csak futólag említett (pszeudo)vendégszövegek szintén megtörik a regény egyre mo-

notonabbá váló szövegterét, ahogy Angéla és Jácint imént idézett – valóban élő – párbeszéde is. Az egyikről már futólag említést tettünk, ez Borisz blogja, amelynek alakuló bejegyzéseit bemásolja csetüzenetként. Mivel ezzel a bemásolt, máshonnan beemelt szöveggel találkozunk először, a regény akár egy önreflexív diskurzust is megnyithatna, jelezhetné, hogy itt egy újabb mediális játékos kezdetét. Borisz a kezdő bloggerekre jellemző módon felstilizálja mondandóját, amit Petra nem is hagy szó nélkül, egy jópofa esztétikai-stilisztikai diskurzus veszi kezdetét, ami éppen azért, mivel a drogcsempészésről és az olasz út lehetőségeiről szól, nem hat erőltetettnek. Mivel egy formálódó írásról van szó, amelynek Petrával együtt mi leszünk az első nem hivatalos olvasói, az alakuló blog akár Bódi – szintén a szemünk előtt – íródo regényének lehetne egy szellemes mise en abyme-ja, de a szerző ebben az esetben sem használja ki a kínálkozó izgalmas poétikai lehetőségeket.

A regény másik (pszeudo)vendégszövege Borisz forgatókönyve, amelyben a film szakos egyetemista felvázol egy potenciális harmadik világháborút, valamint a fiatalok arra adott válaszát. Egy, a '68-as nemzedék kivonulásához hasonló spontán fesztivál posztapokaliptikus leírása következik a klasszikus akció- és világvége-filmek zsánereiből építkezve. Az erdőben menedéket lelő fiatalok nem tudnak vagy egyszerűen nem akarnak megbirkózni az új társadalom felépítésének terhével; Borisz, aki látszólag még maga sem találta meg saját alkotói hangját, a maga kísérletező módján saját helyzetük allegóriáját alkotja meg, amellyel ismét egy metadiskurzust indít el a regényen belül. Az erdőbe kivonuló fiatalok – hasonlóan az Olaszországban „menedéket” lelő hőseinkhez – egy olyan liminális térbe és időbe kerülnek, ami már nem a gyermekkor gondtalansága, és még nem a felnőttek szabályozott világa, egy szatirikus és parodisztikus rite de passage elevenedik meg a szemünk előtt, ahol nincsenek szabályok, nem érvényes a korábban megszokott rend, de látens módon benne van a visszatérés lehetősége és a felnőtté válás ígérete. Az már más kérdés, hogy filmként milyen kétségbeejtően középszerű lesz Borisz vállalkozása. E metaszöveg esetében kezd valóban működni Bódi – szintén kísérletező – poétikája, mivel sokáig nem tudjuk, mit is olvasunk, azt hihetjük, ez valóban megtörténik Borisszal, a diegetikus szintek összemosisódnak. Ez a lebegtetett metaleptikus epizód a drogokkal kiváltott, a valóságtól, az alapvető referenciapontoktól eloldott tudatállapotot is szépen felelevenítheti, a különböző elbeszélési szintek a módosult tudat számára összegabalyodnak.

Bódi regénye elvben véget érhetne a szemeszterrel együtt: a csapat összetartóvá vált, hőseink sokat okosodtak, számtalan kalandban (szex, pia, drogok) vettek részt, eltöltöttek egy fél évet Olaszországban, hogy az ország jelentős építészeti és művészeti örökségéből szinte semmit se lássanak, irány végre haza, zárjuk le ezt a pszichedelikus *Utas és holdvilágot* Olaszországban, a drogokkal megfűszerezett szatirikus beavatási szertatásnak vége. Ám sajnos nem így zárul a szöveg, elszalasztja ezt a dramaturgiai lehetőséget, ehelyett még hosszú oldalakon keresztül olvashatunk arról, hogy a srácok beszállnak a drogbizniszbe, kiépítenek egy nemzetközi ellátó- és terjesztőláncot, végül lényegében mindenki lejön a szerről, és elkezdik polgári életüket mint kedves kertvárosi pénzmosók, egykori dílerrek. Annak ellenére, hogy utalás történik a *Breaking Bad* című ikonikus sorozatra, amelyben egy kristálymetet (metamfetamint) előállító vegyész követelünk végig évadokon át, a Neongrűnes Fleisch-t (Neonzöld Hús) áruló Boriszék „minisorozata” bajosan tekinthető a ko-

moly opus pendant-jának. Bódi szövege, éppen mikorra mondanivalója kezdene kikristályosodni (no pun intended), a végére sokat veszít a korábban sem hibátlan egyensúlyából, a díleres záró epizód nehezen illeszthető össze dramaturgiaiailag a korábbi részekkel. A *Hype* egy lendületes kísérletként indul, egy olyan merész prózai alkotásként, amely szeretne reflektálni a minket körülvevő, a kommunikációnkat, emberi kapcsolatainkat alapvetően meghatározó digitalizált mediális keretekre, számot vetni az Y- és Z-generáció kollektívan megélt kérdéseivel és problémáival, s eközben maga is beavatási regényként igyekszik olvasóit eljuttatni valami nagyobb igazsághoz. Ám még ha elfogadjuk, hogy a szerző világepítő szándékkal lép fel, kimunkál és folyamatosan mozgásban tart egy – a szereplőire jellemző – digitális pszeudonyelvet, az eredmény messze nem váltja be a hozzá fűzött reményeket, a felszíni lázadás mélyén egy jóval konformistább (műfaj, médium, didaxis) alap fedezhető fel, a Homo digitalis nem robbant ki forradalmat, marad minden a régiiben.

TISZA ELEONÓRA

Bódi Péter: *Hype*

Pesti Kalligram, 2021

TISZA ELEONÓRA (1998) Debrecen

Bódi Péter legújabb könyve korábbi szövegeihez, a *Hipster*hez és a *Szétírt falak*hoz hasonlóan a fiatalág útkeresését járja körül. Problémás, a társadalom által elítélt szubkultúrákra koncentrál, míg a *Szétírt falak*ban a graffitiző fiatalok, a *Hype* lapjain megkérdőjelezhető erkölcsű szerhasználók kerülnek terítékre.

Bódi Péter a problémaközpontú, realista ifjúsági regényekben felmerülő témákból válogat: coming out, nemi betegség, szerelem, megcsalás, önmegvalósítás és a baráti összetartás problémáit érinti. Az Olaszországban tanuló és dolgozó fiatalok egy Erasmus-szemeszter erejéig egy lakásba költöznek – felidézve ezzel a *Lakótársat keresünk* című francia–spanyol film alapszituációját –, az ő nyári élményeiket ismerhetjük meg chatbeszélgetéseiken keresztül. A napjaik különösebb konfliktusoktól mentesen telnek az Erasmus-ösztöndíj ideje alatt, a történetek sokkal inkább a drog és alkohol mérték-

len fogyasztásából fakadnak (sőt, sokszor a fogyasztás maga a történet), mintsem a szereplők személyes motivációiból. A regényre kevésbé a történetorientáltság, inkább az állapotok váltakozása és rögzítése jellemző. Míg a viszonylag új típusú chatkommunikációban talán legőszintebben és legnyíltabban a barátainknak írt chatüzeneteinkben szoktunk fogalmazni, addig a regényben szereplő beszélgetések, bár őszinték, mégis modorosnak, túlságosan megkomponálnak hatnak. Bódi problémafelvetései relevánsak és aktuálisak, de túl gyorsan váltakoznak ahhoz, hogy kellően elmerüljünk egy-egy szereplő érzéseiben vagy gondolataiban. Mindez adódhat a chatbeszélgetések formai szűkösségéből vagy a nemzetközi közösséget formáló fiatalok kollektív Erasmus-élményéből is, hiszen az otthon kötelekeitől elszakadva a külföldi félév során a társaság tagjai saját határait feszegetve próbálják élvezni az életet.

Deklarált szándéka ellenére, hogy a könyv fiatalokról szóljon fiataloknak, a borító kifejezetten fantáziátlanra és divatjamúltra sikerült. Az előzéklapon olvasható alcím vagy műfajmegjelölés – *Csetregény* – megpillantása izgalommal töltött el, reméltem, hogy egy kísérletező, vizuális megjelenés, tipográfia is társul ehhez a kifejezéshez. Ehelyett csupán a drámákra jellemző írásmódban, a konzisztens rövidítésekben és a hangulatjelek használatában valósult meg a chatfolyam. Kihagyott lehetőség ez a könyvolvasás azon időszakában, amikor a fiatalok pontosan az olyan köteteket keresik, amelyek nemcsak tartalmilag, de formailag, vizuálisan is meglephetik őket. Felmerül így a kérdés, hogy mit is jelent pontosan a szerző által megjelölt csetregény. Lehetséges műfaji besorolás vagy csupán a formára tett megjegyzés? Az újmédiában nem ritka az olyan felhasználók által gyártott tartalom, amely úgy mesél el egy történetet, hogy a választott közösségi média platform sajátosságait is felhasználja, lehet az chatfikció, az Instagram vagy a Snapchat applikációkkal kapcsolatos fikció is. A legnagyobb rajongói írásokat gyűjtő oldalon, a Wattpadon számos ilyen „írást” találhatunk. A Snapchat- és Instagram-történetek általában vizuálisan is gazdag, fotókkal ellátott szövegek. A *Hype* ezeknél történetileg és nyelvileg is kidolgozottabb, az internetes chatfikciók és a tárgyalt chatregény megjelenése mégis hasonló gyökerekre vezethető vissza. Az internet hőskora óta aggasztja és izgatja az érintetteket, hogy az online kommunikáció fejlődése milyen hatást gyakorolhat a nyelvünkre (gyakran felüti fejét a tömegpánik, amely szerint az internet korában nincs szükség könyvekre, a fiatalok már nem olvasnak, hovatovább az e-könyv ördögi technikája még a nyomtatást is feleslegessé teszi). Bizonyos platformok, hordozók kommunikációs stílusai egyre gyakrabban keverednek egymással, azonban könyvként nem biztos, hogy képes működni az a forma, ami online felületeken fenntartható és élvezhető lehet. Izgalmas gondolatkísérlet, hogy Bódi chatfikciója is hitelesebb, átélhetőbb lenne-e, ha online blog formában találkozna vele a közönség, nem pedig egy könyv lapjain. A chatregény műfajának égető kérdése az is, hogy mi történik a nyelvhasználatunkkal akkor, amikor a barátainknak írt leveleinket nem egy viktoriánus, művelt úrihölgy igényességével fogalmazzuk meg, vagyis romlik-e a nyelvünk „minősége” az online kommunikáció térnyerésével.

Bódi hét-nyolc fiatal beszélgetéseibe enged betekintést, a nyelvhasználat így töredezetté vá-

lik, de sokféle regisztert és stílust megmutat, a karakterek személyiségének és írásmódjuknak összefüggései szórakoztatóak. Boriszra, a kvázi főszereplőre (a sok nézőpont miatt idővel hasonlóan fontossá válik más szereplők chatfolyama is) gyakran jellemző írásban a modorosság, a hosszú, kifacsart mondatok használata, a karakter egy ízben blogolással, később forgatókönyvírással is próbálkozik, ezek a betétek némi műfaji sokszínűséget is hoznak a regénybe, majd idővel egyszerűen csak eltűnnek a szövegből. Míg a forgatókönyv szövege néhány oldalt felölel, a blog eltűnése szimbolikus, kitartás és motiváció hiányában ez a terv is füstbe megy, mint Borisz összes eddigi ötlete vagy kreatív próbálkozása. Nagyon gyakori a függő beszéd ismétlődő használata, megesik, hogy egy szereplő tízoldalas „üzenetben” taglalja Jácint nevű társuk élettörténetét, egy olyan karakternek, aki a történet ezen pontján nem is ismeri az említettet: „Jácintéknak psze elment a kedvük a szívástól... Hébe-hóba toltak csak el egy-egy cigit közvetlenül a sportorvosi után, mikor még jó messze volt a következő vizsgálat, aztán végigretgették a következő időszakot... Ebben a néhány hónapban Jácint kevesebbet foglalkozott a vízilabdával. Neki is volt egy graffitis korszaka, mint kb. minden rajzolni szerető srácnak a 2000-es években...” Ez esetben nemcsak az oldalakra nyúló üzenetek hossza teljesen hiteltelen, de a szereplők ennyire részletes beszámolóit is.

Borisz a történet elején izgalmasan rámutat az online világ azon kettősségére, hogy sosem teljes egészében önmagunkat, sokkal inkább egy általunk rekonstruált online személyiséget mutatunk a minket figyelő közösségnek. Borisz blogot szeretne írni az Olaszországban eltöltött időről, amikor az egyik barátja megkérdezi, hogy kitér-e majd a drogokra, ő csak annyit mond: „Vagy azt mondom h fikció és akkor úgysem lehet mit mondani rá.” Ez egyfajta megbízhatatlan narrátor mintájára megbízhatatlan chatfolyamot is jelenthet, hiszen nem mindig tudjuk olvasóként eldönteni, hogy a karakterek mennyire mondanak, írnak „igazat”. A szöveg struktúrája önmagának mond ellent, a gyors olvasást és szövegfeldolgozást igyekszik utánozni, majd megszakítja ezt egy két oldal hosszú „üzenettel”. A probléma talán ismét abban rejlik, hogy felnőtt, előző generációhoz tartozó szerző szeretne a fiatalok kommunikációs szokásait, nyelvi regisztereit előtérbe helyező regényt írni. A választott közlésmód célja, hogy az irodalmi nyelvet vegyítse a chat nyelvezetével, azonban nincsenek elég pontosan kitalálva azok

a nyelvi eszközök, regénybe oltott chatstruktúrák, amelyekkel ezt véghez vihetné. A szlengszavak, a rövidítések ahelyett, hogy véletlenszerűek lennének, folyamatosan ugyanabban a formában térnek vissza. Ezek használata azért is kockázatos vállalkás, mivel a kifejezések, rövidítések sokasága már a könyv megjelenésének idején teljesen elavult volt. A szerző a Kortárs Online-nak adott interjújában többször is kiemeli, hogy regényeivel kiemelt célja a fiatalokhoz szólni, hiszen ismeri a gondolkodásukat, viselkedésüket. Szerinte „nem a közönséggel van a baj, hanem a szerzőkkel, akik nem tudják, mit kellene írni a fiatal korosztályok számára” – a szerző szándéka dicséretes, a megvalósítás sajnos nem képes időálló olvasmányként funkcionálni.

A történet illeszkedik a kábítószerregények sorába – bár a fülszövegben említés sem esik a szerhasználatról, mégis nehézkesen találunk olyan oldalt a regényben, ahol ne lenne említve valamilyen kábítószer, sőt, alapos olvasók egy jegyzetfüzettel felszerelve a regény végére a szintetikus drogok szakértőjévé avanszálhatnak. Mint ha Bódi Bret Easton Ellis és Irvine Welsh örököse szeretne lenni, azonban a *Hype* nem tud olyan meggyőzően kiábrándult lenni, mint a *Less than Zero*, sem olyan vicces, mint a *Trainspotting*. A médium megváltozott, de az alaphelyzet ugyanaz, az MTV-t most a számítógépes játékok és Netflix-sorozatok bámulása váltja fel. A *Hype* főhőseinek azonban nincs miből kiábrándulniuk, hiszen nem is vágtak még bele semmibe. A különböző nemzedékek hasonlóak egymáshoz, a Z-generáció motiválatlannak és céltalannak tűnik csakúgy, mint Ellis esetében a nyolcvanas évek fiataljai. Bódi inkább a kábítószer-fogyasztás könnyedségére teszi a hangsúlyt, amennyiben van a szerhasználatnak napos oldala. A regény bővelkedik a kábítószeres „utazások” leírásaiban, gyakran humorral tompítja a drámaibb történéseket. Annak ellenére, hogy a karakterek itt is problémás helyzetekbe keverednek, a regény nem feszegeti a bűn és bűnhődés kérdését, nincsenek visszafordíthatatlanul elrontott életek, a karakterek sorsa, cselekedetei szinte tét nélküliek. Egyedül Jácint súlyos herbálfogyasztásáról fest erősen nyugtalanító, ijesztő képet a szerző, néhány jelenet erejéig bemutatva az elvonási tüneteket, azonban a történet előrehaladtával ez a probléma is megoldódik, nem árnyékolja be a szemeszter további részét.

Az útkeresés, a felnőtté válás történet narratívái is felfedezhetők a könyvben, a történet végén az egyes szereplők elérnek bizonyos célokat, erről a Borisz által jegyzett epilógusszerű chatbeszámolóból értesülhetünk. Ő például saját egzisztenciához jut, lakása és üzlethálózata lesz, bár leszokott a kábítószerről, a pénzhez drogkereskedéssel jutott. A befejezés kiüresedett állapotot illusztrál: „Rágyújtok és megpróbállak felhívni. Csak sípol, és eszembe is jut h a szüleidnél lehetsz, elvégre vasárnap van. Olyan egyedül vagyok. Talán nekem is meg kéne látogatnom anyámat.” Nincsenek sem nagy tanulságok, sem nagy ívű karakterfejlődések, ez azonban nem is hiányzik, hiszen az Olaszországban töltött szemeszter pillanatainak, benyomásainak, hangulatának rögzítése megtörtént, a csapattagok éltek tovább a saját életüket, a felületes viszonyok ritkán mélyülnek el ilyen rövid idő alatt. Borisz előrelépése, hogy a dizájnerdrogok fogyasztása és terjesztése helyett már konditerem-hálózatot üzemeltet, egyszerre hat örömtelinek és komikusnak, a művészlélekből üzletemberré avanszált fiúnál, úgy tűnik, újabb függőség van kialakulóban. A testépítés iránti elkötelezettsége feltűnően emlékeztet kábítószer-fogyasztói attitűdjére: „Korán kelek és kemény izomlázam van, nem kellett volna kihagyjak két hetet edzés nélkül. Kikeverek egy dupla adag banános proteinshake-et és alig fél perc alatt meg is iszom.”

Nehéz meghatározni a regény célját, mivel helyenként már annyira túlzó, hogy sok esetben önmagát parodizáló egzisztenciális szatírává válik, máskor meg magát szigorúan komolyan vevő prevenciósi irodalomká. A történet, bár rendkívül repetitív, könnyedén viheti magával azt az olvasót, akit nem zökkentenek ki a nyelvi egyenlőtlenségek. A karakterek nem adnak különösebb azonosulási pontot, motivációjuk, stílusuk az olvasók szimpátiája helyett inkább ellenérzésüket válthatja ki. A csetregény mint vállalkás ígéretesen hangzik, de nem váltja be a hozzá fűzött reményeket sem tartalmi, sem formai szinten. A regényt hiányok sokasága árnyékolja be, a jól megválasztott nyelvhasználat, a kitűzött és elérendő cél, valamint a mondanivaló hiánya miatt. Ezek nélkül csupán a karakterekkel való céltalan sodródás marad az olvasónak, ami időnként szórakoztató, de ahhoz nem elég, hogy feszült izgalommal kísérvük a *Hype* hőseinek útját.

VOJNICS-ROGICS RÉKA

Bódi Péter: *Hype*

Pesti Kalligram, 2021

Bódi Péter legújabb regényében is fiatal felnőttek játsszák a főszerepet, ezúttal egy Erasmus-ösztöndíjjal Olaszországban tanuló, multikulturális közösségen keresztül nyerünk bepillantást a kábítószeres szubkultúrába. Bár a *Hype* formailag egyedülálló vállalkozás (kizárólag chatbeszélgetésekből épül fel), a nyelvilag gyakran megbicsakló szöveg nem váltja be maradéktalanul a hozzá fűzött reményeket.

A történet az Erasmus-ösztöndíjjal Olaszországba érkező Borisz nézőpontjából indul, de ahogy egyre több diákot ismer meg Maceratán, úgy kapcsolódnak be új narrátorok is. Hat-nyolc állandó elbeszélő vált egymással chatüzeneteket, az így kialakult hálózatot a közös lakás mellett a kábítószerezés-fogyasztás köti össze. A *Hype* alcímet is kapott, méghozzá a hangzatos „csetregény” kifejezést, amelyből természetesen származnak – főként piaci – előnyök is (a figyelemfelkeltő cím már önmagában egy jó reklám, a szűkebb műfaji besorolás pedig egyértelműsíti, ezáltal eladhatóbbá teszi a könyvet), de jelen paratextus amiatt mégsem szerencsés, hogy mind az író, mind az olvasót korlátok közé szorítja. A befogadót azért, mert a műfajmegjelölés eleve determinálja az olvasási módot, Bódi Pétert pedig azért, mert valószínűleg egy heterogén műfajú (nem csak chatbeszédre építő) szöveggel gördülékenyebb, jobb regényt írhatott volna.

A könyv izgalmas műfaji és nyelvi kérdéseket vet fel, többek között, hogy olvasható-e gördülékenyen egy szöveg, amely kizárólag chatablakok összefűzéséből áll össze regénnyé. Bódi kötete egy idő után egysíkúvá válik, a beszélgetés-montázsok erőltetettek, túlírtak. Egyszerűen ellentmond a platform jellegének a retrospektív időkezelés: az online kommunikáció az itt és mostban zajlik, míg a kötet elbeszélői csak másnap vagy napok elteltével összegzik – igen körülményesen – az eseményeket. Az sem általános, hogy a kommunikáló felek többoldalas, naplószerű bejegyzéseket írjanak egymásnak, amikre sok esetben még csak válasz sem érkezik. Ez a reflektálatlanság főként Borisz blogjához és forgatókönyvéhez köthető, amiket lakótársának, Petrának küld véleményezésre. Az utolsó fejezetnél bukik ki leginkább, hogy a hagyományos elbeszélő művek módszereit igen nehéz a chat formátumra alkalmazni. A szerző Borisz szemszögéből ír egy összefogla-

lót Petrának, de kérdés, hogy a fiúból mikor vált omnipotens narrátor, aki előre látja a történéseket. „Így végződött az este. Soha többet nem voltunk így együtt.” Ugyanazon fejezetben az énelbeszélő a múlt eseményeinek összefoglalása közben helyenként jelen időre vált, és saját cselekvéseit kezdi el narrálni, amitől az időkezelés végképp inkoherenssé és hiteltelenné válik, hiszen így senki sem chatel: „Kiöblítem a poharam, majd megtöltöm néhány ujjnyi vodkával. Mikor nincs semmi dolgom, még mindig rámjön h legszívesebben beszívnék. A ruhásszekrényem aljából előtúrom a vészhelyzetre tartogatott piros Marlborót, majd kiülök az erkélyre köntösben, még a kabátom sem veszem fel. Meglepően meleg van, legalábbis úgy érzem, mikor a nap telibe süt. Rágyújtok és megpróbálak felhívni.” Az is problematikus, hogy különféle műfajú szövegek (mint a blog, forgatókönyv, Wikipédia-lexikoncikk) a chat platformján jelennek meg: ezek a szerepzavaros szövegbetétek inkább döcögössé, nehézkessé teszik az olvasást, mintsem lendületet adnának a kötetnek. A kezdetben izgalmas és innovatív ötlet körülbelül a kötet közepéig ragadja magával az olvasót, utána a chat felülete szűkössé válik a cselekmény kibontásához és a karakterek kidolgozásához.

Bódi kötete annyiban formabontó, hogy megpróbálja a chatnyelvet irodalmi szintre emelni – bár inkább kevesebb, mint több sikerrel. Az online kommunikációra már korábban is reflektáltak kortárs, főként ifjúsági irodalmi szerzők, hiszen az ifjúsági irodalom gyakran a kamaszok mindennapjait tematizálja, amelyben a virtuális valóság központi szerepet tölt be. Németh Eszter *Kötéltánc* címmel blogregényt írt, Mészöly Ágnes *Darwin-játzsma* című ifjúsági regényének chatnyelvét az egyik főszereplő irodalmibb igényű naplórészletei kísérik, Leiner Laura *A Szent Johanna gimi* sorozatban pedig szintén kísérletezett a chat platformjával – azonban Bódi az első, aki egy teljes regényt írt meg ebben a stílusban. A szerző nem a mindenki által ismert chatnyelvet használja, hanem egy szépirodalmi igényű pszeudonyelvet kreál. Az emojikkal tarkított hosszabb-rövidebb beszélgetések alig tartalmaznak tipográfiai vagy helyesírási hibákat, elütéseket, a rövidítések és szlenghasználat túl következetes, a megszólalók nyelve alig különböztethető meg egymástól. Bódi szövege ezért chat-

kritikaként is értelmezhető: a virtuális trendeket követő, a drogozás miatt elmélyült tudatállapotot átélő fiatalok nyelve és gondolkodásmódja uniformizálódik, sematikus karakterekké válnak. Ahogy a kábítószerrel, úgy a netes kommunikációtól is függnek a fiatalok: az online szféra ad nekik közös nyelvet, amit a realitásban csak a drogoknak köszönhetően tapasztalnak meg.

A kötet terei között éles kontraszt húzódik: hiába jutnak el Olaszországba, a szereplők alig mozdulnak ki az ingerszegény lakásból. Az erasmusos életérzés egy kollektív bura alá vonja a diákokat, amelyben – távol az otthon kontrolljától – szabadabban élhetnek. Párhuzamosan a külső terek elhanyagolásával (a lakás egyre koszosabb lesz, az olasz városokat nem ismerik meg) a kábítószer-fogyasztással belső világukat is leépítik, az új narkotikum kikapcsolja az öntudatukat, érzékszerveiket, végül már kommunikációra sincs szükség, ugyanis a Neonzöld Hús nevű dizájn drog – mint egy újfajta virtuális tér – összekapcsolja a szerhasználók agyát. Ennek fényében válik tragikomikussá a regény: Borisz disztópikus forgatókönyve az ő reális életükhöz képest utópiává értékelődik fel. A poszthumán diskurzusba illeszkedő forgatókönyv szerint megszűnik az internet, ami a harmadik világháború kitörésével fenyeget. Azonban pánikolás helyett Borisz felüdülésként éli meg ezt a helyzetet, az internetes korszak lezárultával megszűnnek az emberek személyiségét, nyelvét, cselekvéseit lekorlátozó béklyók, és innentől szabadabban mozoghatnak, ismerkedhetnek, a nomád életmód miatt pedig praktikus és gyakorlati tudással gazdagodnak.

A *Hype* leginkább new adult kötetként olvasható, hiszen fiatal felnőttek életét, problémáit tematizálja, miközben aktuális, fontos témákat, tabukat döntöget. Ahogy általában a kortárs ifjúsági irodalmi műveket, úgy ezt a kötetet is áthatja a filmszerűség, ami a szereplők intermediális utalásaiiban és Borisz szövegeiben érhető tetten. A sorozatokra jellemző technika segítségével előfordul, hogy egy bizonyos eseményt vagy karaktert különböző szereplők másképp látnak, tehát egymás melletti, eltérő valóságfelfogásokat mutat be a szerző. A maceratai szupermarket előtt kolduló férfi Elek és Borisz teljesen másképp látja, az utóbbi leírásában egy pozitív karakter elevenedik meg: „A bejáratnál állt egy srác és pénzt kért. Kurva jó ruhái voltak, minden márkás. Úgy akart koldulni tőlem h közben az iphone-ján dumált. Beszélgettem vele egy keveset angolul, elmondtam neki h csóró diák vagyok, nem is kért utána pénzt. Aztán amíg dumáltunk, másoktól sem kért. Furcsa de tök elfelejttem miről beszélünk, pedig nagyon jólesett a társasága.”

A rasszista Elek viszont azonnal sztereotípiákban kezd el gondolkodni: „amúgy jól tele van minden bevándorlókkal. azt hittem, csak a nagyvárosokban lesz ez. megyek le a boltba valamelyik nap, erre egy feka márkás cuccokban kér tőlem pénzt... miközben az iphone-t nyomkodja...” Borisz nemcsak forgatókönyvében és blogjában, hanem hétköznapi megnyilatkozásaiban is érzékelhető, hogy film szakosként és leendő rendezőként szemléli a világot: „Viszont az a szoba amit átmenetileg Jácint használ, szinte üres volt. Egy csukott táská volt csak bent, néhány üres sörösdoboz és egy viszonylag nagy vászon, félig vörösre festve Milos szobája úgy be van lakva mintha az egész életét itt töltötte vna. Az asztalon nagy halom könyv, a falakon plakátok, ruhák mindenfelé, a parkettán apró tárgyak, kajásdobozok. Egy másik szoba ajtaja zárva volt, vmi elektronikus zene hallatszott ki, monoton techno vagy unalmas house.” Borisz olyan pontosan és részletgazdagon számol be az eseményekről, hogy az olvasóban felkelti a gyanút: hogyan emlékezhet ennyire aprólékosan mindenre akár több nap távlatból is, ha folyamatosan beszűkült tudatállapotban van a droghasználat miatt? Bár Borisz nem szembesül vele, az ő valósága nem a realitásban gyökereszik, hanem a kábítószeres szűrőjén és a saját fikatív emlékein keresztül fér hozzá a világhoz. Ezt a valóságdekonstrukciót Bódi következetesen viszi végig a többi szereplőn és a cselekményen is.

A szerző nem fogalmaz meg explicit társadalomkritikát, a Borisz szemszögéből élénk táruló beszámoló is csak ritkán tartalmaz értékművészt. Ahogy a drogos kultúrához, úgy a pornográf, erőszakos, izléstelen történetekhez, tartalmakhoz is semlegesen viszonyulnak a karakterek. Szabad idejük nagy részét sorozatok és filmek nézésével, videójátékozással töltik, előszeretettel és szelekció nélkül fogyasztják a tömegmédiá termékeit: „Andrea hatalmasat nevet azon, hogy egy animált figura lefekszik a volt barátnőjével, majd kiderül, hogy a srácot csak a földönkívüliek szopatták meg azzal, hogy az egyikük átváltozott a csajjá, így a szerencsétlen egy alienbe mártotta bele a farkát.” Azonban egyes szöveghelyek prevencióos olvasattal is bírnak, hiszen a végletekig túlzó jelenetek és a droghasználat negatív következményeit magukon viselő karakterek (mint a függőségben szenvedő Jácint vagy a megérőszakolt lányok) didaktikusan hatnak, eltávolítják az olvasót a kábítószeresztől. A droghasználat leginkább abban a karneváli jelenetben kap groteszk színezetet, amikor Milos a holland határon utazik át: „A sofőr felállt, megfordult és hátraordibált h »EAT!!« mire a busz utasainak körülbelül kétharmada mintha előre begyakorolt koreográfia szerint cselekedett

vna, benyúlt a táskájába és nekiállt lenyelni mindent amit a kutya kiszagolhatott vna. [Milos] ránézett a szomszédjára aki épp a negyedik ecstasyt nyelte le. Megkérdezte a faszitól h kér-e space caket, mire az elnevette magát és elővette a maga süteményét. Milos azt mondta h mikor körbenézett olyan volt mintha egy mozi nézőterét látta vna felgyorsítva a vetítés alatt. Az emberek nem ették hanem zabálták a drogokat. Sütit, tablettákat, porokat.”

A kötet disztópikus hangulata abból fakad, hogy a *Hype* egy olyan világot tár elénk, ahol a hagyományos értékek (mint például kultúra, barátság, szerelem, tudás) szerepe végképp relativizálódik. A komoly és komolytalan regiszterek váltakozása feszültséget teremt: a riasztó események a drogmámorban légiessé és viccessé válnak. A drog a regény témájának, cselekményének és szereplőinek is katalizátoraként funkcionál, teljes mértékben áthatja a szövegvilágot. Akár drogregénynek is nevezhetnénk a kötetet. Szinte nincsen egy jelenet sem, ahol ne jutna valamilyen szerephez a kábítószer – néhány szöveghelyen kívül, ahol pedig jelentéses a hiány. Borisz csak alkohol- vagy kábítószer-fogyasztás hatására tud megnyílni, Jácint beállva készít festményeket és rajzokat, Andrea leszbikus szexuális élménye egy szer hatásának köszönhető, Petra keresete pedig a dílerkedésből származik. Egy kicsit naposabb Bret Easton Ellis-i világ elevevendi meg, hiszen az elbeszélők nullánál nem kevesebbek: művészettel kísérleteznek, barátkoznak, olykor megbánják tetteiket. A művészeti ambíciókat azonban nem koronázza siker (Borisz filmje és blogja kudarcba fullad, Jácint festményei esztétikailag nem értékesek), a baráti beszélgetések csak alkohol és a kábítószer hatására kezdődnek el, de még olyan alapvető szabadidős tevékenységeknek is, mint a tengerparti süt-

kézés vagy a kulturális helyszínek megtekintése, a kábítószer a motorja. Borisz életébe visszatérő motívum a lila madár, amiről a boldogság kék madarára asszociálhatunk. A kismadarat először az SM-31 nevű drog lenyelése után pillantja meg Maceratán, látványa harmonikus, boldog életeréssel tölti el. A boldogság kék madarát talán nem is lehet megtalálni, de ahogy a kábítószer-fogyasztás által egy átlagos barna madár is lilává válhat, úgy az élet is színesebbnek látszik.

A szerző érzékenyen és tárgyilagosan mutatja be a kábítószeres szubkultúrát, merészen és hidegvérrel számol be a narkotikum-előállítás folyamatáról, a drogok típusairól és a dílerrek tevékenységéről. A szerző korábban már említett didaktikus gesztusa, hogy a negatív hatások miatt több szereplő is felhagy a drogozással a kötet végére. A leszokást azonban nem követi feloldás, a bekövetkezett problémákat nem lehet érvényteleníteni: Jácint más függőség után néz, Petrának HIV-fertőzöttség kell élnie, Borisznak pedig ugyanolyan magányos és üres marad az élete, amire aztán maga is rádöbben, hiszen a drogok nélkül már képes őszintén és szűrő nélkül reflektálni önmagára és a világra. Hiába a szermentes élet, újra látja a lila madarat, amely ezúttal a drogozás kitörölhetetlen következményeit, az érzékszervek tökéletlen működését reprezentálja. A regény utolsó mondataiban megjelenő posztindusztriális környezet kettős jelentéssel bír: utal Borisz jelenlegi sivár életére, de a felépülés, az újrakezdés potenciálját is magában hordozza: „Olyan egyedül vagyok. Talán nekem is meg kéne látogatnom anyámat. De ma inkább pihenek. Hátradőlök, a szomszédos építkezést nézem. Mégis fájni kezdek. Elnyomom a cigit, kiiszom a poharam, majd megnézem a telefonom. Hátha írt vki”

SOKACZ ANITA (1983) Biatorbágy

SOKACZ ANITA

Papp-Zakor Ilka: Majd ha fagy

Pesti Kalligram, 2021

Itt vagyunk a dinoszaurusz képében megjelenő apokalipszis tátongó szája előtt, amint a vasárnapi ebéd közben bekiabál az ablakon. Egyébként meg ott zúg a mindennapok mögött, csendesen összeszoktunk vele hétköznapi kataklizmáink során, most pedig lassan az egész világ eltűnik benne. Papp-Zakor Ilka két novelláskötete után, első regé-

nyében, a *Majd ha fagy*-ban előreküldte sárkányait és mind a négy lovasát.

A 2010-es évek közepétől egyre erőteljesebben jelentkező öko- és biopoétikus szövegek sorát erősíti a szerző regénye. Bartók Imre, Moskát Anita vagy Lénárt Gergely, hogy korábbi generációt is említsünk, Bodor Ádám vagy Oravecz Imre, és nem fe-

ledve Térey Jánost, aki pszeudo-ökoregényével, *A Legkisebb Jégkorszakkal* már megágyazott egy új-fajta világábrázolásnak, hogy az eljegesedés beszívárogon például a Stúdió K Színház *Reggeli dinoszauruszokkal* című előadásába is. Papp-Zakor abszurdba hajló regénye könnyen illeszkedik az antropocén diskurzusba, szinte már trendszerűen vonultatva fel az elmélethez kapcsolódó kötelező toposzokat, az elidegenedést, a kihalás fogalmát vagy az ember hatását a természeti környezetre. Annyanban ellép a poszthumán diszciplínától, hogy az elbeszélő a szereplők közötti kapcsolati dinamikára fókuszál. Anita autóbalesetben elveszíti édesanyját, így nagymamája, Elvira és nagybátyja, Ervin neveli fel. Házassága Norbival is egy, a tervezőasztalon megkötött szerződéshez hasonlít, bensőségesség helyett inkább a szigorú pontokban rögzített felszínesség statikussága érződik.

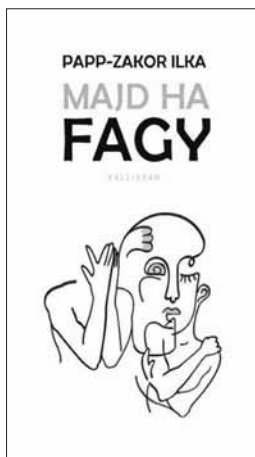
Iván, az oroszországi kolléga az újdonság erejével érkezik meg harmadikként e kihűlt kapcsolatba. A felsorolt szereplők közötti kötődések fel-, illetve leépítésének kísérleteit problematizálja Papp-Zakor regénye.

A fantasztikum elemeiből építkező, a lét abszurdítását reprezentáló történet a dinoszaurusz-motívum köré épül, amelynek felfejtése megközelíthető az evolucionista beszédmód felől is. A többféle szólam nyelvi regisztereinek kavalkádjában ez főképp Ervinhez köthető, az ő belső monológjaiban egyre közelebb kerülünk e motívum különböző jelentéseihez. Meglátásainak kifejtése során arra a megállapításra jut, hogy az ember számára az utolsó fejlődési lépcsőfok a kihalás lehet, így ezek az állatok szimbolizálják az emberiség végét. A bolygó az ember által el- és kihasznált, a klímakatasztrófa közelgő bekövetkezéneke disztópikus leírata felkínálja a már említett antropocén olvasatot. Egy ilyen világba való vetettség csak szorongást szülhet, reprezentálva az ontológiai, egzisztenciális létproblémákat. Nincs ez másképp az emberi kapcsolódások esetében sem, bár az akarat megvan a kötődésre, megvalósításra halálra ítéltett – ahogy ezt Ervin be is vallja önmagának. Gondolatainak címzettje unokahúga lenne, akihez nem jut el az üzenet, így mutatva rá a (beszéd)cselekvés képtelenségére. Iván szólama levelekben artikulálódik. Anitával való egyetlen találkozásuk után e-mailekben társalognak, folyton elodáztatva egy valódi randevú lehetőségét. Iván egy allegorikus, mitologikus szalon keresztül ismeri be fantomlétezését, amelyben fél felfedni Anita előtt önmagát:

„Amikor nálatok voltam, és az üzleti egyeztetések szüneteiben meglátogattalak, akkor éreztem hasonlóképp magam – mintha nem is én beszélgetnék veled, hanem önmagam rosszul sikerült árnyéka... Félre ne érts, nem tőled félek. Egész pontosan: ha rád gondolok, tudom, nincs mitől tartanom. Magamban viszont egy ideje egyre kevésbé bízom, így azt is nehéz elképzelnem, hogy bárki másnak a rokonszenvére számíthatok. És mi történik, ha mindenkit elmarok magam mellől?” Félelmük elszigeteli őket, törekeny a viszonyuk egymáshoz és a világhoz.

A dinoszaurusz-mítosz jelképezheti a múltat is, a röpképes őshüllőkből kifejlődött madarak az összekötő kapocs a jelenel, egy letűnt kor hírvivőiként. Ervin monológjainak egyikében – amelyek mintha a regény eszmei hátterének közvetítésére szolgálnának – aztán el is hangzik a kemény jóslat: ha nem foglalkozunk a múltunkkal, nem lesz jövőnk, vagyis a két idősík közötti kapcsolat folytonosságának hiánya löki az emberiséget a kihalás felé.

Akár egy világvége-karneválon, elbeszélői hangok, idősíkok, motívumok keverednek egy létfilozófiai üstben. Kérdés, hogy mindez össze tud-e állni egy átfogó, koherens szövegvilággá, amelyben a sokféleség erősíti az ellentétes pontok összeolvashatóságát, vagy e fragmentáltság áttörhetetlensége miatt éppen hogy kioltják egymást. Papp-Zakor kevert narrációt alkot meg, narrációs snittekét épít be múlt-jelen-jövő közé, amelyekkel együtt a fokalizáció is eltérővé válik. Az egyes szám harmadik személyű perspektíva a jelenből indít Anita és Norbi hétköznapijainak bemutatásával. A nyelv Anita egysíkú életének ábrázolásához hűen színtelen, a mondatok sokszor modorosak és erőltetettek. „Anita is lezuhanyozik, hogy bekenhesse magát karcsúsítókrémmel; külön figyelmet fordít a zsír sújtotta területekre”, vagy „Ervin egy képeskönyv tanította meg szeretni”. Iván és Norbi levelei egyes szám első személyben íródnak, Ervin belső monológjai szintén egy homodiegetikus narrátor hangján szólnak. Így a jelen és a múlt „mindentudó” narratori hangjába ékelődnek a belső fokalizációjú levelek, amelyekhez eltérő megszólalásmód párosul. Norbi e-mailjeiben hangsúlyosabban érezhető a hétköznapi, sokszor erőltetett, fárasztó jópofasággal elegyítve, amelyeket emojikkal zár, de Anitával közös emlékei mégis bensőségessé teszik őket. Iván hangja emelkedettebb, patetikusabb: „....egy cukrászoltba robogó teherautó

egy éles kanyarban felborult. Gyomrából régimódi, levendulás cukorlabdák ömlenek az aszfaltra... A tudósító szerint a sofőrnek nem esett bántódása. Amíg efelől biztosít, a cukrok, mint rágcslók amestiszt szeméi derengenek a közelben parkoló autók kerekei között." Másutt leveleit átítatja az orosz hitvilág szimbólumaival, amely a történet záró motívumát is implikálja. A múlt nyelvi ábrázolása jóval organikusabb, dúsabb, gazdagabb ornamentikájú, többdimenziós világot fest le a helyenként előforduló mágikus realista ábrázolás stílusjegyeivel, azonban nem olyan átütő erővel, mint egy Bodor Ádám-regényben, amely minden pontján erős, konzekvens világépítésre képes. Ha alaposabb lélektani mélyfúrásokra vállalkozott volna a szerző, a különféle elbeszélői hangok hitelesebbek lehetek volna, így azonban a személyiségábrázolások elnagyoltak, a felszínen marad ez az egyébként sok lehetőséget magában rejtő játék.

A nyelvi polifónia (realista, mágikus realista, esztétizáló) zsánerkeveredést is létrehoz, ami termékeny lehetne ebben a karneválban, de a különböző műfaji elemek kioltják egymást, nem képeznek szerves egységet, nem következnek egymásból. Az Anita, Iván és Norbi közötti viszonyban egy szerelmi történet bontakozik ki, miközben a lusta nyomozó kutatása mögött meghúzódik egy krimiparódiába oltott kriminarratíva is, amely groteskségében igen mulatságos, de sajnos a későbbiekben elsikkad. A szerelmi történet eközben levélregény is, hiszen Iván és Norbi e-mailjei folyamatosan váltják egymást. Anita dilemmáját végül kutyája, Ruszlán oldja fel egy spirituális és/vagy disztópikus pillanattal, amelynek eredményeképpen Anita egy inkább megmosolyogató, mint jól sikerült Benjamin Button-i visszafiatalodás részesevé válik. Úgy tűnik, a szöveg univerzumban az eltűnés fenoménje az egyik legfontosabb szervezőelv. Az első utalás erre egy bélyeg, amelyen egy dinoszaurusz látható, az „Europasaurus, az izolált zsugorodás iskolapéldája”. Ezt követi Anita névtelen édesanyjának folyamatos fel- és eltűnése, majd a nagypapa öngyilkossága. Ervin is minduntalan a maga által teremtett világba menekül, Anita kollégái kenyérgalacsinok formájában hagynak maguk után űrt, hogy soha többé ne térjenek vissza. A szereplők kapcsolataik és materiális függőségeik felszámolásával feloldozást, kioldást nyernek a létből a szabadságba, az emberiség eredendő bűnössége felszámolódik, hogy aztán beleveszzen a semmibe. Hogy ez miért épp kenyérgala-

csinok formájában manifesztálódik az itt maradtak számára? Sajnos ez nem derül ki a szövegből.

A figurák közül a legárnyaltabban, legplasztikusabban Ervin jelenik meg, a differenciáltabb személyiségkép felfestése miatt vele a legkönynyebb az azonosulás, amely a többi szereplő kapcsán kevésbé mondható el. Általa fogalmazódik meg a regény ars poeticája, a fantasztikum és realitás közötti átjárhatóság érzéki, egyéni látásmódú ábrázolása: „Amikor úgy tettem, mintha élő és élettelen, sőt, ha úgy tetszik, létező és nem létező közt nem lenne feltétlenül áthidalhatatlan szakadék, az időnek pedig nem kellene visszahozhatatlanul egy irányba telnie, azt reméltem, neked segítetek. Úgy számoltam, hogy nem akarod majd olyan átkozottan komolyan venni a – te zavaiddal élve – »elcseszett földi létet«.” Az esszéisztikus nyelvezetet átszővi az emlékekre való reflektálás, személyesebb téve a monológokat, amely segíti a néhol száraz tényeket soroló szöveg befogadását. E szöveghelyeken a szerző érzékenyen ábrázolja Ervin izolációját, aki a nem létezőn, képzelt dinoszauruszain keresztül képes kapcsolódni a valósághoz, amely csak Anita születésével realizálódik. A családkép felrajzolása közben is érezhető az a (társas) magány, amely a jelenlévőket jellemzi.

A regényben felfedezhető társadalomkritika (munkahelyi kapcsolatok sekélyessége, Anita elidegenedettsége foglalkozásától, a kutyát sétáltatók megjegyzései) közhelyesnek tűnik, ugyanakkor a mindennapok közéleti jelenségeinek abszurditása és finom iróniával való megfestése sok szempontból oldja a groteszk szituációk rosszul elhelyezett és indokolatlan beemelését.

A szöveg világépítése a meseszerű irrealitás eszközeiből válogat, atmoszférateremtése mégsem átütő, még ha valamennyire képes is megfesteni egyfajta világvége-hangulatot. A szereplők mind ugyanazt keresik, egy színesebb, organikusabb, közvetlenebb kapcsolati rendszerrel működő életet. A szerző bátran jelenít meg ontológiai kérdéseket, létproblémákat, érzékenyen kapcsolva össze – s így reflektálva – a nagyon is aktuális globális krízis fenyegetésére. Az ijedt, félelmében önmagába zárkozó szubjektum magányossá lesz, megoldási stratégiája pedig a lehető legpesszimistább. Az érzékeny téma-választás és a kísérleti jelleg izgalmanak ellenére a regény egészét tekintve elmondható, hogy a serialitás, az epizodikusság nem segítette a befogadást, szerencsésebb lett volna a karakterek mélyebb ábrázolására, a történet kidolgozására törekedni.

SMID RÓBERT (1986) Budapest

SMID RÓBERT

Vonnák Diána: Látlak

Jelenkor, 2021

Az első szövegek, amelyeket Vonnák Diánától olvastam, nem novellák, hanem kritikák voltak, és már azokból nyilvánvalóvá vált az őt jellemző prózapoeitika érzékenysége, illetve az, hogy a fikciós karakteralkotás mélyrétegeihez milyen könnyen talál hozzáférést. Aztán Gerőcs Péter szerzői oldalán láttam, hogy ódákat zeng a *Látlak* című kötetéről; mivel őt a kortárs próza fiatalabb generációjában igen egyedi hangnak tartom, ezért nagy érdeklődéssel fordultam Vonnák szépirodalmi debütjéhez.

A kötet három ciklusba rendezi a szövegeit, köztük nem is tematikai, inkább fókuszbeli különbségekre építve; arra, hogy a mindig egyes szám első személyben megszólaló elbeszélői szövegek mire figyel, mit és hogyan lát(tat). A *figyelmemet követeli* novelláiban egy-egy alaknak az elbeszélővel való kapcsolata áll előtérben; a *Vér és víz*ben bár a családi viszonyok tűnnek hangsúlyosnak, ezt a vérségi köteléket a ciklus darabjai kiterjesztik az otthonhoz és az otthontalansághoz (vándorláshoz) fűződő viszonyokra is; a *Meddig érünk el*-ben pedig az első ciklussal ellentétben nem elsősorban azok az alakok válnak érdekessé, akikkel a narrátor szemben találja magát, hanem a hozzájuk kötődő történetek. Mindössze az ilyen apró hangsúlyeltolódások a döntők azzal kapcsolatban, hogy egy-egy novella melyik ciklusba kerül, hiszen az egész kötet hangneme annyira egységes, mintha Vonnák közvetlenül egymás után írta volna a szövegeket.

Persze apró eltérések megfigyelhetők prózapoeitikailag, például vannak olyan novellák, amelyek dallamosabban szólalnak meg – mint a kötetnyitó *Akklimatizáció* –, vagy snittszerűbben építkezők – mint a *Kármentesítés* vagy a *Mozdulatlan víztükör* –, ám valamennyi szöveg ugyanazzal az atmoszfériteremtő dramaturgiával dolgozik: halmozzák, majd egy ponton kiélezzik a feszültséget, bemutatják a húr elpattanását, hogy aztán semlegesítsék az így kialakult krízist. Például az elbeszélő és az úton vele tartó Kiran változatos testi reakcióit villantja fel előttünk a *Hazáig nyoma sincs*, amikor az a kimondatlan sejtetem telepszik kettejük közé, hogy utóbbi testvére, Anil meghalt – aztán a novella végén a fiú mégiscsak előkerül. Vagy a *Dagály*ban úgy tűnhet, hogy a két szerelmes nő kapcsolatának egyetlen kerékkötője az egyikük anyja – azonban annak halála után sem lesznek egymáséi.

Szintén egységbe fonja a kötetet, hogy a novellák középpontjában mindig az idegenség tapasztalata áll, gyakorta olyan alakok segítségével színre vitten, amelyekhez az európai kultúrában bizonyos stigmák kapcsolódnak: ilyen a muszlim (az iszlamofóbia felől), a hajléktalan (a kapitalizmus termelékenységeszménye miatt) és az idősebb ember is (az ageism valamennyi diskurzusában). Ennek alapján felmerülhet a kérdés, hogy a *Látlak* mennyire kerül közel ahhoz, amit Milbacher Róbert *A magas irodalom lektűrösödéséről* című esszéjében (ÉS, 2021. július 9.) liberális giccsként határozott meg. Vagyis olyan mű-e, amely a más-ság be nem fogadásáról és az előítéletek káros voltáról szóló elrettentő történetek újramondásával az amúgy is bevett meggyőződés(ek) megerősítésére törekszik. Vonnák a legcsekélyebb mértékben sem efelé tájékozódik, ahogy az sem jellemző a novelláira, hogy az irodalomra az érzékenyítés terepeként tekintene, mint ahogy a szépirodalomnak ez a funkciója legutóbb a Háy János *Mamikám*-ja körül körvonalazódó vitákban került elő rendre.

Vonnák hősei ugyanis nem a kulturális, nemi, társadalmi stb. különbségek miatt tartózkodnak áthidalhatatlan távolságokra egymástól, még akkor sem, ha egyébként össze vannak zárva, és társas magányuk ugyanazt a kisebb (pl. egy kocsi) vagy nagyobb teret (pl. egy kolostor) tölti ki Tibet-től Indián át Pakisztánig. Hanem mert eleve kudarcosnak gondolják a másik megértésére tett valamennyi kísérletet, így azzal meg sem próbálkoznak. Sajátos módja ez annak, hogy az idegent megőrizték az idegenségében, márpedig a novellák ezt a merész lépést mutatják az egyetlen lehetséges módnak arra, hogy a másikat ne azonnal igázzák le. Ehhez járul hozzá az említett E/1-es elbeszélőmód, amely bezárja a kötet elbeszélőit saját magukba, kiismerhetetlenné téve az olvasó számára is bármi rajtuk kívülit. (Ennyiben egy másik fiatal prózista új megjelenésével, Papp-Zakor Ilka *Majd ha fagy*-jával lehetne bizonyos mértékig párhuzamba állítani.) Ebben nemcsak az a potenciál rejlik, hogy a szövegben így végigkísérhető, amint az elbeszélő a saját idegenségével is kénytelen szembenézni, hanem az a korlátozottság is, hogy csak feltételezhetjük: a másik ugyanezzel a

saját belső világgal szemközt találva magát cselekszik úgy, hogy az inkább tart számot az olvasó, semmint a narrátor érdeklődésére.

A kötet az enigmatikusságot tovább fokozza azzal, hogy felfejthetetlenné teszi, az egyes elbeszélők miért egy adott momentumot emelnek ki a másiktól vagy éppen saját maguktól. Ezek között vannak ismétlődők, így – egyrészt – még inkább egységbe kovácsolva a novellákat: ilyen a fokhagymaszag a *Prédában* és az *Ár ellenben*; a lábbelik, így Dolma papucsának csattogása az *Akklimatizációban*, vagy Anil piros sportcipőjének látványa a *Hazáig nyoma sincs*-ben. Másrészt viszont az ismétlések tudatosítják azt a körbe-körbejárást, amely itt nem a megértés hermeneutikai köre, de még csak nem is a megismerés felülvizsgáló-reflexív munkája, hanem egy mindig önmagába tartó, ám cél nélküli spirál. Ez bukkan fel a *Hazáig nyoma sincs*-ben, valahányszor az elbeszélőt visszarántja valaki az erkélyről vagy a szakadék széléről, mert úgy hiszi, az ki fog esni; a mozdulatok mindazonáltal ugyanúgy felfoghatók bizalmatlanságként, mint ahogy egyfajta közeledésként is az érintés által. A *Látlak* azokra a mozzanatokra épít – akár csak például Szente Anita *Blues, libabőr és köntöse* –, amelyek a faktuális, illetve mesterségbeli tudás vagy egyáltalában a tudható lassú felszámolódását segítik elő. Remek példája ennek a *Kármentesítés*, ahol az építész ideális perspektívája nemcsak az által válik semmissé, hogy a helyszín bejárásakor a tervezőasztali metszet, a látkép és a városban belülről látott tér közötti inkompatibilitás felülírja az urbanisztikai illeszkedés elméleti kérdését, hanem azért is, mert az elbeszélő primer, érzéki módon szembesül a hely időjárásával és az ott lakó emberekkel is. De ugyanide sorolható az is, hogy a *Nem jutottunk valami messzire* című írásban végig lebegtetve marad, hogy a parti remete valóban egy hajléktalan, vagy régen tényleg mérnök volt valamikor.

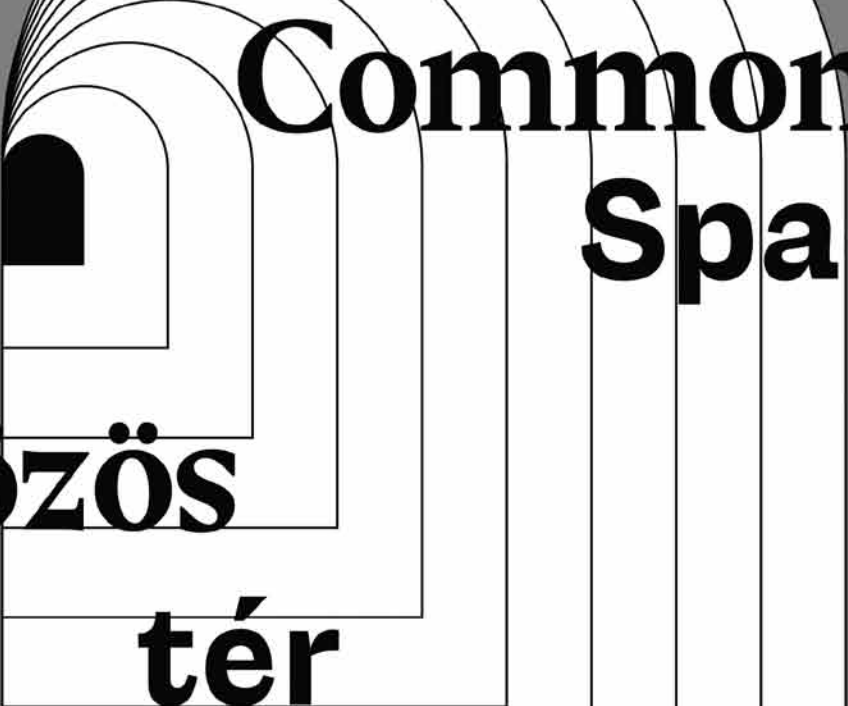
Más fénytörésbe helyezi az eddigieket, ha figyelünk arra, hogy gyakran állatokhoz (az *Akklimatizációban* Dolma kutyaként követi a többieket, epilepsziás rohama közben veszettnek néz ki, de nem kell foglalkozni vele, „ott kell hagyni, és megvárni, ameddig elmúlik, hiszen mindig elmúlik”), mechanikus szerkezetekhez válnak hasonlatossá a szereplők (az *Apály* elbeszélője maga jegyzi meg,

hogy éhségérzetét valószínűleg a repülő magazinban a speciális étrendű birkanyájáról szóló cikk alatt szereplő gasztrofotók váltották ki), illetve eltárgyasítódnak, valahányszor egy-egy mozzanatot, testrészt emel ki a narrátor a másiktól: a rúzs nélkül nyershús-színű szájtól (*Tengeribetegség*) a lüktető nyakig (*Dagály*). Hovatovább a szöveg néha szó szerint a testrészek kiemeléséről beszél, például amikor transzplantációra szánják a nagymama szerveit a *Két halálban*. Végső soron kijelenthető, hogy a testi és a kulturális reflexek találkozása az egyik legmarkánsabb novellaszervező elem az egész kötetben.

A kötet naturalizmusának ez az elállatiasítás, illetve eltárgyasítás meghatározó poétikai építőeleme, ami egyértelműsíti: annak ellenére, hogy az elbeszélői perspektíva az antropológusi semlegességre törekszik, még léteznek bizonyos kiszolgáltatottságok, és hogy éppen ezek létezni hagyása engedi megmutatkozni az irányíthatatlan és befolyásolhatatlan tényezőkre adott önkéntelen, zsigeri reakciókat. Efelől összekapcsolható az, hogy a kötet egyik legjobban sikerült darabjában, *Az ugyanaz a vérkeringés*-ben az ukrán béranya úgy pumpálja a tejét, hogy bár gyermekét már elvették tőle, elképzeli a csecsemőt magán, és az, ahogy az *Ár ellen*-ben a saját testétől undorodó, a kalóriákat rögeszmésen számoló, anorexiás lány a barátnőjéről úgy nyilatkozik, hogy „azért vonz, mint a mágnes, mert úgy van a testében, hogy alig gondol rá, csak használja, mint egy gyerek”.

Mindezeket tekintetbe véve miként értelmezhetjük a kötet első pillanattól megkapó címét? A *Látlak* hangozhat lemondóan, például *A tajgáig gyaloglok*-ban az anyját elhagyó lány utolsó sóhajaként; fenyegetően, mint a libanoni fiú barátnője szájából a szolgálónak szóló figyelmeztetés a *Mintha az árnyékom lennél*-ben; vagy visszaigazolón, hogy értem, amit a másik mond (kvázi: I see), mint a *Nem jutottunk valami messzire* címűben. Ahogy pedig olvasóként belesünk egy-egy perspektívába mindenfajta felvezetés nélkül, magunk sem csupán a kíváncsiskodás vagy az érdeklődés módusában találjuk magunkat. Vonnák novellái nem egy emberkeret jelölnek ki, ahol megismerhető az egzotikus egyedek viselkedése, hanem konkrét és átlagos hétköznapokat látunk a pátosz, a közösség és a részvét érzése nélkül.

Common Space

Közös tér

II. Ipar- és
Tervezőművészeti
Nemzeti Szalon 2022

2nd National Salon of
Applied Arts and
Design 2022

2022. április 9. - szeptember 4.

Több, mint 300 művész az elmúlt 5 évben készült közel 600 alkotása látható
a Közös tér | II. Ipar- és Tervezőművészeti Nemzeti Szalon kiállításon
a Múcsarnokban, 2000 m²-en és több, mint 50 monitoron.

Múcsarnok Kunsthalle | Budapest | Hősök tere

